

STEVE BRUCE

Sosyoloji

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 161

DOST

Steve Bruce

Aberdeen Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Bruce, özellikle dinin doğası ve Kuzey İrlanda'daki siyasi ihtilaf üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır.

Bruce, Steve
Sosyoloji
ISBN 978-975-298-557-5 / Türkçesi: Petek Onur
Nisan 2016, Ankara, 142 sayfa

Kültür Kitaplığı: 161; Sosyoloji: 11

Sosyoloji

Steve Bruce

DOST

ISBN 978-975-298-557-5

Sociology
Steve Bruce

Türkçesi, Petek Onur

Yayına hazırlayan, Rojda Yıldırım

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Hem popüler olması hem de hor görülmesi sosyolojinin gücünün bir işaretidir. Daha uzun bir süredir var olan disiplinler onu patavatsız bir yeniyetme olarak alaya alır ama onun bakış açılarını adapte eder. Sıradan insanlar onu profesyonel olarak ifa edenlerle dalga geçer, yine de bazı varsayımlarını tartışmasız kabul ederler. Hükümetler bu disiplini ahlakı ve toplumsal disiplini küçümsemekle suçlarlar, yine de, politikalarını değerlendirmeleri için sosyologları işe alırlar.

Bu disiplinle ilgili rahatsızlığımız, anlatılan fıkraların çokluğunda ve mahiyetinde görülebilir. Bu sadece benim mesleki paranoyam olabilir ama, öyle görünüyor ki, tarihçilerle ilgili fıkralara hiç benzemeyen sosyolog fıkraları vardır. Böyle bir mizah durumu layıkıyla aktarmadığından, sadece bir tanesini anlatacağım. Bu cevher, küçük kötü adamlar ve Londra'nın alt kesimiyle ilgili, 1980'lerin hoş bir Britanya televizyon dizisi *Minder*'dan. İki sevimli dolandırıcı hapishaneden yeni çıkmıştır ve ortak bir tanıdıkları hakkında konuşmaktadırlar. Birisi arkadaşlarının içerideyken okuyarak kendini geliştirdiğini haber verir: "Evet, artık bir Açık Üniversite diplomması var. Sosyoloji

dalında." Diğeri sorar: "Hırsızlığı bıraktı mı o zaman?" Birincisi yanıtlar: "Hayır! Ama artık bunu neden yaptığını biliyor!"

Bu karmaşık bir nüktedir: sosyoloji kötü adamların ilgisini çeker (tahminen, odak noktası toplumsal sorunlar olduğu için); sosyoloji bireysel eylemin toplumsal nedenlerini göstererek insanları sorumluluktan kurtarır; sosyoloji naiftir ve görmüş geçirmişler tarafından yönlendirilebilir. Bu disiplinin bu suçlamaların herhangi birinden veya hepsinden sorumlu olup olmadığı bu kısa girişin sonunda açık olacaktır.

Aşikâr sebeplerden dolayı, sosyal bilimciler, uzlaşmayı doğa bilimcilerinden daha zor bulurlar. Örneğin, fiziğin önde gelen araştırmacıları acımasızca tartışabilirler, ancak bu disiplinin ustaları arasında bir fiziğe giriş ders kitabı için mesleğin kabul ettiği temel bilgiyi uzmanlıkla ifade etmede yeterli bir uzlaşı vardır. Bunun aksine, sosyal bilimlere giriş metinleri, konularını çoğunlukla bir dizi rakip görüş olarak tarif eder. Bizi bölen şeye vurgu yapmanın faydaları vardır. Toplumsal dünyanın şu ya da bu yüzünü açıklayacaksak, çözülmesi gereken tartışmaları, onların mantıksal sonuçlarına özel vurgular yaparak, kolaylıkla algılayabiliriz. Seçimlerdeki siyasetçiler gibi, belirli okulların savunucuları kendileri ve rakipleri arasına kapanmaz bir mesafe koymaya çalışırlar. Ancak, iktidardaki siyasetçiler gibi, aynı savunucular (sadece kendi sosyoloji markalarının reklamını yapmak yerine) sosyoloji yapmaya döndüklerinde ortak bir noktaya doğru geri çekilirler.

Bu giriş metni formatının dar koşulları, beni bu disiplini kapsamlıca haritalandırma mecburiyetinden kurtarıyor.

Onun yerine, sosyolojik tasavvurun kendine has özünü aktarmaya çalışacağım. Bu, üç aşamada yapılacak. İlk olarak, sosyolojiyi toplumsal bir bilim olarak tasvir etmenin ne ifade ettiğini dikkate alarak, bu girişimin statüsünü açıklayacağım. II., III. ve IV. bölümlerde temel varsayımlarından bazılarını açıklamaya çalışacağım. Son bölümde, sosyolojik girişimi, maalesef popüler bazı sahtekârlardan kurtararak, açıklığa kavuşturmaya çalışacağım.

Teşekkür

Bu kitabı yazmamı tavsiye eden Nuffield College, Oxford'dan Profesör Gordon Marshall'a ve Oxford University Press'ten George Miller'a teşekkür etmek isterim. University of York'tan Profesör Marshall ve Profesör Steven Yearly ilk taslaklar üzerinde yorum yapma inceliğini gösterdiler. Her zamanki gibi, Hilary Walford'un editörlüğü, niyet etmediğim hiçbir şeyi söylemememiş olmamı sağlayacak.

I. Bölüm

SOSYOLOJİNİN STATÜSÜ

Sosyoloji ve bilim

Maddi dünyayı anlama ve denetleme yordamımıza hayranlık beslemeye başladığımızdan beridir, bilim insanları ve bilim filozofları, başarılı modern bilimi taştan altın elde etmek veya geleceğimizi yıldızlardan okumak gibi çıkmazlardan neyin ayırdığını belirlemeye çalıştılar. Ne yazık ki, böylesi teşebbüslerin hepsi belirsizlikten uzak sınırlar çizmede başarısız oldu ve gerçek bilim insanlarının gerçekten ne yaptıklarına yakından baktığımızda, çoğunlukla bilimsel çalışma hayatının filozofların çizdiği resme uymadığını gördük. Ancak, örneğin, astronomide bulunma olasılığı astrolojidekinden daha fazla olan bir dizi özellik sıralayabiliriz. Maddi dünyayla ilgili fikirleri mutlak bir kesinlikle bilim ve sahte-bilim olarak ayıramamakla beraber, yine de, 'az çok' bilimsel olan şeylerden kazançla söz edebiliriz.

Herhangi bir iyi bilimsel kuramın kendi içinde tutarlı olması gerektiği, iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu onu alaylı akıl yürütme olarak bilinen şeyin büyük bölümünden hemen ayırır. Annem çoğu kez kendi kendisiyle çelişirdi.

Bir an söylediğinin sonraki an ağzından çıkanı tutmaması, onu neredeyse hiç rahatsız etmezdi. Bir defasında, bir yol kenarı kafesini, yemeklerinin hem mide bulandırıcı hem de porsiyonlarının fazla küçük (!) olduğunu iddia ederek eleştirmişti.

İyi bir bilimsel kuram kanıtlara uygun olmalıdır. Bu aşikâr gibi görünebilir ama bu açıdan bilim insanının talep etmesi gereken şey, alaylı bir insanın alışkanlıkla kabul edeceğinden epeyce daha titizdir. Örneğin, geleneksel tıpta ve alternatif tıpta çok farklı standartlar işler. İlaç firmaları, her ne kadar yeni mucizevi ilaçlarını rakiplerinden önce piyasaya sürmek için ticari kaygılarla hareket ediyorsa da, ürünlerini uzun süreli ve kapsamlı denemelere tabi tutar. "Çift kör" deneyde, çok sayıda hasta deneme ve kontrol gruplarına bölünür. Birine yeni ilaç verilir; diğerine zararsız ve etkisiz "plasebo". Denemelerin sonunda bölümlemeler açıklanana kadar ne hastalar ne de doktorlar kimin gerçek ilaç, kimin plasebo aldığını bilir. Deneme, yalnızca deneme örneklemi plasebo grubuna kıyasla belirgin bir gelişme gösterirse ilacın etkinliğine dair iyi bir kanıt olarak kabul edilir. Buna karşılık, inanç yoluyla iyileştirme, akupunktur ya da magno-terapi gibi alternatif tedaviler nadiren teste tabi tutulur; uygulayıcının birkaç mucizevi iyileştirme anekdotuyla desteklenen kişisel deneyimi, etkinliğin tespit edilmesi için yeterli sayılır. Bu şekilde gerçekleşen deneme hiçbir zaman "çift kör" değildir ve dolayısıyla görülen herhangi bir faydanın bir plasebo etkisinden kaynaklanma olasılığı asla ortadan kaldırılmaz.

Üçüncüsü, bilim sürekli olarak değişir. Bulguları hiçbir zaman mutlak bir şimdi-ve-daima anlamında "doğru"

değildir; her zaman geçicidir ve her zaman geliştirilebilir. Bir yüzyılın yerleşik anlamda ikna edici fikri, bir sonrakinin tarihsel merakına dönüşür. Bilimin *gelişme* kaydettiğini söylemek biraz garip, çünkü nereye gittiğimizi tam olarak bilemiyoruz ama kesinlikle nerede bulunduğumuzu biliyoruz ve, dolayısıyla, bilimin hatadan giderek uzaklaştığından bahsedebiliriz. Bir kez daha, tıp biliminin deneysel kanıta olan güvenini alternatif terapilerin geleneğe olan güveniyle karşılaştırırsak meseleyi anlayabiliriz. Bach çiçek terapisi, Feng Shui ve Shiatsu masajı dünyasında, bir şeyin yüzyıllardır (tercihen moderniteyle bozulmamış bir kültürde) yapılıyor olması onun geçerliliğini tesis eder. Tıp biliminin, vücudun dolaşım sistemi gibi, temel bilgilerinin görece yeni keşifler olduğunu düşünürsek, bilim, haklı olarak, bir fikrin yaşından etkilenmez.

Kötü bilimde (örneğin, Erich Von Daniken, Mısır piramitlerinin ziyarete gelen uzaylılar tarafından inşa edildiğini iddia eder) kuramlar, bağlamından çıkarılmış olgu parçalarıyla desteklenir. İyi bilimde bir açıklamanın başka bir açıklamayla yer değiştirmesinin anahtarı, konuyla ilgili *geniş çaplı* verilerin sistemli olarak toplanmasıdır.

Ancak, bu yeterli değildir. Kimi fikirler o kadar tuhaftır ki onları destekleyecek hiçbir kanıt bulunamaz. İnanmak için nedenler bulmak epeyce kolaydır. İnanmamak için nedenler araştırmak, uygunsuz kanıtlar aramak çok daha açıklayıcı bir test olacaktır. İyi bilimde en ikna edici fikirler, yanlışlığını kanıtlamak için tekrarlanan teşebbüslerden sağ çıkanlardır.

Bu, bizi iyi bilimin en önemli özelliklerinden birine götürüyor: başarısızlıkla nasıl başa çıkılacağı. Farz edin ki,

atomaltı parçacıklarıyla ilgili yeni bir teori geliştiriyorum. Laboratuvarımda, kendi bakış açıma göre, eğitim verdiğim öğrencilerin asistanlığıyla, teorime uyacak birçok deneysel gözlem yapıyorum. Ama sonra başka bir yerdeki bilim insanları çalışmamı tekrarlıyor ve bulgularımı doğrulamıyor. Yeni kanıtların ışığında teorimi yeniden gözden geçirmeliyim. Teori, yeni sonuçları kapsayacak şekilde geliştirilebilirse veya yeni gözlemlerin neden yanıltıcı olduğunu açıklayabilirse, ayakta kalır. Aksi halde, ondan vazgeçmeliyiz.

Bu yaklaşımın değeri, en kolay haliyle, bir alternatifi göz önüne alırsak anlaşılır. Bir hasta bir büyücü hekime çok kötü bir cilt döküntüsüyle gider. Büyücü hekim bir tavuğu zehirler ve tavuğun ölmeden önceki sersemleme halinden döküntünün hastanın eşinin kız kardeşinin ona büyü yapmasından kaynaklandığını tespit eder. Hastaya bir muska verilir ve ona bunu bir hafta boyunca takarsa büyünün bozulacağı ve döküntünün geçeceği söylenir. Ancak, işe yaramaz; bir ay sonra döküntü her zamanki gibi kötüdür. Hastalığa kötü büyülerin yol açtığı fikrinin saçma olduğu ve muskanın iyileştirici gücünün olmadığı sonucuna varmak yerine, büyücü doktor, hastanın yeterince inancı olmadığından muskanın işe yaramadığını açıklar. Başarızlık gibi görünen şey, inanç sistemi için daha öte bir desteğe dönüşür.

Bu örnek her ne kadar geleneksel Afrika tıbbından alınmış olsa da, modern bilim insanlarının gözde kuramlarını çürütülmekten kurtarmaya çalışırken benzer şekilde yaratıcı olduğu birçok örnek bulabiliriz. Şüphesiz ki, iyi bilime, genel anlamda bilim girişimine kendini istekle adamış ama kendi özel teorilerine fazla bağlı olmayan bilim insanlarının yararı dokunacaktır. Ancak, öte yandan, bilim insanları sa-

dece insandır. Girişimi, tarafsızlık söz konusu olduğunda bilim insanlarının tam birer aziz olmalarına bel bağlamak zorunda kalmaktan kurtaran şey, *rekabet* gerçeğidir. Atomaltı parçacıklarla ilgili belirli bir teoriyi geliştirmek için yirmi yıl harcayan birinin, onu ünlü yapan fikirler bütününü savunmak için çok çalışması olasıdır. Ne var ki, doğa biliminin kariyer yapısı, aynı alanda çalışan bu harika adama hiçbir iyilik borcu olmayan ve kendi rekabetçi açıklamalarını geliştirmek için onun hatalı olduğunu çılgınca kanıtlamaya çalışan başka birçok insan olacağı anlamına gelir.

Bilim, fikirlerin serbest alışverişi ve entelektüel rekabetle zenginleşir. Katolik Kilisesi'nin idaresindeki orta çağlarda veya Stalin'in idaresindeki Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, dışarıdan bir aktör, bilim insanlarına bilimsel çalışmaya dayanmayan yerleşik bir fikri zorla kabul ettirmeye çalıştığında, bilim duraksamaya uğrar. On dokuzuncu yüzyılda bazı genetikçiler bireylerin hayatları boyunca edindikleri özellikleri genleriyle aktardıklarını savundu. Fransız biyolog J. B. Lamarck, zürafanın uzun boynunu beslenmek için ağaçlardaki yapraklara uzanmasına borçlu olduğuna inanıyordu. Karşı görüş, "uzun boyunlu olma"nın evvelce genetik olarak kodlanmış bir özellik olduğunu ve ona sahip olan zürafaların hayatta kalma şansının sahip olmayanlara göre daha fazla olduğunu varsaydı. Dolayısıyla, genetik birikim öğrenmeyle değil, "doğal seleksiyon"la değişmektedir. 1920'lerle beraber Lamarck'ın görüşü büyük ölçüde terk edildi. Ancak, doğal seleksiyon alternatifinin kapitalizmin mantığına fazla yakın ve bu yüzden siyasi olarak kabul edilemez olduğunun düşünüldüğü Sovyetler Birliği'nde varlığını sürdürdü. T. D. Lysenko, Lamarckizmi resmi komünist

felsefeye dâhil etmek için siyasi konumunu kullandı ve ona karşı çıkan genetikçiler ya fikirlerini değiştirmeye zorlandılar ya da Sibirya'ya sürgün edildiler. Sovyet biyolojisi ancak 1950'lerde Lysenko'nun etkisinden kurtuldu. Ne yazık ki, tartışmanın yanlış tarafına verilen resmi destek sadece Sovyet biyolojisini değil, Sovyet ekonomisini de kuruttu. "Burjuva" genetiğinin ideolojik gerekçeyle reddi, Sovyetler Birliği'nin tarımını ürün geliştirme konusunda Batı'da faydalanılan büyük gelişmelerden kesip ayırdı.

Bilimsel yöntemin "gerçeği" garanti ettiği fikrini alaya almak şimdilerde moda. Sosyolojinin kendisi de, onun çalışma yöntemlerinin çoğunlukla sıradan insanların dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları günlük yöntemlere benzer olduğunu ve bilim insanlarının tarafsızlık iddialarından ödün veren çıkarlardan ve değerlerden muaf olmadıklarını göstererek, bilimin büyük iddialarının zayıflatılmasında önemli bir rol oynadı. Bununla birlikte, modern bilim doğal dünyayı anlamamızı ve değiştirmemizi sağlamada o denli başarılı oldu ki (pek çok muhalifin söylediği gibi, fazla başarılı) toplumsal dünyayı nasıl inceleyebileceğimizi düşünürken bize bariz bir başlangıç noktası sağlıyor. Yani, üniversite yapılanmalarının çoğunda, sosyolojinin edebiyat ve insani bilimler fakültesinde değil, sosyal bilimler fakültesinde oluşu bir tesadüf değildir.

Sosyoloji bilimsel olabilir mi?

Ne var ki, sosyolojik girişimi tarif etmeye, fizik bilimlerinin yöntemlerini kendine model almalıdır diyerek baş-

larsak, böyle bir taklidin bazı temel kısıtlamalarının farkına varmadan çok da ileri gidemeyiz.

Birincisi, sosyal bilimciler nadiren deney yaparlar. Kuzey İrlanda'daki iki başlıca terörist örgüt Ulster Savunma Birliği (UDA) ve Ulster Gönüllü Gücü'nde (UVF) araştırma yaparken, belli kişilerin başat liderlik rollerine nasıl geldikleriyle ilgilenmeye başladım. Liderlerle (ve liderlik vasfına sahip olduğu düşünülebilen ama lider olamamışlarla) ilgili bulabildiğim her şeyi toparlayarak birtakım muhtemel sonuçlara vardım. Terörist örgütlerden beklenilebileceğin aksine, liderleri makamlarında tutan şey bireysel ahlaksızlık değildir. Yaklaşık otuz sene sonunda, korkutma yoluyla yöneten sadece iki kişi bulabildim. Bunlardan biri, kıdemli hamileri makamlarını kaybedince kendi adamları tarafından öldürüldü, diğeri de tutuklanıp hapse atılmasaydı öldürülecekti. Açık tehditten çok daha önemli olan şey, ikna etme ve uzlaşma yeteneğiydi. Ancak, bu yetenek, yirmi beş yıl boyunca UDA ve UVF liderleri arasında yaygın gibi görünüyordu, ki bu da 1970'lerde UDA ve UVF'yi idare edenlerle 1980'lerin ortalarında onların yerine geçenlerin özgeçmişleri arasındaki büyük farkı açıklayamıyordu.

Diplomasinin genel bir koşul olmasıyla beraber, toplumsal statü ilk on yılda önemliydi ama ondan sonra önemli sayılmadı. İlk nesil liderler neredeyse hep *Troubles** (Sorunlar) baş göstermeden önce bir nevi topluluk lideri rolü üstlenmiş olanlardı ve işçi sınıfının Protestanları da

* *The Troubles* (Sorunlar): Kuzey İrlanda'da 1968'deki sivil haklar yürüyüşüyle başlayıp 1998 Good Friday (Hayırlı Cuma) Antlaşması'na kadar süren çatışmalı dönem. (ç.n.)

yasadışı gruplar halinde örgütlenmeye başlamıştı. Sendikalarda, topluluk derneklerinde, Ulster Birlik Partisi ve konut derneklerinde görev yapmışlardı. 1980'lerin sonlarında sivrilenler çok farklıydı. Çoğu, terör örgütlerinde yetişmişti ve 'operatör' –acımasız katiller ve terör eylemlerinin ya da banka soygunu, şantaj ve uyuşturucu dağıtımıyla para toplama gibi önemli yan faaliyetlerin planlayıcıları– oldukları için ön plana çıkmışlardı.

Nesiller arasındaki farklar beni şu sonuca götürdü. Hiç kimsenin tecrübe sahibi olmadığı veya geçmişteki gibi bir performans gösteremediği yeni bir girişimde, liderliği belirlemek için genel statü ve yeterlik göstergelerine başvurulur. Modern eğitim jargonunda, liderlik, aktarılabilen bir yetenek olarak kabul edilir. Ancak, bir girişim, çok sayıda kişinin merkezi faaliyeti (bu örnekte planlama veya cinayetleri ve ilgili suçları ifa etme) hakkında yeterince deneyime sahip olmalarına yetecek kadar uzun süre devam edince, o zaman, liderlik için potansiyel adayları örgütün talep ettiği esas yeteneklere göre değerlendirmek mümkün olur. Böylece, üyelerin dikkati genel yeterlik göstergelerinden (başka bir topluluk faaliyetinde önde gelen biri olmak gibi) daha belirli, görevle ilgili özelliklere kayar.

Bu açıklama bir nebze hatalı olabilir. Buradaki amaçlarım çerçevesinde önemli olan, fikrimi nasıl daha ileri bir teste tabi tutabildiğimdir. Bromür reaksiyonlarını çalışan bir kimyager, dış etken saydıklarını sabit tutan ve değişimleri sadece nüve olduğu düşünülenlere odaklayan daha ileri deneyler tasarlayabilirdi. Ancak, ben, deneysel amaçlar için, önceden istikrarlı olan bir toplumu alıp ufak bir iç savaş başlatamazdım. Hiçbir okuyucunun, sosyal-bilimsel

bilginin peşinde olmanın terörizmi haklı çıkaramayacağı konusunda ikna edilmeye ihtiyacı olmamalı. Hiçbir etik tereddütüm olmasaydı bile, bu uygulanamazdı. Küçük bir savaş başlatacak ve insanları buna katılmaları için motive edecek ne zenginliğim ne de gücüm vardı.

Ancak, etik ve pratik bütün engellerin aşıldığını farz edelim. Kendi terör grubumu oluşturmak, yine de, bromür kimyagerinin tekrarlanan deneyleriyle kıyaslanabilir bir veri ortaya çıkarmazdı, çünkü benim terör grubum, anlamak istediğim şeyle, "doğal olarak tezahür edenlerle" aynı olmazdı. İki sorun var. Biri şu ki, sosyal bilimlerdeki yapay deneylerin kimya deneylerine göre gerçek dünyayla temelde farklı bir ilişkisi vardır, çünkü toplumsal deney gerçekte olanın bir sureti değildir: onun kendisi yeni bir toplumsal olaydır. Diğer konu ise, toplumsal hayatın izole halde incelenebilen basit bileşenlere ayrılamayacak kadar karmaşık görünüyor olmasıdır.

Dolayısıyla, doğal ve toplumsal bilimler arasındaki bir büyük fark, normalde, ikincinin fikirlerinin, süregelen hayatın karmaşıklıkları içinde bizi ilgilendiren insan hareketlerinin özelliklerini izole eden deneylere tabi tutularak titizlikle test edilemeyeceğidir. Ne var ki, çoğunlukla benzer ama bazı temel yönlerden farklı çeşitli ortamlarda bizi ilgilendiren hareketi kıyaslamaya çalıştığımız yarı-deneyler yapabiliriz ve sıklıkla da yaparız. Rosabeth Kanter'in ütopya toplulukları üzerine yaptığı çalışma iyi bir örnek sunuyor. Kanter, neden diğer komünler başarısız olurken bazılarının başarılı olduğunu bilmek istiyordu. Böyle grupların tarihiyle ilgili yaptığı kapsamlı okumalar ve kendisinin 1960'ların komünlerine katılımı ona böyle

tasarlanmış toplumların hangi özelliklerinin işe yaradığıyla ilgili bazı genel fikirler vermişti. Böylece, önceki bilimsel çalışmalardan çıkan ve kendi sistematik olmayan gözlemleriyle şekillenmiş bazı hipotezlerle başladı ve sonra o fikirleri test etmenin yolunu aradı. Topluluklardaki farklılıkların etkilerinin onları çevreleyen toplumlardaki farklılıklar tarafından gözden düşürülmesini önlemek için, bir ülkede görece kısa bir sürede oluşturulmuş komünlere yoğunlaştı: ABD, 1780 ile 1860 arası. Bu türde doksan komün tespit etmeyi başardı: yirmi beş yıl (geleneksel bakış açısına göre bir nesil) hayatta kalan on bir "başarı" ve çeyrek asır sürmeyen yetmiş dokuz "başarısızlık" hikâyesi. Bütün başarı hikâyelerinde mevcut ve başarısızlık durumunda hiç var olmayan özelliklerin nihai bir listesi bulunmamasına rağmen, bir nesil hayatta kalan komünlerin neredeyse tamamında ortak olan ve başarısız olanlarda nadiren görülen özellikler olduğu sonucuna vardı. Başarılılar, üyelerinden çeşitli fedakârlıklar (seks, alkol ve danstan uzak durmak gibi) talep ediyordu. Komünün iyi insanlarıyla dünyanın geri kalanı arasına sert çizgiler çeken dünya görüşleri vardı. Çok katı üyelik tanımları ve çok sıkı üyelik testleri vardı. Yeni üyelere, girişime büyük bir zaman ve para yatırarak bağlılıklarını kanıtlamaları şart koşuluyordu, bu da, dolayısıyla, ondan kaçmayı külfetli hale getiriyordu. Başarılıların hemen hemen tamamı, dünyayla aralarındaki bu psişik ve sosyal ayrılığı coğrafi izolasyonla destekliyordu. Kanter, bağlılığın ütopik bir topluluğun oluşumundan önce gelmesi gereken gizemli bir olgu olmadığı sonucuna vardı. Aksine, "bağlılık mekanizmaları" olarak adlandırdığı şeyin iradi kullanımıyla

bir mühendislik etkinliğine konu olabilen toplumsal bir özellikti o.

O zamandan bu yana, araştırmacılar, Kanter'in sonuçlarını biraz değiştirdiler. Ben, bağlılık mühendisliğinin bazı inanç sistemlerinde diğerlerinden daha kolay yapıldığını iddia ettim. Bireye en yüksek otoriteyi veren siyaset felsefelerini ve dinleri örgütlemek, daha üstün bir gücü kullanabilenlere göre daha zordur. Muhafazakâr Katolikler ve Protestanlar başarılı topluluklar oluşturabilir; liberal Protestanlar ve New Age tutkunları oluşturamaz. Ancak, ben burada Kanter'in sonuçlarından çok yöntemiyle ilgileniyorum. Ustalıkla gösretiyor ki, toplumsal olguları basitleştirmek için, doğa bilimcisi kadar kolay şekilde deney yapamasak da, biraz hayal gücüyle "doğal olarak cereyan eden" veriler, gerçek hayattan örnekler bulabiliriz.

Sosyal bilimciler bunu büyük ölçekli toplumsal anketlerle düzenli olarak yaparlar. Farz edin ki, toplumsal cinsiyetin siyasi tercihlere ne gibi bir etkisinin olduğunu öğrenmek istiyoruz. Çok sayıda erkek ve kadına Britanya'da on sekiz yıllık muhafazakâr yönetimin ardından İşçi Partisi'ni iktidara getiren 1997 seçiminde nasıl oy verdiklerini sorabilir ve cevapları karşılaştırabilirdik. Ancak, orada dursaydık çok az şey öğrenirdik, çünkü gelir, eğitim seviyeleri, ırk ve din de siyasi tercihleri etkiler. Dolayısıyla, erkeklerimize ve kadınlarımıza gelir seviyesi, aldıkları örgün eğitimin süresi, etnik kimlik, dini yakınlıkla ilgili ve benzerlerine göre onları sınıflandırmamızı sağlayacak başka sorular sorabilirdik. O zaman, bu özelliklerden hangilerinin oy verme davranışı üzerinde, tek başına veya bileşik halde,

en büyük etkiye sahip olduğunu anlamak için istatistiksel yöntemler kullanabilirdik.

Böyle bir araştırma aydınlatıcı olsa da, sonuçları her zaman farazi ve olasılıksaldır. İşçi sınıfına ait insanların siyasi olarak sola eğilimli olma ihtimallerinin üst sınıftakilerden daha fazla olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Ancak, bu önermeyi bir doğa kanunu gibi görmemizi engellemeye yetecek kadar istisna vardır. 1950'lerde, "nesnel" olarak işçi sınıfı diye adlandırmak isteyebileceğimiz halde, yine de, siyasetlerinde aşırı derecede muhafazakâr olan ve üst sınıfların ülkeyi yönetmede işçi temsilcilerinden daha iyi bir iş çıkaracağına inanan bir "hürmetkâr işçiler" gurubunu tanımlamak mümkündü. 1980'lerde, Margaret Thatcher'ın (ekonomide serbest ama toplumsal meselelerde otoriter) muhafazakârlık tarzı, varlıklı Güneydoğu İngiltere'deki işçi sınıfının bir bölümü arasında destek topladı. Dolayısıyla, basit bir beklentiyle başlarız ve onun düzeltilmesi gerektiğini öğreniriz. Meslek türüne dayanan (bedensel ve bedensel olmayan iş) basit insan ayrımları oy vermeyle ilgili güçlü göstergeler değildir. Bu yüzden, sınıfı daha fazla böleriz veya başka etkenler ilave ederiz ama önermelerimizin hiçbir zaman olasılıklardan daha öteye gitmediğini fark ederiz.

Bazı sosyologlar, böyle başarısızlıkları, toplumsal eylemin nedenleri olarak ele alınan şeylerin tanımı, tespiti ve ölçümünde daha fazla bilgi edinmek için bir teşvik olarak kabul eder. Bu üç alandaki gelişme tümüyle faydalı olduğu halde, sosyolojinin "kanunlar" üretmedeki başarızlığı, onun görece olgunlaşmamış oluşundan çok daha fazlasını yansıtır. Yüz yıllık bilimsel sosyolojinin ardından "onun

henüz gözlerini dünyaya açtığı" savunması kulağa oldukça zayıf geliyor. Daha fazla araştırma ve topladığımız verileri analiz etmenin daha gelişmiş yöntemleri bizi daha bilgilenmiş hale getirecek, ama insan eylemlerinin kanunlarını asla keşfedemeyeceğiz, çünkü insanlar atomlar gibi değillerdir.

Sosyal bilimlerin konusu, seçimleriyle hareket eden bilinçli, sezgili varlıklardır. Bu aşamada, hangi insanların gerçekten "özgür" olduğu boyutundaki iyi prova edilmiş tartışmaların çıkmazına saplanmamıza gerek yok. Bütün farkında olmamız gereken, insan davranışındaki (ve sonra ondan daha fazlasındaki) tekbiçimliliğin, kaynağı ne olursa olsun, mutlak anlamda "bağlayıcı" olmadığıdır. En baskıcı rejim bizi öyle kısıtlayabilir ki sadece tabiiyet ve ölüm arasında seçim yapabiliriz ama yine de ikincisini tercih etmemiz mümkündür. Bu bizi doğa bilimlerinin konusundan tamamıyla ayırır. Su, ısındıkça uçuculuğunun artıyor olmasını reddedemez. Basıncın sabit tutulmasıyla, su, dört gün boyunca 100°C'de kaynayıp sonra beşinci gün bunu yapmayı reddedemez. İnsanlar bunu yapabilirler. En ufak solucan bile dönebilir.

Bu bizi sosyal bilimlerde açıklama sayılanların fizikteki veya kimyadaki açıklamadan biraz farklı olduğunu fark etmeye yöneltir. Su ısıtıcının suyu neden kaynattığını basınç, sıcaklık ve uçuculukla ilgili genel kanunlardan bahsederek açıklarız. Su kaynamaya *karar vermediği* için (başka bir durumda değiştirebileceği bir karar da değildir), suyun bilincinden bahsetmemize gerek yoktur. İnsan davranışının sadece çok genel bazı düzenliliklerini belirlemek istersek, toplumsal özellikleri doğa bilimlerinin değişkenleri gibi

düşünebilir ve, örneğin, niteliksiz işçilerin iş adamlarından daha sosyalist bir eğilimle oy vereceklerini öne sürebiliriz, fakat bunun neden böyle olduğunu *açıklamak* istersek, söz konusu insanların inançlarını, değerlerini, amaçlarını ve niyetlerini incelememiz gerekir. Kimyager, bromürlerinde tekrar eden aynı reaksiyonları bulduğunda durur. Düzenliliği belirlemek, o araştırmanın sonudur. Sosyal bilimci için bu sadece başlangıçtır. Belirli bir durumda herkesin her zaman belirli bir şeyi yaptığını bulsak bile (ki böyle güçlü düzenlilikler neredeyse hiç bilinmiyor), bunun *nedenini* bilmek isterdik.

"Ne" ve "neden" sözcükleri, farkı açıkça ifade edebilir. Kimyager içinse onlar aynı şey olabilir. Doğru şekilde kontrol edilen koşullar altında emin olmanıza yetecek kadar veri topladığınızda ne olduğunu bilirsiniz, ayrıca neden olduğunu da bilirsiniz. Ancak, Alman sosyolog Max Weber kendini Protestan Reformu'nun Püriten kolunun yayılmasıyla modern endüstriyel kapitalizmin yükselişi arasında güçlü bir bağ olduğuna inandırmaya yetecek kadar bilgi topladığında ("ne" meselesi), daha yeni başlamıştı. Neden belirli bir dizi dini inancın çalışma ve tüketime ilişkin belli bir tavır yaratmış olabileceğini bilmek istedi. Cevabı Püritenlerin zihinlerinde aradı. Açıklamak için anlaması gerekiyordu.

Sosyologun inançlara, değerlere, amaçlara ve niyetlere ilgisi, doğa bilimlerinde bilinmeyen ilgi alanlarını beraberinde getirir. İnsanları anlamak için, ne yaptıklarına dair görüşlerini veya "açıklamalarını" bilmemiz gerekir. Dahası, aynı noktayı bir adım geri götürebilir ve amaçlara dair bir miktar ilgi beslemeyi gerektirenin sadece anlamak

olmadığını belirtebiliriz. Anlamak istediğimiz toplumsal eylemi *belirlemek* bile amaçlara dikkat etmeyi gerektirir. Su kabımıza geri dönelim. Sıvının ne zaman gaza dönüştüğünü tanımlamanın, onun ruh haline hiçbir atıfta bulunmayan yolları vardır. Ancak, insanların eylemleri, onları basitçe gözlemleyerek belirlenemez. Başka bir deyişle, eylemin kendisi yeterli değildir. İnsanların kamusal alanlarda nasıl etkileşim içinde bulunduklarıyla ilgilendiğimizi farz edin. Kalabalık bir tren istasyonunda bir masaya oturabilir, izleyip notlar alabilirdik. Ancak, kendimizi sadece görünür olanla kısıtlasaydık, çok az şey öğrenirdik. "Platforma dönük adam kolunu havaya kaldırıyor ve bir taraftan diğer tarafa hareket ettiriyor" diye not alabilirdik. "Adam gelen yolcuyu selamlamak için el sallıyor" diyemezdik, çünkü sonraki betimleme, fiziksel eyleme belirli bir yorum getirir. Gerçekte, sıkışmış bir siniri rahatlatmaya çalışıyor da olabilir.

Çoğunlukla, kendi kültürümüzden insanların yaptığı çok basit eylemlerin anlamlarını bildiğimizi varsayarız. Diyelim, trenden inen, gördüğümde "el sallayacağım" kimi insanlarla buluştum. Ancak, farz edin ki, bu eylem diz çökmeyi, kolları kavuşturarak eğilip doğrulmayı kapsıyor. Pekin'de bu bir tür egzersiz olabilir. Kahire'deyse dua eden bir Müslüman olabilir. Sonuçta, eylemin asıl anlamını öğrenmenin tek yolu (öyle ya da böyle) söz konusu kişiye bunu sormaktır: "Ne yapıyorsunuz?" Dolayısıyla, eylemlerin belirlenmesi bile amaçlara ve niyetlere biraz dikkat etmeyi gerektirir.

Eylemlerin açıklamaları ise buna daha da fazla ihtiyaç duyar. Öyle ya da böyle, bir sosyolog, insanlara "Bunu neden yapıyorsunuz?" sorusunu sormak zorunda kalır. Fa-

kat (her ne şekilde olursa olsun), soru sorma gerçeğinin kendisi, toplumsal etkileşimin bir parçasıdır. İnsanların yaptıkları açıklamalar, hem geçmişteki amaçları yeniden inşa etmek için dürüst çabalar hem de mevcut çıkarlarını gözeten performanslar olabilir.

Bazı durumlarda çarpıtma barizdir. İnsanların mahkemedeki savunmaları sırasında veya suçu kabul ettikten sonra cezayı hafifletmek için eylemleri hakkında anlattıkları hikâyenin "suçsuz bulunduktan" veya hapis cezasından kurtulduktan sonra arkadaşlarına ve ailelerine anlattıkları versiyonundan epeyce farklı olduğundan emin olabiliriz. Hikâyeyi anlatan kişinin, bunu anlatmanın sonuçlarıyla ilgili çıkarları vardır ve mahkemenin kendisi de hikâyelerin fevkalade biçimlendirilmiş bir şekilde anlatılmasını gerektirir. Normal mahkeme versiyonunun yanlış ve gayrı resmi olanın doğru olduğunu söylemiyorum. Demem o ki, hesap vermenin kendisi toplumsal bir eylemdir ve önceki hareketlerin bir açıklaması değildir sadece.

Başka bir örnek din değiştirme hikâyelerinde bulunabilir. Evanjelik Protestan çevrelerinde inancını değiştirenlere bu deneyimlerini yeniden anlattırarak onları inançlarına "tanıklık etmelerini sağlamak" sık rastlanan bir durumdur. Bu ifadelerin çok azını bile dinlemek, birkaç ortak şablonu izlediklerini fark etmek için yeterlidir. İnancını değiştiren kişi, çocuğunu doğru yoldan ayırmamak için elinden geleni yapan gerçekten dindar bir anne tarafından yetiştirilmiştir, ama dünyanın cazibeleri fazla muhteşemdir ve çocuk günah dolu bir hayata çekilmiştir. O hayatın ürettiği ne kadar zevk varsa, acı birer hayal kırıklığına dönüşür. Tetikleyici bir kriz (çoğunlukla azize

gibi bir annenin veya sevdiği başka birinin ölümü) inancını değiştiren kişiyi "günahın mahkûmiyetine" götürür. "O gece arabayla eve giderken bir günahın ağırlığının üzerime çöktüğünü hissettim. Ölürsem cehenneme gideceğimi fark ettim. Arabayı durdurdum ve İsa'nın hayatıma girmesi için dua ettim." Gün, zaman ve yer belirtilmiştir. Hikâyenin son paragrafında, inancını değiştiren kişi, kendini Tanrı'ya adadıktan sonra hayatının iyi yönde nasıl değiştiğini anlatır. Böyle ifadeler, anlatmak iddiasında oldukları temel gerçeklik benzer olduğu için bir diğerine benziyor olabilir. Ama evanjelik kültürde yetişen herkes bu gibi hikâyelerden yüzlerce duyduğu için, benzerliklerin hikâye biçiminin popülerliğinden ve onun insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını şekillendirmedeki rolünden kaynaklanıyor olması daima mümkündür.

Bu sorunun bir versiyonuyla Kuzey İrlanda'daki en sadık milislerle görüşmelerimde defalarca karşılaştım. Bazı insanlar, muhtemelen polis sorgusuna yıllarca direnmek yüzünden iyice yerleşmiş ağzı sıkılıktan, terör suçlarındaki rollerini kasten önemsiz gibi gösterdiler. Diğerleri, herhalde orta sınıftan bir öğretim görevlisini korkutmak için, suçlarını abarttılar. Eylemleriyle övünmeye pek meraklı bir adam onun işlemediğini bildiğim bir cinayeti işlediğini iddia etti. Bir başka sadık üyeye bundan bahsettiğimde ilgisizce şöyle dedi: "Evet, al sana, Hâkim Korku. Ona sorarsan Bambi'nin Annesi'ni* geçtiğini iddia eder." Ama,

* Walt Disney'in, Felix Salter'ın hikâyesinden uyarlanan ünlü çizgi filmi Bambi'de ana karakter Bambi'nin annesinin öldüğünü fark ettiği sahne. (ç.n.)

araştırma için yapılan görüşmenin kendisinin aradığı kanıtı çarpıtan şey olması sorunu, sadece suçla ilgili ve diğer tümüyle hassas konulardaki araştırmalarla sınırlı değildir. Her türlü sosyal araştırmaya yayılır, çünkü araştırma eylemi yeni değişkenler öne sürer.

Sadece bir örnek vermek gerekirse, kamuoyu anketörleri önceden insanlara şu veya bu konuda nasıl hissettiklerini sorar ve, tam da insanlara soru sorma eyleminin onları hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve bir o kadar da umursamadıkları şeylerle ilgili hislerini belirtmeye itebileceğini dikkate almadan, yanıtlarını rapor ederlerdi. California'da yapılan bir ankette, yaklaşan referandumda yer alacağı var sayılan tamamen hayal ürünü bir konuyla ilgili bir sorudan bahsedildi. Anketi yanıtlayanlara "Snibbo yasa değişikliğini duymuşsunuzdur. Bununla ilgili ne hissediyorsunuz?" diye soruldu ve onlara "kesinlikle destekliyorum", "destekliyorum", "tarafsızım", "katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" seçenekleri sunuldu. Yanıtlayanların büyük bir kısmı ya desteklediklerini ya da karşı çıktıklarını belirtti, birçoğu kesinlikle destekledi veya karşı çıktı. Belki, görüşmecinin neden bahsettiğini bilmediklerini kabul ederlerse aptal gibi görüneceklerini hissettiler. Belki, sadece yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Belki, karşılıklı etkileşimin doğası ("burada soruları cevaplıyorum"), yanıtlayanları belirgin cevaplar vermeye öyle katı bir şekilde yönlendirdi ki eylemsizlik raylarda bir kırılma olarak görmüş olmaları gereken şey üzerinde yola devam etmelerine neden oldu.

İnsanların ne söyledikleri ve gerçekte ne yaptıkları dört şekilde birbirine bağlanabilir. İlk olarak, yanıtlayıcılar amaçlarını hatırlamıyor veya anlamıyor olabilirler. İkinci

olarak, tamamen hatırlayabilir veya anlayabilirler fakat kasten gizleyebilirler. On dokuzuncu yüzyıl sanayicisi J. P. Morgan şu sözüyle doğru ve onurlu görünme arzusu hakkında önemli bir noktaya değinmiştir: "Her eylem için iki sebep vardır: iyi bir sebep ve gerçek sebep." Üçüncüsü, kendini anlamanın ve dürüst olma istekliliğinin derecesi ne olursa olsun, açıklama yapılan ortam öyle bir etki uygular ki insanların söylediklerini önceki zihinsel durumlarıyla ilgili bir rehber olarak güvenle kullanamayız. Bireysel çeşitlilik, görünür bir uzlaşmaya doğru kanalize edilebilir: inanç değiştirme ifadesi bir örnektir. Bu son iki tür arasına dördüncü bir durum yerleştirebiliriz: toplu gizleme. Çoğunlukla, bir grup insan, eylemlerinin onlara göre iyi olan gerekçelerini paylaşır ama ne yaptıklarını sürekli, kamusal olarak daha kabul edilebilir bir meşruiyet diline başvurarak "açıklarlar". Mesela, doktorlar böbrek yetmezliği veya akciğer kanseri için pahalı tedavileri, kiminle *muhatap olduklarına* dair resmi olmayan bir ahlaki değerlendirmeyle açıklayabilir, ama böyle bir gerekçelendirmeyi savunmak zorunda kalmaktan, kararların sadece müdahalenin başarılı olma ihtimaline göre verildiğini iddia ederek kaçınabilirler.

İnsanların neden harekete geçtiği ve yaptıkları hakkında ne söylediği arasında mevcut değişken ilişkiye karşı olası bir tepki, Harold Garfinkel'in "insanların kafalarından geçenler" diye küçümsediği şeyi anlamaya çalışmaktan vazgeçmektir. Garfinkel'in daha radikal öğrencileri, insanları geleneksel anlamda *anlayamayacağımızı* iddia ettiler. Tüm yapabileceğimiz, açıklama yapmanın mekaniklerini çalışmaktı. Dolayısıyla, mahkeme salonu konuşmalarının

resmi yapısını analiz edebiliriz ama suçu belirlemek için o konuşmayı kullanamayız. Din değiştirme ifadelerini, aynı bir orkestra partisyonunu analiz edebildiğimiz gibi betimleyebiliriz, ama onları din değiştirmeyi açıklamada veri olarak kullanamayız.

Bu, mesnetsiz bir sonuç... Doğru şekilde uygulanırsa durumu anlamamamızı sağlayan bilgiyi, dikkatimizi başka yöne çeviren değersiz şeylerden ayıracak büyüler yoktur. Ancak, bazen mahkemeler bundan geri kalır yanı olmayan bir hakikate ulaşır; yetenekli sorgu yargıçları şaşırtmalı savunmaların içyüzünü anlar, anketörler "uyum etkileri"nin üstesinden gelmenin yollarını bulur ve gayretli araştırmacılar toplumsal faaliyetin saklı bir alanını çeşitli açılardan inceleyerek anlamaya çalışırlar. Şaşmaz bir tekniğimizin olmaması her zaman başarısız olmak zorunda olduğumuz anlamına gelmez. Sıradan insanlar bazen konuşmalardan güvenilir sonuçlar çıkarabiliyorsa, sosyal bilimci neden yapamasın?

Buraya kadar doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki farklar, ikincisinin zararına olacak şekilde tartışıldı. Şimdiyse farklı bir sonuç önermek isterim. Yarış atı eğitmenlerinin konumunu düşünün. Uzun deneyim, onlara kendilerini atların yerine koyabilme güveni verebilir. Ancak, sosyal bilimciler çalışmalarına biyolojiyi, psikolojiyi ve büyük ölçüde de kültürü paylaşmanın avantajıyla başlarlar. Ben hiçbir zaman bir terör örgütünün üyesi olmadım ve hayatımı adam öldürmekten ve tutuklanmaktan kaçınmak üzerine düzenledim. Fakat, kendi deneyimimde, güçlü bir şekilde bağlı olduğum amaçlar, bende büyük bir korku ve öfke uyandıran olaylar, ayrıca gurur duyduğum

eylemler ve derinden utanç duyduğum diğerlerini bulabilirim. İncelediklerimiz bize başka bir ülkenin vatandaşı kadar uzak göründüğünde bile, ortak insanlığımızda sayısız sınır geçişi yaratmaya yetecek kadar unsur vardır. Yanlış anlayabiliriz, ama karışıklığı gidermek için fırsatlar olacaktır. Deney yapamayışımızla kaybedilen her türlü analitik etki, öznelerimizle uzayan konuşmaları sürdürme yeteneğimizle fazlasıyla geri kazanılır. Terörist kariyer yapılarıyla ilgili görüşlerimi test edemedim ama, doğrudan veya dolaylı olarak, araştırmamın katılımcılarıyla onları öne konuşabildim.

Sonuç

Özet olarak, gerçek bilim insanlarının ne yaptıklarına ve bunun neden işe yaradığına dair program niteliğindeki beyanlarında belirlenmiş yüksek standartlara ne derece uydukları konusunda her ne çekincemiz olursa olsun, doğa bilimlerinin maddi dünya hakkında bilgi edinmede mevcut en iyi şablonu sunduğundan şüphe etmemize gerek yoktur. Eleştirel düşünme, kanıtların dürüst ve özenli birikimi, iç tutarlılığı ve mevcut en iyi kanıtla uyumu açısından fikirleri teste tabi tutmak, bir savı desteklemekten ziyade çürüten kanıtlar aramak, ideolojik bağlılıklarla kısıtlanmamış fikirlerin ve verilerin özgür alışverişine dâhil olmak: bunların hepsi sosyal bilimler tarafından kazançlı bir şekilde benimsenebilir. Ne var ki, doğa bilimleri ve beşeri bilimlerin araştırma konuları arasındaki farkları anlamamız lazım. İnsanlar düşünürler. Değişmez kurallara

uymak zorunda oldukları için değil, inançları, değerleri, çıkarları ve niyetleri olduğu için bu şekilde davranırlar. Bu basit gerçek, sosyolojik araştırmanın bazı biçimlerinin daha çok kimyagerlerin veya fizikçilerin çalışmasına benzemesine rağmen, sosyolog için her zaman atılacak daha ileri bir adım bulunması anlamına gelir. Açıklama nosyonumuz, toplumsal eylemdeki düzenli yapıları tespit etmekle bitmez. Bizden onu anlamamızı ister.

II. Bölüm

TOPLUMSAL İNŞALAR

Sosyolojiyi tanımlamak

Disiplinlerin çoğu odaklandıkları nokta veya temel varsayımlarıyla tarif edilebilir. Dolayısıyla, ekonomistlerin ekonomiyi incelediklerini söyleyebiliriz veya ekonomistlerin insan davranışının temel ilkesinin "maksimizasyon" arzusu olduğunu varsaydıklarını söyleyebiliriz. Aynı ürünü iki dükkânda farklı fiyatlarda bulabiliyorsak, daha ucuz olanını alırız. Bu basit varsayımdan başlayarak giderek artan karmaşıklıkta bir varsayımlar ağı örülür. Örneğin, ekonomistler buğdayın fiyatı düştükçe ona olan talebin artacağını varsayarak ilerlerler. Buğdayın fiyatı yükseldikçe çiftçiler daha fazla üretecektir.

Benzer şekilde, sosyolojiyi toplumsal yapıların ve toplumsal kurumların incelenmesi olarak tarif edebiliriz ve sosyolojik çalışma çoğunlukla modern toplumların sınıf yapılarına, aile, suç, sapkınlık, din ve benzeri konulara bölünmüştür. Ancak, incelediklerimizi listelemek, inceleme

yöntemimizde neyin belirleyici olduğuna dair bir fikir vermez. Bir tılsımlı bilezik* gibi, sosyolojinin bu açıklamasında, daha aşağıdaki iplerden oluşan ana ipte, bir dizi önemli gözlem asılı olacaktır: gerçeklik toplumsal olarak inşa edilmiştir, davranışımızın saklı toplumsal nedenleri vardır ve toplumsal hayatın büyük bir kısmı ironiktir.

İnsanlar kültür yaratırlar

Darwin'in evrim teorisi popüler kültürümüze sızdığında insanları büyük, akıllı hayvanlar olarak görmek yaygın bir hal aldı. Yirminci yüzyılın başında genleri haritalamadaki ilerlemeler bazı tür hastalıkları açıklamamızı sağladı ve biyolojimiz tarafından belirlendiğimiz fikri tekrar popüler oldu.

Biyolojik belirlemeciliğin daha uç biçimlerini savmanın kolay bir yolu, birçok hususta içgüdüleri kasten reddettiğimizi belirtmek olabilir. Bir yaşama isteği olabilir ama intihar da edebiliriz. Bir üreme isteği olabilir ama kadınlar çocuk sahibi olmayı istemeyebilirler ve yine de görünüşte hoşnut bir yaşam sürebilirler. Bir seks dürtüsü olabilir ama inanç sebebiyle cinsel ilişkide bulunmamak mümkündür. İçgüdüsel olabilen şeylerdeki kayda değer kültürel farklılıklara dikkat edersek, biyolojiye dair iddialar daha da zayıflar. İntihar sadece insanların gerçekten kendilerini öldürmeleri değildir, ayrıca intihar oranları bir toplumdan

* Tılsımlı bilezik (*charm bracelet*), takan kişinin hayatta önemsediklerini sembolize eden, süsler ve boncuklar taşıyan bir bilezik türü. (ç.n.)

diğerine değişir, çocuk sahibi olmama sıklığı gibi. İçgüdü, hayatımızda her ne rol oynarsa oynasın, kültürel farklılıklar tarafından karmaşıklaştırılır.

Yine de, biyoloji faydalı bir başlangıç noktası sağlayabilir; daha basit hayvanların biyolojisinin hayatlarını ne ölçüde belirlediğini anlarsak ve ardından bunun insanlarınkini belirlemede ne ölçüde başarısız olduğunu kavrarsak, kültürün muazzam önemini görebiliriz. Karıncalar, lider karıncayı izleyip izlememek için kafa yormaz. Birbirlerini takip eder çünkü genleri onları bunu yapmak için programlamıştır. Somonlar, neresinin üremek için güzel bir yer olduğunu düşünmez, önceden yumrutladıkları yere otomatik olarak geri döner. Bunun aksine, insanlar, bireyler için öz-yönetim, gruplar için koordinasyon bağlamında biyolojilerinden çok az yön devşirir ki bu bir sorundur. Aşağıda açıklayacağım gibi, bundan sonrası, zaten çözmüş olduğumuz sorunlara yol açtığı için baştan aşağı yapaydır. Yine de, bu sorunları anlayarak çözümlerin önemini kavrayabiliriz.

Arnold Gehlen, insanlık durumunun muazzam potansiyeliyle diğer hayvanlar tarafından kullanılan çok kısıtlı olanakları karşılaştırırken, “dünyaya açık oluş” terimini kullandı. Bizim pratik becerilerimiz, diğer türlerinkini çok geride bırakıyor. Boğalar yemek yiyebilir, yürüyebilir ve etrafta koşabilir, diğer boğalarla kafalarını tokuşturabilir, ayrıca kızgınlık dönemindeki ineklerin üzerine çıkabilir. Hepsi bundan ibarettir. Boğalar, çevrelerinin kısıtlamalarını aşamaz. Biz, Alaska buzunun altına, donmuş atıklardan petrol çıkaran çalışanların jakuzi keyfi yapabildikleri ve ısıtılmış bir sinemada Hollywood filmleri izleyebildikleri şehirler inşa edebiliriz. *Yapabileceğimiz* o kadar çok şey

var ki, ne yapmamız gerektiğini söyleyen kılavuzlar olmadan, kararsızlıktan felç olurduk. Dolayısıyla, rutinler ve alışkanlıklar yaratarak onları basitleştiriyoruz. Bir gün işe yarayan, bir sonraki gün için şablon oluyor. Her gün aynı saatte kalkıyoruz, aynı tür şeyler yiyoruz ve aynı tür kıyafetler giyiyoruz. Olasılıklarımızın çoğunu görmezden gelerek ve kalanın büyük bir bölümünü alışkanlıklar olarak görerek, özgürce seçilmiş, üzerine düşünülmüş eylemler için dünyanın sadece küçük bir alanını elimizde tutuyoruz.

Ancak, alışkanlık yaratmak dünyaya açık oluşu yönetilebilir bir şeye dönüştürse bile, yine de, Fransız sosyolog Émile Durkheim tarafından tespit edilmiş, doğuştan gelen bir huzursuzlukla mahvolabilirdik. "Yaşayan hiçbir varlık, ihtiyaçları imkânlarıyla orantılı olmadıkça, mutlu olamaz, hatta var olamaz" önermesiyle başlar Durkheim. Diğer hayvanların çoğu için bu denge "otomatik kendiliğindenlik" ile kurulur. Karıncanın amaçları basittir ve biyolojisi tarafından belirlenmiştir. O amaçlara ne ölçüde ulaşabileceği çevresi tarafından belirlenmiştir. Karınca ya tatmin olmuştur ya ölmüştür. Mutsuz veya yabancılaşmış veya usanmış bir karıncadan bahsetmek hiçbir anlam ifade etmez. Durkheim'in ifade ettiği gibi:

> Kendi kaynakları içinde var olmanın yarattığı boşluk doldurulduğunda, hayvan tatmin olmuştur, başka bir şey istemez. Düşünce gücü, kendi doğasına içkin amaçlar dışında başka amaçlar hayal etmesi için yeterli ölçüde gelişmiş değildir. Bu durum insan için aynı değildir, çünkü ihtiyaçlarının çoğu vücuduna dayalı değildir veya aynı derecede dayalı değildir.

Özgürlüğümüzün sonuçlarını içgüdüsel açıdan veya çevre üzerinde sağladığımız kontrol açısından düşünün. Ne kadar başarı sağlasak veya elde etsek de, daha fazlasına sahip olmayı veya daha fazlası olmayı isteyebiliriz. Gerçekten, başarı sadece daha fazla arzu uyandırıyor gibi görünüyor. Genç adam bir araba ister. Epeyce birikimden sonra bir Citroën 2CV'ye sahip olur. Yaklaşık bir yıl kadar memnundur. Sonra, yoldaki başka her şeyin onu geçmesine içerlemeye başlar ve dört silindirli bir araba için yanıp tutuşur. Daha fazla birikimle 2CV'den daha hızlı olan Vauxhall Viva'ya ulaşır; yaklaşık bir yıl kadar mutlu bir sürücüdür. Ama sonra güçlü bir motoru olan bir araba ister ve kuvvetli arzu geri döner. Böylece, Vauxhall Cavalier'ye terfi eder. Ve bu böylece sürer. Hayallerinin arabasını aldığında bile, iki araba isteyebilir: otobanlar için güçlü bir sedan ve evinin çevresindeki engebeli kırsal için bir dörtçeker.

Bu hüsran kısmen modern bir sorundur, geleneksel kısıtlamaların zayıflamasının bir sonucu. Kısmen, arzuları uyandıran kapitalist reklamcılığın doğrudan bir sonucudur. Ama, bu sorun, ayrıca genel bir sorundur. Yirminci yüzyılın başında Durkheim'in yazdıkları, maddi varlıklar kadar maddi olmayan amaçları da kastediyor olabilirdi:

> İnsanın bir eylemde bulunmaktan, hareket etmekten ve gayret sarfetmekten aldığı bütün zevk, çabalarının boşuna olmadığı ve yürürken ilerlemekte olduğu duygusunu da gerektirir. Ancak, insan amacı olmadan yürüdüğünde veya amacı sonsuzluk olduğunda –ki bu da aynı şeydir– ilerleyemez. Bizimle onun arasındaki uzaklık her zaman

aynı olduğundan, hangi yolu seçersek seçelim, belirli bir noktadan itibaren bir ilerleme kaydetmeden de hareket etmiş olabiliriz. Geriye dönüp bakışımız ve kat edilen yoldan duyduğumuz gurur bile, kalan yol orantısal olarak azalmadığı için, sadece yanıltıcı bir tatmine sebep olabilir. Tanım gereği ulaşılmaz olan bir amaç gütmek, kendini daimi bir mutsuzluğa mahkûm etmektir.

Çözüm, *kural*dır. Ahlaki bir güç, neyi arzu edebileceğimizi ve o amaçlara nasıl ulaşabileceğimizi belirleyen ortak bir kültür, biyolojik kısıtlamanın yerini alır. Gehlen'in "içgüdüsel yoksunluk" diye adlandırdığı şeyin bıraktığı boşluğu doldurmak için, insanlar toplumsal çerçeveler yaratırlar. O çerçevelerin bazı bölümleri resmi hukukla karara bağlanmış olabilir. Büyük bir kısmı sadece gelenekseldir. Yönetici pozisyonundaki beyaz yakalı çalışanların koyu renk takım elbise giymelerini söyleyen hiçbir yasa yoktur ama her üst düzey yönetici adayı nasıl giyineceğini bilir. En etkili haliyle, kısıtlama, vücudun dışına değil zihnin içine uygulanır. Önemli unsurlarının kişiliğimize işlemiş hale gelmesi için kültürün içinde sosyalleşiriz.

Bireyin hoşnut olabileceği bir çerçeve sağlamada kültürün önemini görebiliyorsak, dünyaya açık oluşun üçüncü sorunu –birleşik eylemi koordine etme– daha da belirgin olmalıdır. Karıncalarda ve arılarda olduğu gibi, iletişim ve koordinasyonun kendisinin biyolojik olduğu durumlarda bir sorun yoktur. Bir karıncanın diğerinin yaydığı sinyalleri yorumlaması gerekmez. Salgılara otomatik olarak karşılık verir. Bir kovan arı içinde uygun rol kombinasyonlarını ayarlamak gibi karmaşık sorunlar bile arılarca tartışılmaz.

Kraliçe arının ölümüne, bir yumurtayı onu kraliçeye çevirecek genetik maddeyle besleyerek otomatik olarak tepki verirler.

Roller

İnsan biyolojisi insan toplumunu yapılandıracak hiçbir şey yapmaz. Yaşlanmak hepimizi güçten düşürebilir ama kültürler yaşlılara atfettikleri itibar ve güç bakımından önemli ölçüde farklılaşır. Doğum yapmak, anne olmak için gerekli bir koşuldur ama yeterli değildir. Annelerin anneliğe uygun davranmalarını ve uygun annelik duygularını göstermelerini bekleriz. Annenin *rolüne* hükmeden bir grup norm ve kural tayin ederiz. Toplumsal rolün biyolojik temelden bağımsız oluşu, üç cümle öncesine giderek gösterilebilir. Doğum yapmak anne olmak için tabii ki yeterli değildir, ama evlat edinmenin ve koruyucu aileliğin gösterdiği üzere, gerekli bile değildir!

Bir anneden veya babadan veya hayırlı bir evlattan beklenenlerin ince ayrıntısı kültürden kültüre değişir ama her yerde davranış, rollerin *karşılıklı* doğası tarafından belirlenir. Karı kocalar, ebeveynler ve çocuklar, garsonlar ve müşteriler, öğretmenler ve öğrenciler, savaş beyi ve takipçileri; her biri sadece diğeriyle ilişkili olarak bir anlam ifade eder. "Rol" terimi uygun bir terimdir, çünkü bir oyundaki aktör metaforu, toplumsal hayatın büyük bir kısmının kurallarla yönetilen veya senaryo gibi yazılmış doğasını ve toplumun müşterek bir üretim olduğu anlamını düzgün bir şekilde ifade eder. Toplumsal hayat, sadece insanlar

kendi rollerini oynadıkları için vuku bulur (bu, huzur ve sevgi için olduğu kadar savaşlar ve anlaşmazlık için de doğrudur) ve o roller sadece genel gösterinin bağlamında bir anlam ifade eder. Drama metaforu aynı zamanda bize oyunculara sağlanan sanatsal serbestliği de hatırlatır. Bir rolü dümdüz oynayabiliriz veya, J. P. Sartre'ın aşağıda aktardığı gibi, abartabiliriz.

> Kafedeki bu garsonu düşünelim. Hareketi çabuk ve ileri doğru, biraz fazla keskin, biraz fazla hızlı. Müşterilere biraz fazla hızlı bir adımla yaklaşır. Biraz fazla istekle öne doğru eğilir; sesi, gözleri müşterinin siparişine dair fazlaca bir merakı ifade eder. Sonunda geri gelir, bir ip cambazının kayıtsızlığıyla tepsiyi taşırken, bir tür otomatın kalıplaşmış sertliğini yürüyüşüyle taklit ederek... Bütün davranışları bize oyun gibi görünür... Ama ne oynuyor? Açıklamak için uzun süre izlememize gerek yok: kafede garson olmayı oynuyor.

Amerikalı sosyolog Ervin Goffman, toplumsal hayatın bir drama olduğu metaforunun incelenmesi üzerine etkili bir toplumsal analiz bütünü geliştirmiştir. Belki de en etkili nokta, sadece bir rol oynamak aracılığıyla karakterimizi ifade ettiğimizdir. Kötü ya da erdemli olmak yetmez; kötü veya erdemli olarak görünmemiz gerekir.

Oynadığımız roller ve altta yatan benlik arasındaki ayrım daha sonra incelenecek. Burada, bazı rollerin diğerlerinden daha sürükleyici olduğunu belirtebiliriz. Bir garsonun, rolünü kendisinin mesleğinden çok daha fazlası olduğunu gösterecek şekilde oynaması bizi şaşırtmazdı.

Rolünü samimiyetten uzak bir şekilde yapan bir baba bizi şaşırtır ve rahatsız ederdi. Birini bir rahip veya inanç şifacısı olarak tarif etmek, birini otobüs şoförü olarak tarif etmekten çok daha fazla şey anlatırdı. Burada temas etmek istediğim asıl nokta, güçlü biyolojik bağlar olmadığında, karşılıklı rollerin insan davranışını koordine etmek için bir mekanizma sağladığıdır.

Düzen ve emirler

Tartışma hattımın bununla ilgili başka bir noktayla karıştırılmasını önlemek için yanına kısa bir not eklemek istiyorum. Durkheim ve Gehlen, dar bir anlamda siyasi muhafazakârlar olarak görüldüklerinden çoğunlukla yanlış anlaşılmışlardır. Sadece siyasi istikrara dönük ilgilerini görmek, daha büyük meseleyi gözden kaçırmaktır. İnsan eylemlerinin hepsi, muhafazakâr veya radikal, gerici veya devrimci, bazı temel düzenlemeleri gerektirir. Thomas Hobbes, nezaketi dayatan bir dış güç olmadan, insanların herkesin iyiliğinin aleyhine, kendi çıkarlarının peşinden gideceklerinden endişe etmişti. Benim anlatmak istediğim şu ki, böyle bir çıkarcılık bile kayda değer bir miktar ortak kültür gerektirir. Anarşistler bile karakterlerini istikrara kavuşturmalı, birbirleriyle iletişime geçmeli ve düşmanı anlamalılar!

İçgüdünün diğer hayvanlarda yaptıklarını bizim için yapan toplumsal kurumlar yaratarak hayatı yönetilebilir hale getiririz. Hareket programlarını rutine bağlayarak ve onları ya sahne gerisindeki perdeye resmederek ya da bir

senaryoya yazarak, bireylere ve gruplara, şaşkına dönmeden idare edebilecekleri yeterince küçük bir alanı yaratıcı doğaçlama ve bilinçli tercih için boş bırakabiliriz.

Ancak, sakin düşününce, hayatımızın büyük bir kısmının iyice eskitilmiş yolları izlemesinin faziletlerini görebilsek de, modern insanlar periyodik olarak kendilerini hayatın soğukluğundan ve tahmin edilebilirliğinden usanmış hissederler. Laurie Taylor ve Stan Cohen'in *Escape Attempts*'te örnekledikleri gibi, çoğunlukla oynadığımız rollerle gerçek "biz"i ayırmaya çalışırız. Sartre'ın garsonu gibi, izleyicilerimize yöneticiler, memurlar, otobüs şoförleri, babalar ve sadık eşler olarak rollerimizden daha fazlası olduğumuzu ve onların üzerine çıkabileceğimizi gösterecek şekilde performans sergileriz. Gündelik hayatın yüce gerçekliğindeki yerimizden ayrı bir karakter oluşturmak için hobileri, tatilleri ve hafta sonu gezilerini kullanırız. Ancak, bu kaçış teşebbüsleri bile sıradandır ve kendini tekrarlar, ayrıca, bu, Gehlen'in ortak düzenin önemine dair kanıtını destekler. Nasıl koyunlar hiç düşünmeden tepenin etrafındaki aynı, en az çaba gerektiren yoldan giderse, hayatımız da cesur, radikal ve geleneklere meydan okuyan eylemlerde bulunduğumuzu düşündüğümüzde bile, iyice aşınmış yolları takip etme eğilimindedir. Eşinden ve ailesinden sıkılmış orta yaşlı bir iş adamı, özerkliğini (ve gençliğini) sekreteriyle kaçamak yaparak yeniden keşfetmeye çalışır. Keşfedilmemiş sulara ilerleyen bir kâşif olarak hayal eder kendini, ama günlük hayatın baskıcı rutininden kaçma teşebbüsünde ancak bir başka iyi işleyen senaryoyu benimsemektedir. Hapishane duvarının üzerinden, bir süreliğine özgürlük olduğunu hayal ettiği şeye

doğru tırmanmıştır ama kısa bir süre sonra sadece başka bir hapishanenin egzersiz avlusuna düşmüş olduğunu fark eder.

Kültürün sağlamlığı

Yukarıdaki açıklama, gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş olduğu fikrinin geliştirilmesidir. İnsan davranışındaki düzenliliklerin ortak biyolojimizden kaynaklandığını varsayanlara karşılık, sosyolojik perspektif, insanların diğer hayvanlardan, dünyalarının ne ölçüde açık ve potansiyel olarak biçimlendirilmemiş olduğuyla farklılaştığını belirterek başlar. Dolayısıyla, bulduğumuz bu tür düzenlilikler (ve onları ruhsal ve toplumsal istikrarı korumada elzem olduğu için sık sık buluruz) kültürün ürünüdür: onu insanlar icat ederler. Üstelik, kültür, biyolojiye indirgenemez.

Bu iddianın küçük ama önemli ve daha ileri bir versiyonu vardır. Eylemlerimize objektif uyarıcılar uygulandığında bile, davranışımızı etkileyen, bizim bu uyarıcılarla ilgili *yorumlarımızdır*. Ne şekilde "sarhoş olduğumuzu" düşünün. Avustralyalı Aborijin çiftçinin, New Yorklu işadamının, İskoç tıp öğrencisinin ve İtalyan çocuğun alkolü nasıl metabolize ettiği arasında büyük farklar olması pek olası değildir, ama bu insanların içki içtiklerinde nasıl davrandıkları arasında muazzam farklar vardır. Sadece kültürlerin sarhoşluğa karşı tutumlarında farklılaştıklarını kastetmiyorum, böyle olsalar bile. Kuzey Atlantik'te geçirdikleri bir haftadan sonra geri dönen bir balıkçı tayfası için kabul edilebilir olan, birinin Tokyo'da bir iş yeme-

ğinde bekleyebileceği bir şey değildir. Demek istediğim, kültür örtüsü öyledir ki, farklı halklar alkolün onları farklı şekilde etkilemesini *bekler* ve sonunda gerçekten de farklı hisseder. Bir ortamda sersemlemeye, tutarsız konuşmaya ve hâkim olunamayan bir kıkırdamaya sebep olan alkol miktarı, diğerinde sessizce düşünmeye ve huzurlu duygulara sebep olabilir. Yahut, başka türlü ifade etmek gerekirse, beklentimizin ne olacağını öğreniriz ve genelde de beklediğimizi buluruz. Howard Becker'in ufuk açıcı makalesi "Becoming a Marijuana User"da öne sürdüğü gibi, aynı nesnel duygulanım, çoşku veya mide bulantısı olarak yorumlanabilirdi ve ikincisinden ziyade ilkini hissetmeyi öğrenmek esrar içisi haline gelmenin önemli bir parçasıdır.

Bu beni sosyolojinin acemiler için büyük zorluk yaratan bir yönüne getiriyor. Dünyayı gerçek olan şeyler ve hayali şeyler olarak bölmek çok caziptir: nesnel bir dış gerçeklik ve öznel iç manzaralar. Öğrencilerimden ne kelimelerle arası iyi olan ne de saçmalama eğilimindeki biri, şizofreninin biyolojik açıklamalarıyla ilgili eleştirileri şöyle özetleyebildi: "Dolayısıyla, diyebiliriz ki, akıl hastalığı tamamen zihindedir!" Muhtemelen; ama sosyologları ilgilendiren alan ne "tamamen zihinde olan"dır ne de tamamen bilincimizin dışında olan: öznelerarasıdır. İnsanların hayal ettiği şeyler, bunların yeterince fazla sayıda insan tarafından benzer şekilde hayal edilmesi kaydıyla, "nesnel" dünyadan ayırt edilemeyen kalıcı, hatta baskıcı bir gerçekliğe sahip olabilir. Amerikalı sosyal psikolog W. I. Thomas, eylemlerimizi nasıl açıkladığımızı dikkate alarak, "insanlar durumları gerçek diye tanımlarlarsa, o zaman, bunlar sonuçları itibariyle gerçek olur" diye yazmıştı. Evinin yandığına ina-

nan bir adam evinden kaçacaktır. Evin yanmıyor olması, inancının yanlış olduğunu kanıtlar ama yine de onun evini neden terk ettiğini anlamak için önemli olan "hakikat" değil, onun inancıdır.

Din gibi daha büyük bir toplumsal kurumu düşündüğümüzde, aynı noktaya çok daha büyük bir ölçekte temas edilebilir. Sosyologlar, hangi dinin, eğer varsa, doğru olduğuna karar vermek gibi karışık bir işe bulaşmak istemezler. Sadece, birçoğunun temelde birbiriyle bağdaşmadığı yüzlerce din olduğunu gözlemlememiz gerekir. Katolikler haklıysa, evanjelik Protestanlar, Müslümanlar, Hindular ve Budistler hatalıdır. Dolayısıyla, en azından bir veya daha fazla dinin yanıldığını kabul edebiliriz. Buna rağmen, dini inanç sistemleri son derece güçlü olabilir. Ortaçağ'daki Hıristiyan Kilisesi muazzam bir yetkiye sahipti. Devletleri yönetti ve onun inançları yüksek kültürü ve insanların günlük hayatlarını şekillendirdi. Ritüelleri ve bu ritüellerde ifade edilen görüşleri yoluyla, Kilise, doğuma, evliliğe, ölüme ve değişen mevsimlerin döngüsüne refakat etti. Ayrıntılı teolojik bilginin okuryazar olan az sayıda kişiyle sınırlı olmasına rağmen, neredeyse herkes, dünyayı ve cennetle cehennemi yaratan, belirli tür davranışlar talep eden ve cezalandırıp ödüllendiren bir Tanrı olduğunu biliyordu. Özellikle dindar olmayanlar bile davranışlarını Kilise'nin ilahi zorunluluklarla ilgili yorumuna uymak ve Kilise'nin büyüsüne sıkça müracaat etmek üzere ayarlardı. Kutsanmış muskalar, kutsal su, azizlerin kutsal emanetleri ve bir orman değerindeki Kutsal Haç'ın parçaları saygı nesneleriydi ve sağlığı, sosyal ilişkileri ve tarımsal verimliliği iyileştirmek için kullanışlı araçlardı. Konuyu fazla uzat-

mama gerek yok: Ortaçağ Hıristiyan Kilisesi'nin hakiki bir dini olsun ya da olmasın, insanlar olduğuna inandılar ve ona göre davrandılar.

Ancak, düğüm noktası şu ki, toplumsal inşalar sadece *paylaşıldıkları* ölçüde gerçerlidir. Uydurma olabilirler ama herkes onlara inanırsa, onlar artık inanç değildir; onlar sadece "öyledir". Fakat sadece birkaç insan tarafından paylaşılan bir dünya görüşü bu sağlamlığı elde edemez: inanç olarak kalır. Sadece çok az veya sadece tek kişi tarafından benimsenirse, delilik olarak görülür.

Buraya kadar, sağlamlık için önemli olanın sayılar olduğunu varsayarak konuyu basitleştirdim: az kişiye ait görüşler reddedilecek veya iyileştirilecek patalojilerken, çok kişiye ait görüşler doğrudur. Bu önemli, çünkü bir dünya görüşü, onu içeren günlük eylemlerin fark edilmeyen tekrarlarından büyük bir inandırıcılık elde eder. Her talihsizliğe karşı gösterilen tepki dua olunca, her veda "Tanrı seninle olsun" (*hoşçakal*ın aslı)* diyerek dini bir tören ağırbaşlılığıyla karşılanınca, güzel hava "Tanrı'ya şükürler olsun!" diye selamlanınca, o zaman, dünyanın Tanrı tarafından yaratılmış olduğu fikri tek kelimeyle doğal karşılanır. Uzlaşı, bu yolla inançlara büyük bir güç verir. Fakat her fikrin aynı derecede güçlü ve ikna edici olmadığını belirtmekte fayda var: bireyler ve toplumsal gruplar "durumu tanımlama"daki becerileri bakımından farklılık gösterirler. Peter Berger'in ifade ettiği gibi: sopası en bü-

* Yazar, "God be with you" ("Tanrı seninle olsun") ile "Goodbye" (Hoşçakal) sözleri arasındaki etimolojik ilişkiye dikkat çekmektedir. (ç.n.)

yük olan, görüşlerini dayatmada en güçlü olandır. Neyin sopadan sayıldığının toplumdan topluma değiştiğini buna ekleyebiliriz.

Şeyleri nasıl gördüğümüz ve nasıl davrandığımız, biyolojimizden kaynaklanıyor olmaları anlamında, "doğal" değil de kültürümüzün bir ürünü ise, yaşadığımız toplumsal olarak inşa edilmiş dünyaların kırılgan ve kolayca değiştirilebilir olduğu sonucu çıkarılabilir mi? Önceki paragraf olumsuz bir yanıt veriyor. Sicilya'da bir çocuğun, 1800'de, bir Katolik'ten başka herhangi bir şey olarak yetişme ihtimali çok uzaktı. Ama çoğu toplum, kültürlerinin inandırıcılığını uzlaşının ağırlığına bırakmaktan hoşnut değildir. Marx tarafından popülerleştirilmiş bir tabir kullanmak gerekirse, ayrıca onu *şeyleştirir* (*reify*, Latince'de, bir şey için, "onu şey –*re*– haline getirmek" anlamında kullanılır).

Gehlen ve Durkheim, içgüdüsel ve çevresel kısıtlamaların diğer türlere yaptıklarını kültürün insana yaptığı konusunda haklılarsa, o zaman, çoğunlukla bunun insani kökenini görmezden gelmeye devam etmeyi seçmeliyiz. Düzenlemelerimizin toplumsal olarak yaratılmış doğasını açıkça tanısaydık ve başka insanların şeyleri farklı yaptıkları gerçeğine fazlaca aşina olsaydık, kurumlarımız inandırıcı olmaktan uzaklaşırdı.

Pratikte, şeyleştirme için geniş çeşitlilikte araçlara sahibiz. Tamamen kişisel düzeyde bir örnek vermek gerekirse, tanıdığım ileri yaşta bir kadın "kahve içmez". Bunun yerine, her gün aynı saatte, bir "kahve saati" vardır: kendi düzenlemesi dışında bir zaman çizelgesine uyduğunu işaret eden bir formülasyon. Onun kahve molaları bir zorunlu-

luk gibi sunulur. “Kahve saati” için sadece kahve değil, bisküvi de gereklidir, çünkü “onsuz bir içecek fazla ıslaktır”. Ömrünün çok az zamanını ücretli bir işte geçirmiş biri olarak, programları besbelli onun seçimidir, yine de, hayatını bir zorunluluklar dizisi olarak görür ve hatta sadece bazen bunlara isyan etmekten keyif alır.

Daha büyük bir ölçekte, toplumların çoğunun, kurumları için ilave meşruiyetler aradığını gözlemleyebiliriz. İlkel avcılar belli bir şekilde avlanmaları gerektiğini çünkü bunun Domuz Tanrılarının onlara öğrettiği avlanma şekli olduğunu varsayarlardı. Ortaçağ kralları, krallık için ilahi bir desteğe sahip olduklarını iddia ederlerdi. “All Things Bright and Beautiful”u “Zengin adam kalesinde, fakir adam onun kapısında, Tanrı onları üstün ve aşağı yarattı ve mevkilerini buyurdu” dizeleriyle besteleyen Victoria dönemi ilahi yazarının fakirleri durumlarını kabullenmeye ikna etmek için özel bir niyeti vardı ve, şüphesiz ki, o popüler ilahinin tekrar tekrar söylenmesi madun sınıftakilerin hadlerini aşma cesaretini kıracak birşeyler yapmıştır. Toplumlar, güçlerinin kaynağı konusunda farklılaştıları gibi, belli toplumsal düzenlemeler için neyin ilave bir meşruiyet sayılabileceği konusunda da farklılaşırlar. Az önce verilen üç örnekteki gibi, dindar toplumlar kaynağı Tanrı’ya veya tanrılara atfeder. On dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl Batı Avrupa’sında, dini açıklamalar daha az ikna edici hale gelince, insanlar belirli emirler için bilimsel temellendirmeler talep etmeye başladılar. Dolayısıyla, zengin adamın ve fakir adamın mevkilerini takdir eden artık Tanrı değil, onların genetik materyelleri veya –Margareth Thatcher ve Ronald Rea-

gan gibi– iktisadi muhafazakârların bıkmış olabileceği ekonomi politiğin gizemli ama yenilmez kurallarıydı. Toplumların, sadece toplumsal düzeni kimin veya neyin yaratmış olduğu konusunda farklılaşması beni bu soyut noktadan daha az ilgilendiriyor: şeyleştirmenin neredeyse evrenselleşmesi, yalnızca güçlüyü desteklemekten daha büyük bir amaca hizmet ettiğini telkin ediyor.

Şeyleştirmenin bu kadar yaygın olmasının bir nedeni, temel bir gerçeği içermesidir. Hiçbirimiz hayatlarımızı şekillendiren toplumsal kurumları şahsen yaratmadık; onların içine doğduk biz. Davranışımızı biçimlendiren ve başkalarının bizden beklentilerini kapsayan roller bizim varışımızdan önce gelmişti ve biz gittikten sonra da (şüphesiz ki biraz değişmiş olarak) sürecek. Gerçeklik toplumsal olarak inşa edilmiş olabilir ama bütünüyle ele alındığında belirli bir bireyin işi değildir ve elbette ki herhangi birimizle çok az ilgisi vardır ya da hiç ilgisi yoktur. Dil, geleneklerin zorlayıcı doğasının iyi bir örneğidir. Tabii ki insanlar tarafından geliştirilmiştir ama temel şekli bize sunulur. Onu değiştirebilsek de (ve içimizden bir ya da iki kişi gerçekten önemli bir değişim doğurabilir), genel anlayışımız şu ki, hâlihazırda olanı öylece benimseriz.

Özet olarak, tersini varsaymadan, gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunu kabul edebiliriz: bir durumu gerçek olarak tanımlamayı bırakırsak, o zaman, yok olacaktır. Toplumsal kurumların muazzam bir gücü olabilir ve insana ait kökenlerini göstererek onları basitçe "sökmek" (bazı grupların, özellikle belirli kurumlardan diğer gruplara göre daha fazla çıkar sağladığını göstererek), onların ortadan kaybolmasını sağlamayacaktır.

Dini örgütlerin, yapıların ilahi olarak takdir edildiğini iddia etme alışkanlığı vardır, ama devlet kurumlarının, ticari kuruluşların, fabrikaların ve diğer "resmi örgütlerin" insana ait kökenleri kolaylıkla kabul edilmiştir. Belirli bir örgütü kurmuş veya onun yapısını radikal olarak değiştirmiş insanların isimlerini verebiliriz. Yine de, bu alanda bile, sosyoloji, resmi yapının nasıl görünmesi gerektiği ve gerçekte nasıl çalıştığı arasındaki çelişkileri "ifşa ederek" radikal olabilir. Toplumsal inşa nosyonunu, bir bina için asıl mimarın çizimleriyle gerçekte inşa edilmiş olan arasındaki farkları anlamaya bir davet olarak alabiliriz.

Bu tür bir çalışmanın mükemmel bir örneği, Melville Dalton'un 1959'daki *Men Who Manage*'ıdır. Dalton'un çalışmasının önemini takdir etmek için Weber'in bürokrasi üzerine yazdıklarına geri dönmeliyiz. Sosyolojinin kurucu üçlüsünün her üyesinin, modern toplumların öncellerinden nasıl farklılaştığına dair büyük bir fikri vardı. Bu, Marx için sınıftı. Durkheim için ortak normların çökmesiydi. Weber için rasyonalitenin yükselişiydi. Burada, bu kitapta verilen bütün karşıtlıklarda geçerli olan bir nitelik eklemeliyim. Toplumsal gelişme, hikâyelerimizi sadeleştiriyormuş gibi davranırsak bu işe yaramasına rağmen, sınırları düzgünce işaretlenmiş dönemlere bölünmez. Çok az sayıda net kırılma vardır. Bir dönemde yaygın olan tutumlar ve alışkanlıklar yerlerini diğerlerine ancak aşama aşama bırakır ve çoğu belirli coğrafi bölgelerde ve toplumsal gruplarda varlığını sürdürecektir. Sosyologlar, toplumsal değişmeden çağlar ölçeğinde söz ettiklerinde, toplumun

en belirgin özelliklerini tespit eden ve büyüten karikatüristler gibidirler. Yerimiz elverseydi, burada söylenen her şeye birçok niteleyici ayrıntı ve istisna eşlik ederdi. Ancak elvermiyor, dolayısıyla çok geniş genellemelerle devam edeceğim.

Uzun süredir ve birçok iş alanında süregelen toplumsal bağlarla bağlı küçük bir insan grubunda (ki "topluluk" tabiriyle bunu ifade ederiz) etkileşim yüz yüze takip edilebilir ve koordine edilebilir. Sorun olan "biri ile konuşulabilir", o dışlanabilir ve gerekirse kovulabilir. Kararlar müzakere ve uzlaşı yoluyla verilebilir. Büyük ölçekli toplum küçük topluluğun yerine geçtiğinde, hem ona dâhil olan kişilerin sayısı hem de mevcut konunun karmaşıklığı çok farklı bir tür yönetim gerektirir. Ortak bir otlağı paylaşan yirmi çiftçi, ortak alanda herkesin kaçar tane hayvan otlatabileceğine karar vermek üzere düzenli olarak toplanabilir. Petrol aramak ve çıkarmak için Kuzey Denizi'nin bloklarının tahsisi resmi bir örgütü gerektirir.

Modernleşmenin bir özelliği, rasyonel bürokrasideki büyük artıştır. Bürokrasi sanayi toplumlarının bir icadı değildir; Weber'in belirttiği gibi, antik çağlarda ve Ortaçağ'da Çinliler bunda epeyce iyiydiler, ayrıca yirmi yüzyılın çoğunda Hıristiyan Kilisesi bürokratik olarak örgütlenmişti. Fakat, Weber, modern toplumların, rasyonalitenin hayata hâkim oluşu ölçüsünde geleneksellerden ayrıldığına inanır.

Bununla ilgili IV. Bölüm'de daha fazla şey söylenecek; ben burada Weber'in modern örgüt tanımını özetlemek istiyorum. İlk olarak, modern bürokrasi, makamı ve onu işgal eden bireyi birbirinden ayırır. Şerif istifa ettiğinde,

güç, makamın sonraki sahibine geçer. Makam ve onu işgal eden arasındaki ayrım ücretler için de geçerlidir. Bir mühendislik şirketinin varlıkları, genel müdüre değil, şirkete aittir. İşletmenin geleceğini ciddiye almaları için bir teşvik olarak memurlara şirket hisselerinin bir kısmını sunabiliriz, ama genelde görevlilere şirketin varlıklarından bağımsız bir maaş ödenir. Koşulların nasıl farklı bir yolla ayarlanabileceğini görmek için, bir Ortaçağ kurumu olan iltizam yöntemini düşünebiliriz. İnsanlar, kral için belli bir miktar vergi artışı teklifi vererek vergi tahsildarlığına talip olurlardı. Daha sonra, sunmayı teklif ettikleri miktarda veya onun üzerinde, istedikleri kadar vergi toplayabilirlerdi. Bu, kaynakları krala ulaştırmada etkili olmuş olabilir ama vergi tahsildarlarını vergi ödeyenlerden para sızdırmaya teşvik etti. Bizim vergi gelirlerimiz, vergi tahsildarının maaaşlı gelirinden tamamen ayrıdır.

İkinci olarak, bürokrasi, işlerini imalattaki iş bölümü uyarınca idare eder. Savaş yapmak gibi karmaşık bir iş, her iş için tek bir sorumlu makam olacak şekilde tamamlayıcı parçalara ayrılmıştır. Mühimmat bölümü silahların üretimini organize eder; tabip sınıfı yaralıları tedavi eder; hazine dairesi askerlere ödeme yapılmasını ayarlar, vs. Yapılması gereken her şeyin yapılmasını ve sadece bir kez yapılmasını sağlamanın yanında, böyle bir iş bölümü görevlilerin işlerinde uzmanlaşmalarına da imkân verir. Ayrıca, yeni görevlilerin iş için gerekli kimi yetenekler üzere eğitilebileceği ve sınava tabi tutulabileceği anlamına gelir ve uzmanlık da terfiyi belirlemek için yararlı bir ölçüt sağlayabilir.

Görev bölümleri içindeki makamlar, kesin bir komuta zinciriyle, net bir hiyerarşi içinde düzenlenir. Bütün görev-

liler kime hesap verdiklerini ve kimin onlara hesap verdiğini bilir.

Son olarak, görevlilerin işleri evrensel olarak uygulanan kurallar tarafından düzenlenir. Bütün vakalarla (onlar insandan ziyade "vaka" olduklarından dolayı) aynı yolla ilgilenilir ve bunlar sadece mevcut konuya göre değerlendirilir. Modern vergi tahsildarları arkadaşlarından, akrabalarından ve dindaşlarından yabancılara kıyasla daha az vergi almaz; aynı kuralları bütün vergi mükelleflerine uygular.

Bu model, ilk bakışta ve belirli bir mesafeden, modern ve geleneksel toplumlar arasındaki büyük bir farkın tamamen ikna edici bir açıklamasını sunar. 1900'deki Alman Ordusu, on dokuzuncu yüzyıl reformlarının ardından İngiltere Kilisesi veya ABD Gelirler Dairesi yeterli örneklerdir. Bununla birlikte, Weber'in tasviri aynı zamanda bir halkla ilişkiler uygulaması gibi de okunur. Gerçekten, yirminci yüzyılın ilk yarısında, devlet kurumları ve özel şirketlerce sunulan öz-betimlemeler, Weber'in rasyonel bürokrasi açıklamasına bütün yönleriyle aşina biri tarafından yazılmış gibi okunur.

Dalton'un modern örgütlerin rasyonelliğine dair şüpheciliği, 1950'lerin başında, Magnesia diye adlandırdığı bir ABD kentinde, düşük ölçekli bir yönetici olarak görev aldığı iki imalat firmasındaki kendi iş deneyimlerinden kaynaklanıyordu. Düzenli işinde çalışırken kendisinin ve iş arkadaşlarının gerçekte nasıl çalıştıklarını gözlemledi. Resmi yapılar ve işleyiş prosedürleriyle şirketlerin gerçekte nasıl işledikleri arasında dikkate değer bir uçurum olduğu sonucuna vardı. O günlerdeki hâkim yönetim ideolojisi "bilimsel"di, bir sorunun en iyi çözümü için özde rasyonel

yöntemlere başvuruluyordu. Dalton, yönetimin müzakereyi, tavizi ve tek bir çözüm olmadığının farkında olmayı kapsayan çıkarcı bir siyasi aktivite olduğunu gösterir. Dalton, işletme okulları ve şirketler tarafından yöneticilerin davranış şekli olarak sunulan idealize edilmiş tutumun iç yüzünü anlar ve gerçeği gösterir: bir şeyleri bir amaca hizmet ettiği için yaparlar ve sonra son derece pragmatik ve pratik nedenlerle verilmiş kararlara rasyonellik görüntüsü katmak için örgütün kurallarına başvururlar.

Onun birçok örneklemesinden sadece üçünü anlatacağım. Bir şirket yedek parçalar ve malzemelerle ilgili çok sıkı bir kontrol uyguluyordu, hangi işte kullanılacaklarını tanımlayan bir etiketle depodan çıkışları yapılabiliyordu. Ancak, üretim hattı yöneticileri, elde yedek parça ve malzeme stoğu bulundurmanın maliyetli gecikmeleri önlediğine inanıyordu. Bunun üzerine, istifçiliği önlemek için, şirket, belli bir yönetim personeli tarafından yapılacak habersiz denetimlere gereksinim duydu. Ama, üretim müdürlerini kontrol eden insanların onlarla çalışmaya da ihtiyacı vardı. Böylece, denetimciler, habersiz teftişler yapmak yerine, stok teftişinin ne zaman olacağına ve fabrika çevresinde hangi yolu izleyeceklerine dair bilginin herkes arasında yayıldığından emin olurdu. Üretim müdürleri, gayrı meşru ikmal malzemesini hızlıca denetim rotasından uzaklaştırabilmek için onları yük arabalarında tutardı. Böylelikle, denetimciler, üretim personeliyle iyi ilişkilerini korur ve onların işlerine devam etmelerini sağlarken, şirketin resmi zorunluluklarını yerine getirirlerdi.

Dalton atamalar ve terfilerle de ilgiliydi. Çok fazla sayıda üst düzey yöneticinin Mason Locası ve Yat Kulübü

üyesi olduğunu keşfetti. Görünüşe göre, "bizden biri" olduklan için atanmışlardı. İşleri hal yoluna koymak üzere siyasi pazarlığın ve stratejik alışverişin resmi olmayan mekanizmasını ustalıkla yönetebiliyorlardı. Saygı gören gayrı resmi kliklerin de üyesiydiler. Bu özellikler yönetici seçiminin resmi kriterlerinin parçası olmadıkları halde, Dalton, yönetimin bakış açısından, onların pratik bir anlamının olduğunu gösterebildi.

Retorik ve gerçeklik arasındaki uçurumun üçüncü bir örneği, otorite hiyerarşisi ve makamların gücüdür. Dalton'un çalıştığı şirketler, kimin kime hesap verdiğine dair açık bir yapının ve sınırları net sorumlulukların var olduğu Weberci modeli izliyorlardı. Ne var ki, resmi olarak aynı statüyü paylaşan yöneticilerin bazıları diğerlerinden çok daha güçlü ve etkiliydi. Alt kademedeki kimi görevliler, bazı yöneticiler çok fazla saygıyı hak etmeyen ve işleri savsaklanabilecek kimselerken, kimi "daha az kıdemli adamların" koşulsuz bir saygıya layık olduğuna dair açık bir hisse sahipti. Bu, kısmen beceriyi yansıtıyordu; resmi olarak eşit mevkilerde olanların hepsi işlerinde aynı derecede iyi değildi. Kısmen, adanmışlıkla ilgiliydi bu. Bir adam emekliliğe epeyce yaklaşmıştı ve sakin bir hayattan başka bir şey istemiyordu, oysa diğeri genç ve hırslıydı ve makamının gücünü artırmak için her fırsatı değerlendiriyordu. Rollere dönersek, Shakespeare'in *Hamlet*'i için olduğu gibi, rollerin senaryolaştırıldığını ama oyuncuların rolü oynama biçimlerinde hatırı sayılır bir özgürlüğü ellerinde tuttuklarını söyleyebiliriz.

Gelişmiş bir örgütün gerçekliğinin onun resmi yapısını yansıtmaması artık bir sürpriz değil. Kinizmin yayılması ve

bu ifşaatın popülaritesi için bir milat belirlemek istemem ama Siegfried Sassoon'a ait Birinci Dünya Savaşı günlükleri veya Spike Milligan'ın İkinci Dünya Savaşı'ndaki Britanya Ordusu'nda gündelik hayatı anlatan öyküleri gibi kültürel ürünler yirminci yüzyılın büyük bir kısmında mevcuttu. Artık Dalton'un değindiği noktaya oldukça alışkınız, fakat onun artık bilinen bir gerçek olması, onun gerçek ve önemli oluşunu değiştirmez. Görünen o ki, iyi tanımlanmış resmi örgütler, oralarda mukim olanların eylemleriyle sürekli şekillendirilir ve yeniden şekillendirilir. Bu onların kaotik veya düzensiz oldukları anlamına gelmez. Bu sadece resmi örgütlerin ilk teorisyenlerinin resmiyetin *yerini* yanlış tespit ettikleri anlamına gelir. Dalton'un şirketleri iyi işliyordu, çünkü onlar yöneticiler ve çalışanlar tarafından iyi anlaşılmış oldukça açık amaçlarla (bunlar her ne kadar bazen çatışsa da) tanımlanmıştı. İşe nasıl başlanacağına dair kendi pratik anlayışlarını yarattılar ve bunu sürdürdüler, ayrıca hesap vermeleri istenirse, eylemlerini mantık çerçevesindeki resmi yapılardan ve işleyiş prosedürlerinden çıkmış *gibi* göstermenin yolunu öğrendiler.

İnşanın katmanları: Kuralları çiğneyenler

Gerçekliğin tekrar tekrar katmanlar halinde yeniden inşa edildiği, yasa ve yasaları çiğneyenler örneğiyle anlatılabilir. Şüphesiz, yasa, bir insan ürünüdür. Siyaset bilimi ve hukuk bilimi kitapları onu yaratanların isimlerini anar. Birleşik Krallık'ta yasayı parlamento yapar. Birleşik

Devletler'de eyaletlerin yasama organları eyalet yasalarını yaparken kongre ve senato fedaral yasayı yapar. Bununla beraber, hâkimlerin ve adliyelerin yalnızca yasayı yorumlamak ve uygulamakla yükümlü olmalarına rağmen, uygulamalarının kendilerinin de yeni yasalar oluşturabileceğini belirtebiliriz. Bazı kültürlerde –Mollaların hâkimiyetindeki İran'da örneğin– yasa için ilahi olduğu iddia edilerek doğaüstü bir meşruiyet aranır, ama burada bile Kur'an yorumu *Şeriat*'ı veya dini yasayı şekillendiren Mollaların kim olduklarını belirleyebiliriz.

Yasanın varlığını başlangıç noktamız olarak alabilir ve neyin yasayı çiğnemek sayılacağını kolaylıkla söyleyebileceğimizi varsayabiliriz. Belirli bir eylem tespit ederiz –bir adam cinsel ilgisini isteksiz bir kadına zorla yöneltir– ve yasanın şablonuna tutarak bunun suç olup olmadığını anlarız. Ne yazık ki, durum o kadar basit değil. Öncelikle, birçok yasa kendi içinde muğlâktır. Çok etraflı yasalar bile olası her durumda kanunun nasıl uygulanacağını belirtemez. İkincisi, birçok eylem potansiyel olarak birçok yasayla yönetilir ve aralarındaki uygunluk her zaman düzenli değildir. Yasalar birikir. Yasayı tasarlayanlar yeni ve mevcut yasaları bağdaştırmak için ellerinden geleni yaparlar ama çakışmalar kaçınılmazdır, öyle ki, söz konusu eylem sorgulanamasa da, onu hangi yasanın yargılaması gerektiği pekâlâ sorgulanabilir.

Dahası, yasalar nadiren istikrarlı bir şekilde uygulanır. Görece basit bir mesele olan hız limitini aşmayı ele alın. Britanya'nın anayollarında hız limiti saatte 60 mildir. Ancak, trafik polisi 65'le gittikleri için insanları çok nadiren durdurur, çünkü ölçme ekipmanı ve arabaların hız göster-

geleri limite riayet etmemekte bir kasıt olduğundan emin olmaya yetecek kadar kesin değildir. Fakat, bu yeni "esas" limit bile dengeli şekilde gözetilmez. Yaşadığım yerdeki yerel polis güçleri çalışma saatlerinde yanıtlayabileceğinden fazla çağrı alır ve köy yollarında hız yapmak düşük bir olasılıktır. Yapacak başka bir iş yoksa, bir trafik ekibi sürücülerin ekseriyetle hız limitini aştıkları bir düzlükteki bir dizi ağacın arkasına park eder ve birkaç sürücüyü enseler. Sonra daha acil işlere geri dönerler. Dolayısıyla, hız yaparken polise yakalanma ihtimali, polisin mesaisi sırasında gelen diğer çağrıların aciliyetine bağlıdır. Ayrıca, polisin hızlı giden sürücüye nasıl karşılık vereceği, sadece meselenin "gerçeklerine" (hız ve yol koşulları gibi) değil, sürücünün tutum ve davranışlarına da bağlıdır. Sürücü, tipik olarak hız limitlerini aşan biri gibi görünmüyorsa, o zaman, en muhtemel ceza sert bir sözdür. Sürücü agresifse ve "aşırı hız yapan biri gibi görünüyorsa" suçun kayda geçirilmesi ve ceza kesilmesi daha olasıdır. Nasıl karşılık vereceğine karar verirken, polis, sadece "Bir suç işlendi mi?" diye sormaz, "Bu kişinin tekrar suç işlemesi olası mı?" diye de sorar.

Dolayısıyla, suçun yasayı çiğneyen şey olduğu formülüyle başlarız ve kısa bir sürede konunun kayda değer şekilde daha karmaşık olduğunu keşfederiz. Aslında, karar verme ve yorumlamanın o kadar çok filtre katmanı varmış gibi görünür ki a) suçun uygun görevlilerce yasayı çiğneyen fiil olduğuna karar verildiğini ve b) böylesi kararların temellerinin "hukuk-dışı" olduğunu veya (polisin varsayılan suçlunun gelecekteki davranışını tahmin ettiği örnekteki gibi) olsa olsa hukuki meselelerle karmaşık bir sosyal ilişkisinin olduğunu söylememiz daha doğru olur.

Bu, başlangıç noktamızla ilgili önemli bir değerlendirme olurdu ama, elbette, suçluları tespit etmede dahli olan tek kişi polis değildir. Dava açan yetkilinin de dava açıp açmamaya ve açacaksa hangi suç için açacağına karar vermesi gerekir. Yargıçlar ve jüriler davaya bakmalı ve bir karara varmalıdırlar.

Adalet sistemi, her unsurunun kendi çıkarlarıyla hareket ettiği ve her unsurunun diğer aşamalardaki karar verme sürecinden etkilendiği, tekrarlanan toplumsal inşalardan oluşmuş karmaşık bir süreçtir. Polisin ev içi şiddeti ele alışı böyle bir geribildirim için iyi bir örnektir. 1960'larda polisin evin içinde olup biteni görmezden gelmesi yaygındı. Bunu, ev içi şiddetin kurbanlarının mahkemede ifade vermeyi reddetiklerini ve mahkemelerin çoğunlukla mahkûm etmede başarısız olduğunu, mahkûm ederse de az ceza verdiğini söyleyerek meşrulaştırırlardı. Kaynaklarını tüketen fazlasıyla iş yüklenmiş polis için "evin içi" uğraşmaya değmez gibi görünüyordu. Ancak, 1970'lerde örgütlü kadın grupları medyanın ilgisini evdeki şiddete çekmeyi başarınca bu değişmeye başladı. Bu da dolayısıyla daha az hoşgürülü yargıçları etkiledi. Şikâyetçilerin (soruşturma ve ceza davası aşamalarında) üzerlerindeki stresi azaltmak için yeni düzenlemeler geliştirildi ki bu da daha fazla şikâyetin rapor edilmesine, tanıkların ifade vermek için daha istekli olmalarına ve polisin "iş nispetinde mükafat" tutumunun daha sert bir eylem yönünde değişmesine sebep oldu. Böylece, ev içi şiddetin toplumsal inşalarının değiştiğini yavaş yavaş görüyoruz.

Değişken bir oranda rapor edilen, kaydedilen, işlenen ve yargılanan çok fazla aile içi şiddet suçu olduğu fikri, hâlâ

adalet sürecinin hammaddesinin suçlar ve suç olmayanlar biçiminde ayrıldığı bir eylemler dünyası olduğunu varsayar. Oysa, daha radikal bir görüş mümkündür. Asıl eylemin "gerçek" statüsünün nihai sonuç üzerinde olgunlaşma aşamasında duruma müdahale eden çeşitli faktörlerden daha az etkisi varsa, o halde, aslında toplumsal tanımlama veya *etiketleme* eylemlerinin suçun kaynağı olduğunu söylemek daha doğru olmaz mı? Bir ahlak filozofu veya bir polis, bir şeyin "suç olmasının" asli eylemlerin bir özelliği olduğunu ve bazı suçlar ortaya çıkarılırken diğerlerinin tespit edilmeden karanlıkta kaldığını söylemek isteyebilir. Gerçek dünyadaki eylemlerin sonuçlarıyla ilgileniyorsak, bir şeyin "suç olmasını" resmi tanımlayıcıların belirli eylemlere yapıştırdıkları etiketlerin bir özelliği olarak görmek daha iyi olabilir.

1960'larda popüler olan ve ilgi çekmesini bariz şekilde toplumsal düzene karşı gibi görünen radikal tavrına borçlu olan suç ve sapkınlık merkezli "etiketleme" perspektifi, muğlak ve sınırda olan vakalara uygulandığı zaman en inandırıcı halini alır. Rugby kulübü yemeği otele oldukça büyük bir maddi zarar verilmesiyle sonuçlanır; bu bir eğlence midir yoksa ciddi bir holiganizm mi? İleri yaşlarda bir hanımefendi televizyonunu uzaylıların ele geçirdiğine inanmaktadır; bu acayiplik midir yoksa akıl hastalığı mı? Küçük bir dükkân sahibi vergi beyanında tahrifat yapar; bu yolsuzluk mudur yoksa girişimci hayal gücü mü? Bir balıkçının cesedi halatlarına dolanmış halde bulunur; bu intihar mıdır yoksa kaza sonucu ölüm mü? Bu eylemlerin veya olayların epeyce farklı yorumlarına varmak için apaçık birçok olasılık olduğunu düşünürsek, etiketleme

yaklaşımı haklı gibi görünür. Dikkatimizi, nihai etiketlerin varlığını bulguya olduğu kadar yaratıcı yorumlamaya da borçlu olduğuna çekmek için büyük bir avantaja sahiptir. Ayrıca, böyle yorumlarla iç içe geçen çıkarların geniş çeşitliliğini görmemizi sağlar. Aşağıdaki tahminleri yapabiliriz. Üst düzey bir rugby kulübünün verdiği suç kabilinden hasar "dizginsiz bir eğlence" olarak tanımlanırken, işçi sınıfı futbol taraftarları tarafından yapılan aynı eylemler vandalizm olarak tanımlanacaktır. Yaşlı hanımefendi madden kendine yeten biriyse ve bir ailenin önemli bir ferdi değilse, o zaman, tuhaflıklarının tedavi konusu olmasındansa hoş görülmesi daha olasıdır. "Kendi parasını" vergi memurundan sakınmak için hile yapan bir iş adamı, her ikisi de kamu yararına benzer şekilde zarar veriyor olsa bile, "başka insanların parasını" çalan bir sosyal sigorta yolsuzluğundan daha az şiddetle cezalandırılacaktır. Merhum balıkçının akrabaları varsa ve muhafazakâr bir dini geleneğe aitse, çift-anlamlı ölümünün kaza olarak değerlendirilmesi, bekâr ve seküler olma durumuna kıyasla, daha olasıdır. Bütün bu örneklerde, belirli bir eylemin suç olarak mı yoksa sapkınlık olarak mı değerlendirileceğinin, eylemin kendisinin herhangi bir özelliğiyle değil, etiketleme veya tanımlama sürecine giren diğer faktörlerle açıklandığını görebiliriz.

Ancak, bunun bize suçun ve sapkınlığın daha gerçekçi bir açıklamasını vermesi önemli olsa da, etiketleme yaklaşımı toplumsal tanımlamalarla ilgili iki önemli noktayı görmezden gelerek aşırı bir noktaya varır. Birincisi şu ki, toplumsal kurallar aslında oldukça basittir. Herhangi bir toplumda veya altkültürde, etiketleme yaklaşımında

merkezi sayılan tanımlanmış toplumsal süreci çoğunlukla bir kenara bırakmamız yönünde bir uzlaşma olabilir. Bazı kaba fiziksel temaslar örtbas edilir ("merdivenden düştü") ve diğerleri mazur gösterilirken ("bıçağı olduğunu ve beni bıçaklayacağını sandım"), *tam olarak* "ölümcül bir silahla saldırı", "ağır bedensel zarar" hallerinde ve "cinayet" gibi durumlarda çok azımızın etiketlerken zorlanacağı muazzam bir vaka çeşitliliği vardır. Tuhaf davranışların geniş çeşitliliği ilginçlik olarak hoş görülürken, benzer şekilde geniş bir çeşitlilik de, pek az bir tereddütle, tedavi gerektiren delilik belirtileri olarak kabul edilir. Yani, bir şeyin suç veya sapkınlık olduğunu sadece toplum tarafından öyle tanımlanmış olduğu için biliyorsak (etiketleme noktası), böylesi tanımlar o kadar kökleşmiş olabilir ki, neredeyse herkes tarafından oldukça tarafsızca uygulanır.

Etiketlemenin ikinci zayıf noktası, vicdanı tercihen gözden ırak tutmasıdır. Bu da bana *içselleştirme* fikrini resmen öne sürme imkânı veriyor. En katı haliyle ele alındığında, etiketleme yaklaşımı, tanımlanmayan suçun suç olmayacağını ifade eder. Ancak, bir adam karısını öldürdüp onu verandasının altına gömdükten on yıl sonra polis karakoluna geldi, bir detektifle konuşmak istediğini söyledi ve suçunu itiraf etti. Bunu yaptı çünkü suç yüzünden azap çekmişti. Eyleminin suç olarak etiketlenmesi için harici bir otoriteye ihtiyacı yoktu; kendi vicdanı bunu çoktan yapmıştı. Her ne kadar kültürünün normları içinde sosyalleşmesi onun öldürmesini engelleyecek kadar eksiksiz olmasa da, o kuralları yeterince içselleştirmişti ki toplumun zihninde yankılanan sesi onun yaptığı şeyden müsterih olmasına engel olmuştu.

Vicdandan bahsetmek, bu bölümün ilk kısmında dolaylı olarak belirtilen bir noktayı tekrar ifade etmemi sağlıyor: insanlar kültürlerinin dış hatları zihinlerinin içine ve kişiliklerine kopyalandığı zaman sosyal hale gelirler. Daha evvel kullanılan teatral metafora geri dönersek, istikrarlı ve başarılı bir toplumda aktörler rollerini yalnızca okumazlar. Onlar, rollerine öyle derinlemesine gömülmüş "yöntem oyuncularıdırlar" ki bu rolleri oynamaz, rollerinin içinde yaşarlar. Senaryo ve reji gibi dışsal yardımcılar artık gerekli değildir. Aktörler karakterleri üstlenmişlerdir.

Sosyolojinin büyük bir kısmı bunun nasıl olduğunu anlamaya çalışmakla ilgilidir. Sosyolojinin ana ilkelerinden biri, insanların kendilerini nasıl gördüklerinin başkalarının onları nasıl gördüğünden büyük ölçüde etkilendiğidir. Bu olgunun büyük ölçekli bir versiyonunu toplumdan kenetlenmiş bir roller sistemi olarak bahsettiğimde zaten tespit etmiştim. Baba olmak için oğulların ve kızların olması lazımdır. Öğretmen olmak için öğrencilerin olması lazımdır. İyi bir baba olmanız için sizin iyi bir baba olduğunuza inanan oğulların ve kızların ve bu görüşü paylaşan diğerlerinin (eş, çocukların büyükanne ve büyükbabaları, arkadaşlar ve komşular) olması lazımdır.

Bu, bir rolü öğrenirken başkalarının oynadıkları rolleri anladığımızda, kişisel dinamik koşullar içine yerleştirilebilir. Bir adam, deneysel olarak, iyi bir baba için uygun olduğunu düşündüğü şekilde davranır. Daha sonra, dönüşlü olarak, çocuklarının ve onun performansını izleyen başkalarının tepkilerini izler ve başkalarının onu nasıl gördüğüne bağlı olarak hareketlerinde değişiklik yapar. Onaylama hissederse, yaptığından gurur duyabilir ve keyif alabilir.

Düşmanlık, anlayışsızlık, korku ve nefret gördüğünde utanç hissedebilir. Amerikalı büyük sosyal psikolog Charles Horton Cooley, başkalarının gözünde kendimizi nasıl gördüğümüze tepki vererek kimlik edindiğimiz süreci tarif etmek için "ayna benlik" tabirini bulmuştur. Bazen böyle bir izleme resmi ve açıktır: adam ve karısı iyi ebeveyn olmanın ilkeleri üzerine tartışabilirler. Çoğunlukla, bu izleme neredeyse bilinçaltı olacak kadar gösterişten uzaktır.

Toplumsal etkileşim yoluyla kurulan kimliğin önemli bir sonucu, birinin kim veya ne olduğunu belirleme çabalarının *kendini gerçekleştiriyor* olabilmesidir. Genç bir kız her defasında odasını toplayamıyor, vaktinde hazır olamıyor ve basit işler için bile uygun ekipmanları toparlayamıyorsa, babası defalarca onu "havai" biri olarak tanımlayabilir: şirin ama beceriksiz. Böyle bir tanımlama ve anıştırdığı açıklama hem ebeveynler hem de diğer akrabalar ve arkadaşlar tarafından yeterince sık tekrarlanırsa, kız kendisinin bu imgesini içselleştirmeye başlayabilir. Beceriksiz olduğunu düşünmeyi öğrenir ve o rolü daha fazla oynamaya başlar. Mevcut karakter için makûl bir tanımlama eylemi olan şey, ayırt ettiğini düşündüğü şeyi gerçekten yaratmıştır.

Bu açıklamaya birçok önemli nitelik eklemek gerekir. Birincisi, etiketlenen kişi pasif değildir. Kimlik *müzakere edilir*. Kız, babasının onunla ilgili görüşüne yanıt vermenin, ona basitçe uyum sağlamaktan başka yollarını bulabilir. Babası, buna karşılık, onun davranışını anlamanın yeni yollarını bulabilir, örneğin "havai"yi "ruhen bilinçli çocuk"la değiştirebilir. Dahası, kızla etkileşimde olanların hepsi aynı derecede etkili değildir. George Herbert Mead "belirleyici ötekiler"den bahsetmiştir. Çocuk için ebe-

veynleri (veya onların yerine geçenler) en belirleyici ötekiler olacaktır ama yaşça daha büyük arkadaşlar ve diğer akrabalar da etkili olabilir. Hayatın ilerleyen döneminde resmi konumları işgal eden insanlar önemli olur ve hatta soyut "referans grupları"nın sözde fikirlerinden bile etkilenebiliriz. Ben bu kitabı yazarken sosyologlar topluluğunun olası yanıtlarının farkındayım.

Eğitim sosyolojisinde birçok araştırma, okulların istemeden toplumsal sınıfı nasıl yeniden ürettiğini açıklamada, kendini gerçek kılan kehaneti çok etkili bir şekilde kullanır. Müteakip araştırmalardan biliyoruz ki, işçi sınıfına mensup ebeveynlerin çocuklarının kendilerini bedensel bir iş yaparken bulma olasılığı, orta sınıf ebeveynlerin çocuklarınınkinden fazladır. Şunu da biliyoruz ki, aynı IQ düzeyindeki çocukları karşılaştırdığımızda bile durum değişmez. Hatta birkaç öğretmenin bilinçli olarak madun sınıf çocuklarına karşı ayrımcılık yaptığını ve onlara hak etmedikleri kadar düşük notlar verdiğini de biliyoruz. Dolayısıyla, sınıf nasıl yeniden üretilir? Cevabı elbette karmaşık... Yerleşim modelleri toplumsal sınıfı yansıtma eğilimindedir, böylece mahalle okulları sınıf kompozisyonu bakımından farklılaşırlar. Orta sınıf yerleşimlerindeki okullar daha iyi öğretmenleri kendine çekme eğilimindedir ve disiplinleri ve sınav başarılarıyla ün kazanırlar, böylece orta sınıf ebeveynleri ve hırslı ve kendine güvenen işçi sınıfı ebeveynlerini çekerler. Orta sınıf okulları ayrıca daha çok mali destek almaya yatkındır. Ancak, arkaplandaki derin uslamlamaların farkına varsak bile, öğrencilerin performansı her okulda toplumsal sınıftan yoğun olarak etkilenme eğilimi göstermeye devam eder.

Açıklama bir kısır döngüde yatar. İşçi sınıfı çocukları düşük beklentilerle başlarlar. Sadece ebeveynlerinin veya yakın akrabalarının yaptıkları türden işlere heves eder. Bu aynı rol modelleri, çocuklarının orta sınıf çocuklarından daha kaba ve sert olmalarına yol açan "sert" bir kültüre sahiptir. Öyle bir niyetleri olmadığı zamanlarda bile daha yıkıcı ve sorunlu olma eğilimi gösterirler. Daha az çalışırlar ve (önemli olan nokta da budur) diğer çocuklar kadar iyi çalıştıklarında bile meziyetleri görmezden gelinir, çünkü öğretmenler hızlıca hangi çocukların ne kadar başarı elde edeceğine dair bir tahminde bulunur ve bu beklentiler güçlü sınıf bileşenleri olan ince ipuçlarına dayalıdır. Çoğu kez bilinçaltı bir yolla bu beklentiler çocuklara geri aktarılır, böylece, kazanımları resmi olarak sınanmadan önce bile bir "başarısızlık" hissine kapılırlar. Beklentiler, çocukların yeteneğe göre "bir yöne sevk edildiği" okul sistemlerinde daha da çok pekiştirilir.

Çocukların, bir kez açıkça başarısız olmaya başladıklarında, bir seçenekleri vardır. Ya okulun resmi değer sistemine uymaya ve kendilerini "başarısız" saymaya devam edebilirler ya da öz-saygının başka kaynaklarını arayabilirler. İkincisi bir seçenektir çünkü başarısızlığı deneyimlemiş daha ileri yaştaki çocuklar isyan eylemleriyle gurur duyan ve "öğretmenle alay etmek"ten keyif alan çocukların muhalif altkültürünü yaratmışlardır. Okulumda (dayak cezasının yaygın olduğu günlerde) okul kariyerinin başındaki bir personelle kavga eden ve ondan sonra hiç kimsenin alt edemeyeceği kadar sert olmakla övünen bir oğlan hatırlıyorum. Okul personeliyle karşılaşmalarında, hiç kimsenin onu ağlatacak kadar sık veya amansızca dövemeyeceğini

kanıtlamak için yangına körükle giderdi. Beklendiği gibi, okul personeli kısa sürede onun çözülmesi gereken bir sorun olduğu görüşüne vardı ve o da ilk fırsatta, henüz hiçbir resmi vasıf edinememişken okulu bıraktı.

Burada söz konusu olan, durumsal bir öğrenim teorisi. Belirli bir değer sistemi içinde başarısız olduklarına karar verildiği için kendilerini değerden düşmüş hissedenlerin, baskın değerleri tersine çeviren bir karşı kültüre çekilebileceklerini varsayar. Kendilerini iyi hissedebilmek için, kötü çocuklar "kötü"nün gerçekten iyi olduğu kendi altkültürlerini yaratırlar.

Yukarıda anlatılanlar, insanlara sürekli olarak belirli bir kişiymişler gibi davranmanın onları tam olarak o kişi haline getirdiğini savunan Mead ve Cooley'nin sosyal psikolojisine dayanır. Oysa, aynı tür hikâyenin, aktörün başkalarının yargılarını kabul etmesinin daha az önemli olduğu, biraz farklı bir versiyonunu anlatabiliriz. Bir orta kademe yönetim muhasabecisinin haksız yere yolsuzlukla suçlandığını varsayalım. Masum olduğunu iddia etmesine rağmen suçlu bulunur ve hapse atılır. İşini kaybeder. Eşi onu terk eder ve çocukları velayetine alır. Evini ve mali güvencesini kaybeder. Hapisten çıktığında namuslu bir muhasebeci olarak çalışamayacağını öğrenir. Eski arkadaşları ve iş arkadaşları tarafından dışlanır, golf kulübünden çıkarılır ve yerel kilisesi tarafından dışlanır. Hapishanede onu sözde suçları yüzünden aşağılamayan insanlarla kaynaşmıştır. Suçunu inkâr etmeye devam etmesine rağmen, ona işlemiş olduğu varsayılan cürüm için saygı duyan bir insan toplumu olduğunu öğrenir.

Bu durumda, muhasebecimiz, kendisini suçlulardan gelen tekliflere açık halde bulabilir. Bir suçlu olarak eti-

ketlenmiş olması gerçeği, onu başka bir suçtan caydırmak yerine, masumiyeti nasıl kınadığına bakılacak olursa, kendisini olmadığı birine dönüştürmeye yeterli olabilir. Özet olarak, etiketlemenin belirli türlerinin, asıl etiket hak edilmiş olsun ya da olmasın, çok benzer sonuçları olabilir, çünkü tanımlamayı yapanların bu tanımı dayatma gücü vardır.

Etiketleme yaklaşımı sadece soyut bir tutum değildir; çocuk adalet sistemimize de dayanak oluşturur. Her ne kadar toplumlar hangi yaşı sınır saydıkları konusunda farklılaşsa da, modern devletlerin çoğu, genç insanların suç davalarına onların geleneksel rollerden dışarı ve suç kariyerlerinden içeri itilmeleri ihtimalini en aza indirecek şekilde eğilmeye çalışır. Dolayısıyla, mahkemelerimiz, genç suçluların kimliklerini korumaya çalışır ve, hapse atılmaları gerekirse, onlar için rol model oluşturabilecek yetişkin hapishanelerinden onları tecrit eder.

Şimdi, bu kısmın genel temasına geri dönmek istiyorum. Yukarıda anılan suç, sapkınlık ve eğitimde başarısızlık tartışmaları gösteriyor ki, toplumsal eylemdeki yaratıcı unsur, bir kurumun doğuşuyla sınırlı değildir. Ortodoks Hıristiyanların fizikçi olmaları tamamen mümkündür. Tanrı'nın dünyayı yarattığını kabul edebilir ama maddenin davranışındaki düzenlilikleri incelerken bunu bir kenara bırakabilirler. Basitçe, fizik kanunlarını düzenlemiş olan Tanrı'nın günlük işleyişin çok da içinde olmadığını varsayarlar. İnsanlar ve inşa ettikleri toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki epeyce farklıdır. Kültürümüzün toplumsal bir ürün olduğunu kabul edip sonra da toplumsal hayatı böyle bir önermenin işaret ettiği yaratıcı yorumlamaya çok

kez atıfta bulunmadan inceleyebileceğimizi varsayamayız. Onun yerine, toplumsal düzenin sürekli akışkan ve hep değişmekte olduğunu kavramalıyız. Toplumları kurallar bütünüyle yönetilen, birbiriyle bağlantılı roller derlemesi olarak anlamanın değeri büyükse de, bazı rol perfomanslarının önemli bir doğaçlama alanı sunduğunu ve yorumlama sürecinin hiç durmadığını her zaman hatırlamalıyız.

III. Bölüm

NEDENLER VE SONUÇLAR

Gizli nedenler

Önceki bölümde, gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmiş olmasına rağmen, uzun süreli ve baskıcı bir niteliği olduğuna, çünkü her birimizin oynadığı rolün bu inşada önemsiz olduğuna dair açık bir noktaya temas ettim. Düzene karşı bilinçli isyanlarımız, "kaçma teşebbüslerimiz" bile önceden belirlenmiş yolları izlemeye eğilimlidir. Sosyolojiyi sağduyudan ayıran önemli yönlerden biri, kendi düşünce ve hareketlerimizin yaratıcısı olduğumuza dair pervasız imgeye meydan okumasıdır. Kendimizi çoğunlukla kaderimizin efendisi olarak düşünmemiz doğru değildir. Sanayinin kaptanları, dinsel önsezileri olanlar ve siyasi liderler kendilerini özgür ruhlar olarak görürler ama çoğumuzun totem direğinin neresinde olduğuna dair hayli iyi bir fikri vardır. Buna karşın, gerçek kimlik anlayışımız, toplumsal güçlerin gelgitlerinden bağımsız bir "ben" olduğunu varsayar. Hayat standardımın faiz oranındaki

değişimlerden etkilenmesini önleyemeyebilirim ama hangi yiyeceği yiyeceğime, hangi siyasi partiyi destekleyeceğime, hangi kiliseye katılacağıma (eğer katılacaksam) ve evimi nasıl dekore edeceğime karar verebilirim.

Yine de, insan davranışının herhangi bir açıklaması olacaksa, hayatın düzenli modellerinin olması gerekir ve bu düzenliliklere, en azından kısmen, kontrolümüzün ve bilgimizin dışındaki güçler neden olmuş olacaktır. Özgürlük ve kısıtlama arasındaki paradoks, Karl Marx tarafından, kendi kaderimizi belirlediğimizi ama kendi seçimimiz olan koşullar içinde belirlemediğimizi söylediğinde açıkça ifade edildi. "Kaderi tayin etme" hilesinin ayırdına varmak, daha dolaysız kısıtlamalarda olduğu gibi, bir nebze kolaydır. Pazar öğleden sonra arabamla nereye gideceğime karar veririm ve gittiğim yolun trafik kurallarıyla şekillenmiş olduğunun farkındayımdır. Fakat kim olduğumuzun ve ne yaptığımızın ekseriyetle bizim için anlaşılması güç toplumsal nedenleri vardır. Sosyolog, düzenli modeller arayarak ve dünyalar arasındaki sistematik karşılaştırmalarla bu nedenleri aydınlatabilir.

Son derece kişisel bir davranış saydığımız şeylerin toplumsal nedenlerini bulgulayan iyi bir araştırma örneği, aşk ve toplumsal kimlik arasındaki ilişkidir. Birçok toplumda, evlilikler, aileler arasındaki anlaşmanın değerine göre çocuklarına eş seçen ebeveynler tarafından ayarlanır. Bazı istisnalar dışında (kimi aristokrasi tortuları, örneğin), sanayi şehirlerindeki insanlar böylesi yabancı kaygılardan azade olmakla övünür ve sadece bulanık ama güçlü bir şekilde hissedilen aşkın duygusal temelleri üzerinde seçim yaptıklarını varsayarlar. Eski tarza ayak uyduranlar espri malze-

mesi olabilir. *Blind Date (Tanışma Randevusu)*, bekâr genç bir adamın veya kadının, seyirci tarafından görülebilen ama seçen kişi tarafından görülemeyen, karşı cinsten üç yarışmacıdan biriyle buluşmayı seçtiği popüler bir televizyon şovu. Seçicinin aldığı tek bilgi birkaç eğlenceli soruya verilen birkaç eğlenceli cevap. Sonuçlanan randevu filme çekilir ve çift bir sonraki şova birbirleri hakkında konuşmaları üzere geri çağırılır. Britanya'da, 1997'de, bir grup Yahudi iş adamı, bir Yahudi televizyon kanalı kurma fikrini ortaya attı. Program içeriği sorulduğunda, içlerinden biri, *Blind Date*'in, partneri yarışmacının annesinin seçmeye geldiği bir versiyonunu yayımlayabilecekleri esprisini yaptı.

Modern Batılı akıl için, zenginlik, eğitim veya mesleki özgeçmiş kriterlerine göre eş seçmek, gerçek duygulara ihanet gibi görünür. Yine de, eşlerin bu tür demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri duygulardan bağımsız olarak karşılaştırıldığında, görünürde sevgi ve aşk temelinde yapılmış tercihlerin çok daha açık toplumsal modeller gösterdiği anlaşılır. Aşkın duyguya yabancı faktörler nedeniyle nadiren bilinçli olarak feda edilmesine rağmen, çoğu insan aynı dinden, ırktan, sınıftan ve eğitim geçmişinden olan insanlarla evlenir. Toplumsal gruplarımız bizi belirli kıyafet ve saç tarzlarını, davranış ve hitap şekillerini, aksanları ve sözcükleri diğerlerinden daha cezbedici saymak üzere etkili bir şekilde sosyalleştirir. Seçenekler kişiselmiş gibi görünse de, birini belirli bir kişiye çeken (veya ondan iğrendiren), gayretli bir çöpçatanın bize eş seçerken aklında bulunduracaklarıyla hemen hemen aynıdır.

İnançlarımızın ve tavırlarımızın birçoğuyla ilgili de aynı noktaya temas edilebilir. Görüşlerimize, kanıtları

tarafsızca incelediğimiz ve doğru değerlendirmeye vardığımız için sahip olduğumuza inanırız ama toplumsal araştırmalar çoğu inancımızın cinsiyet, ırk, sınıf ve eğitim gibi toplumsal özellikler uyarınca öngörülebildiğini gösterir. Birisi dindar olmanın son derece kişisel bir konu olduğunu düşünmüş olabilir ama her sanayi toplumunda (ve diğer birçoklarında) kadınlar açık bir şekilde erkeklerden daha dindar ve dini bütündür, bu özellikler nasıl ölçülürse ölçülsün.

Elbette, herkes her zaman eylemlerine sahip çıkmak istemez. Toplumsal güçler tarafından ne ölçüde şekillendirildiğimizle ilgili hiçbir tartışma, kurban kültünden biraz bahsetmeden tamam olmaz. Her toplumda insanların eylemlerinin sorumluluğunu reddetmek istedikleri zamanlar olur. Dindar insanlar ilahi hoşnutsuzluğu veya şeytani etkileri suçlar. Seküler kültürlerde, reddedilecek eylemler için toplumun kendisi suçlanabilir. Terry'nin *Minder*'daki Önsöz'de bahsedilen esprisinde ortaya koyulduğu gibi, arkadaşı hâlâ hırsızlık yapar ama artık bir sosyoloji diploması olduğu için bunu neden yaptığını bilir. Eğer Durkheim, bir toplumun intihar oranının "düzenleme" ve "entegrasyon"dan oluşan ikili toplumsal özellik tarafından belirlendiğinde haklıysa, o zaman, bireyin intiharındaki sorumluluğu çok kısıtlı olmalı. Marx'ın sınıf çatışmasıyla toplumsal evrim modelindeyse daha da kısıtlıdır. Eğer üretim araçlarıyla aramızdaki ilişki ("sınıf"ımız) nedeniyle olduğumuz kişiysek ve sınıf çatışmasının dinamiklerine doğmuşsak, o zaman, kaderimizden nadiren sorumlu tutulabiliriz. Mead ve Cooley'nin, en radikal haliyle suçun etiketlenmesi teorisinde görülen etkileşimci sosyolojisi,

benzer şekilde, bizi kendi hareketlerimizin sorumluluğundan muaf tutar. Başkalarının bizi olmakla suçladığı şeye dönüşürsek, o zaman, bu onların hatasıdır.

Sosyolojik açıklamaların böyle popülerleştirilmiş versiyonları, televizyondaki insanların küçük trajedileri için kendilerinden başka herkesi suçladıkları sohbet programlarının can damarıdır. Tatmin edici kişisel ilişkiler kurma yeteneğiniz yoksa, bu, babanız sizi çocukken suiistimal ettiği içindir. Suiistimal edildiğinizi hatırlamasanız bile, yeni "yeniden keşfedilen anılar" teorisi, bir suiistimal terapisti orta yaşta iç gözlem yapmanıza yardım edene kadar bunu bilmemenize rağmen, onun bunu gerçekten yapmış olduğunu iddia etmenizi sağlar. Uyuşturucu bağımlıları, alkolikler, bulimiya ve anoreksiya hastaları ve seks bağımlıları sorunları için toplumsal nedenler ileri sürmek üzere sıraya girerler. Bunda belki şaşıracak bir şey yoktur. Birey ve oynadığı toplumsal roller arasındaki ilişkiden ileride daha fazla söz edeceğim, ama bu iki şeyi birbiriden ayrı görmek, gerçek "ben" olduğunu iddia ettiğimiz şeyle toplumsal koşullanmanın ürünü diye reddetmek istediklerimiz arasında menfaatçi bir şekilde seçici olma imkânı verir.

Profesyonel sosyoloji, alaylı benzerlerinden burada birçok yönden ayrılır. İlk olarak, tarafsız ve önyargısız olmayı amaçlar. Sıradan insanlar, sorunları için genellikle toplumu suçlamak ama başarılarını kendileri üstlenmek isterler. Sosyologlar sağlığın, zengiliğin ve mutluluğun olduğu kadar hastalığın, yoksulluğun ve bunalımın da toplumsal nedenleriyle ilgilenirler. İkincisi, kanıtlar tarafından yönlendirilmeyi amaçlar. Üçüncüsü, bireyselden ziyade genel ve tipik olanla ilgilidir. Elbette, örneğin, tipik bir vasıfsız

işçinin deneyimlerini araştırabilmemizin tek yolu yüzlerce bireysel sanayi işçisi hakkında bilgi toplamaktan geçer ama bizi deneyimlerinde ortak olan unsurlar ilgilendirir, emsalsiz kısımlar değil. Amatör sosyolog, hayatını anlamak için sözde genel açıklamalardan yararlanır; profesyonel, genelleme yapabilmek için bireysel hayatları inceler.

Amaçlanmamış sonuçlar

Sosyoloji bileziğinin iplerinden biri, şu ironik "beklenmeyen sonuçlar" ilkesidir. İskoç şair Robert Burns'ün kısa ve öz bir şekilde ifade ettiği gibi: "En iyi planları farelerin ve insanların / çoğunlukla ters gider." Bir şeyi yapmaya koyuluruz. Bizi şekillendiren bütün toplumsal güçlerin farkında olmadığımız için ve hareketlerimizin başkaları tarafından nasıl algılanacağını öngöremediğimizden, sonunda kendimizi çok farklı bir şeye ulaşmış buluruz. Fikirler ve insanların o fikirleri savunmak için oluşturduğu örgütlenmeler arasındaki bağlantıyla ilgili iki örnekle bu noktayı anlatacağım.

Weber'in yirminci yüzyılın ilk onyılında Almanya'daki sol siyasette aktif olan bir öğrencisi, Robert Michels, solcu sendikalarla siyasi partiler arasındaki ortak bir evrim modeliyle şaşkına dönmüştü. Dünyayı yeniden inşa etmek için devrimci ya da radikal teşebbüsler olarak başladılar ama gitgide muhafazakâr ve dünyayla barışık hale geldiler. İlkel demokrasiler olarak başladılar ama daha da az demokratik hale geldiler. İlk bakışta çok farklı bir arena gibi görünen muhafazakâr Protestan mezhepler dünyasın-

da, H. Richard Niebuhr benzer bir model tespit etti. On sekizinci yüzyılın sonlarındaki Metodist hareketi radikaldi. Daha eski bir Hıristiyanlığa geri dönmek istediğinden İngiltere Kilisesi'nden ayrıldı. Başlangıçta dünyayı yeniden inşa etme ihtiyacını vaaz etti ama gittikçe toplumsal açıdan muhafazakârlaştı. Başlangıçta bütün inananların ruhbanlığını vurguladı ama gittikçe profesyonel bir ruhban sınıfı edindi.

Aynı modelin tekrarlandığını görmemiz, bunun tesadüfi olmadığını, dolayısıyla bazı genel toplumsal süreçlere dayanarak açıklanabileceğini ileri sürer. Sonuçların, müdahil insanların her birinin arzu ettiğinden çokça farklı olması gösterir ki, olan biteni basitçe o insanların o sonucu arzu ettiğini söyleyerek açıklayamayız.

Michels'in önerdiği açıklama şöye devam etti. Her tür grup aktivitesi örgütlenmeyi gerektirir. Ama insan, örgütlenmeye başlar başlamaz, örgütlenenler ve örgütleyenler arasında, sıradan üyeler ve yetki sahipleri arasında bir ayrım yaratır. İkinci grup, onu diğerlerinden ayıran ve ona sıradan üyelerin üzerinde nüfuz veren bilgi ve tecrübeyi hızlıca edinir. Yetkililer örgütteki konumlarından kişisel tatmin sağlamaya başlar ve bunu sağlamlaştırmanın yollarını ararlar. Örgütün süregelen zenginliği üzerinden bir çıkar elde ederler. Sıradan sendikacılar için, sendikalar, içinde küçük bir hisselerinin olduğu bir uğraştır sadece. Ancak maaşlı yetkililer için sendika onların işverenidir. Örgütü muhafaza etmek, onun amaçlarına ulaşmasına yardım etmekten daha önemli hale gelir. Radikal eylem devlet baskısını beraberinde getirebileceğinden aparatçikler ılımlıdır.

Aynı zamanda, maddi çıkarlar onları bir zamanki radikal ehliyetlerinden taviz vermeye ikna ettiğinden, yetkililer yeni bir "referans grup" tarafından yeni bakış açılarına sürüklenirler. Diğer siyasi partilerin yetkilileriyle kendi sıradan üyeleriyle olduğundan daha fazla şey paylaştıklarını görmeye varırlar. Efendilerinden söz eden hizmetçiler gibi, İşçi ve Muhafazakâr parti aktivistleri, temsil ettikleri insanların ahmaklıklarıyla ilgili hikâyeleri birbirlerine anlatabilir, örgütsel verimlilik için "formül" değiş tokuşu yapabilirler.

Neibuhr'un Protestan mezhepler içinde radikalizmin düşüşüyle ilgili açıklaması da benzerdir. İlk nesil üyeler, bilerek ve gönüllü olarak, cemaatin taleplerini kabul ettiler. İnançları için fedakârlıklar yaptılar. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, İngiltere'deki ve İskoçya'daki devlet kiliselerinden ayrılmış insanlar kimi zaman siyasi, toplumsal ve maddi bedeller ödedi. Devlet mallarına el koyabilirdi, siyasi bir makam veya askeri bir rütbe sahibi olmalarını önleyebilirdi ve çocuklarını iyi Anglikanlar olarak yetiştirmek üzere onlardan alabilirdi. İnançları uğruna yaptıkları fedakârlıktan ötürü mezheplerin kurucu nesli yeni inanca umutlarından fazlasını yatırdı ve bu şekilde sınanmış bağlılıkları çok daha büyüktü. Fakat, sonraki nesiller, mezhebi kuranların çocukları ve torunları, ona gönüllü olarak katılmadılar. Onun içine doğmuşlardı ve, onları mezhebin ideolojisi içinde sosyalleştirmek için ne kadar çaba harcanırsa harcansın, bağlılıklarının ebeveynlerininkinden daha az olması kaçınılmazdı.

Eğer mezhepçiler, Tanrı'yı yüceltmek için özen ve sebatla çalışarak, pahalı ve müsrif lükslerden kaçınarak

kendi ebeveynlerine kıyasla hayli rahat bir statü ve yaşam standardına ulaştılarsa, bu durum daha da görünür oldu. İlk nesil Metodistlerin çoğunun çocukları yaşam standartlarını yükseltiyordu, dolayısıyla dünyayla anlaşmazlık içine düştüklerinde kaybedecekleri daha fazla şeyleri vardı. Ebeveylerinden daha yüksek statüdeki diğer insanlara karıştılar. İbadet yerlerinin kabalığından ve zevksizliğinden, eğitimsiz vaizlerinden, kaba halk ilahilerinden ve ayinlerinden kısmen utandılar. Daha saygın, yerleşik kilisenin-kiyle daha kıyaslanabilir bir biçime uygun ufak uyarlanmalar için baskı yapmaya başladılar.

Michels'in siyasi partiler konusunda işaret ettiklerini tam olarak yansıtan başka bir nokta var. Mezheplerin çoğu, bütün inananların eşit olduğu ve resmi örgütlenmeye çok az yer veren ya da hiç vermeyen ilkel demokrasiler olarak doğmasına rağmen, profesyonel liderlik kadrosu adım adım ortaya çıktı. Özellikle kurucu karizmatik lider öldükten sonra hareketi devam ettirecek vaizlerin ve öğretmenlerin eğitilmesi ve yetiştirilmesi ihtiyacı vardı. Büyüyen örgütü koordine etme ihtiyacı vardı. Korunacak varlıklar ve basılıp dağıtılacak kitaplar vardı. Örgütlendikçe ücretli yetkililer çıkageldi ve mezheple onu çevreleyen toplum arasındaki çatışmanın şiddetini azaltmak bu insanların menfaatineydi. Diğer dini örgütlerin ruhban sınıfı, referans grubu olarak mezhebin sıradan üyelerinin yerini alır oldu. Mezhebin ruhban sınıfı, profesyonel meslektaşlarının sahip olduğu statüyü, eğitim, yetiştirme ve ödül düzeylerini kendilerinin hak ettiğini düşünmeye kadar vardırdı işi.

Niebuhr, mezhebi giderek daha hoşgörülü, gevşek ve üst sınıflara yükselebilen ve sonunda da bir zümreye

dönüşen kısa süreli dini bir örgütlenme olarak gördü. Bu model kolaylıkla bulunabilir. Çoğunlukla bir nesilden fazla sürer ama Wesley'nin ölümünden elli yıl sonra Metodistlerin gelişimi bu resme uyuyor; on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılda Quakerler arasındaki değişimin bu modele uyması gibi. İlk takipçilerin sade giyimlerinin belirgin tarzı (kralı selamlamayı dikkat çekici bir biçimde reddeden erkeklerin taktığı geniş kenarlı şapkalar), ayırt edici konuşma biçimleri ve ciddi bağlılıkları, yerini daha yaygın biçemlere bıraktı. İlk Quakerler ne roman okur ne tiyatroya giderlerdi ama çoğunlukla varlıklı tüccarların, imalatçıların ve bankacıların çocukları olan "Hovarda Quakerler" (tanındıkları adlarıyla), toplumsal denkleri olarak kaynaştıkları İngiltere Kilisesi'nden komşularına daha da benzer hale geldiler. On dokuzuncu yüzyılın ortasında, onları önce Evanjelik Kanada, sonra da İngiltere Kilisesi'nin anaakımına geçerken görürüz.

Niebuhr modeli önemli bir gerçeği yakalar ama belli niteliklere ihtiyacı vardır. Niebuhr, mezhep içindeki değişime yönelik baskılara yoğunlaşma eğilimindedir ve mezhebin dış dünyasındaki değişimin etkisini hafife alır. Örneğin, tartışılan dönemlerde ekonomi hızlı bir şekilde büyüyor ve yaşam standartları yükseliyordu. Durağan veya düşüşteki bir ekonomide, taviz vermek için istek uyandıran şeyler önemli oranda daha az ve daha zayıf olacaktır. İkincisi, profesyonel ruhban sınıfının ve bürokratik yapının yükselişi, bunun modern dünyadaki herhangi bir gruba toplumun geri kalanının beklentilerince dayatılması büyük ölçüde mümkün olduğu halde, çoğunlukla mezhep mensuplarındaki ahlaki zayıflığın sonucu gibi betimlenir.

Profesyonellik ve bürokrasi, modern toplumların onlar aracılığıyla işleri düzenlediği araçlardır sadece ve birçok mezhep mensubu, daha örgütlü hale gelmek için, devletin çeşitli tanıma biçimlerini (örneğin, vicdani retçi olmak veya emlak vergisinden uzak durmak) müzakere etme ihtiyacıyla bağlanmış hisseder kendini.

Dahası, Niebuhr, Protestan mezheplerinin benzerlik derecesini abartır. Bryan Wilson'ın etraflı bir şekilde tartıştığı gibi, mezhepler arasındaki doktriner farklar, onları Niebuhr'un tarif ettiği türden bir alımlamaya elverişli kılar. Mezheplerin birçok nesil boyunca mezhepçi kalabilmek için kendilerini ve çevrelerindeki toplumla ilişkilerini örgütleyebileceklerini belirtmekten daha uzağa gitmemize gerek yok. Mezhepsel tavize doğru sürüklenmek yaygın bir kariyerdir ama kaçınılmaz değildir.

Bu örnekler, insanın dönüşlü düşünme kapasitesinin ters bir sonucunu tam olarak gösterir. İnsanlar, davranışları için meşruiyet sağlamak ve değişemiyorlarsa veya değişmeyeceklerse kendilerini avutmak için sosyolojik açıklamalara başvurabilirler. Ancak, insanlar geçmiş hatalarından ders alabilirler, ayrıca eylemlerinin sosyolojik yolla açıklanmasından da ders çıkarabilirler. Michels'in sonuçlarının bütün olarak "oligarşinin demir yasası" başlığı altında toplanmasına ve Niebuhr'un tezinden çoğunlukla temel bir toplumsal evrimi benzer şekilde tanımlarmış gibi söz edilmesine rağmen, bunlar doğa bilimleri anlamında yasa değildir. Bu nadiren mümkün olabilir ama anarşistlerin taviz ve saygınlığa giden yolu kesmeleri de mümkündür. Radikal siyasi hareketler, başlangıçtaki dünya görüşlerine, kendi yıkımlarıyla sonuçlandığında bile, sadık kalabilirler.

Mezhepler, mezhepsel saygınlığa karşı koyabilirler. Yedinci Gün Adventistleri,* üyelerinin artan servetlerinin doğurduğu tehdidi, o zenginliğin ve nihayet yaşam standartlarındaki iyileşmenin örgüt içinden kanalize edildiğini ve böylece üyeleri daha eksiksiz bir biçimde birbirine bağladığını temin ederek köreltmiştir. Amişler ve Hutterciler gibi cemaatçi mezhepler de daha açık tuzaklardan kaçmanın yollarını bulmuşlardır. İlk olarak, modern tarım makinelerinin kullanımıyla ilgili yasaklar türettiler, dolayısıyla üretkenliklerini kontrol altında tuttular. Buna rağmen, zengin olduklarında, kârlarını yeni arazi satın almak için kullandılar ve cemaatlerini böldüler. Bunun, cemaatleri bütün üyeler arasında yüz yüze iletişme ve samimi kişisel ilişkilere izin verecek büyüklükte tutmak gibi ilave bir avantajı vardı. Dolayısıyla, resmi liderlik yapılarının büyümesini kısıtladı ve böylece Michels'in oligarşisine mani oldu.

Mesele şu ki, bromürler daima bromürlerin yaptığını yapar. İnsanlar dönüşlü bilince sahiptir ve yaptıkları hakkında düşünebilirler. Bu, onların her zaman kendilerine veya koşullara hükmedebilecekleri anlamına gelmez, ama kendi hatalarından ve başkalarının hatalarından ders alabilecekleri anlamına gelir. Ayrıca, sosyolojiden de ders alabilirler. Bir cemaat kurmak isteyen insanlar Kanter'in çalışmalarını okuyabilir ve ondan ders alabilir. Din sosyolojisi dersimi alan bir sınıf, bu dersi kendi dinini başlatmayı planladığı ve birkaç ipucu (!) istediği için aldığını açıklayan bir öğrenci yüzünden buz kesmişti.

* İsa peygamberin ikinci kez dünyaya geleceğine inanan bir Protestan mezhebi. (ç.n.)

IV. Bölüm

MODERN DÜNYA

Gözlemci ve gözlemlenen

Sosyolojinin konu alanıyla sıradışı bir ilişkisi vardır. Onu her ne kadar gözlemlediği dünyadan ayrı duran tarafsız bir düşünsel disiplin olarak görebilsek de, sosyolojinin kendisi tam da anlattığı şeylerin bir göstergesidir.

Bilim alanındaki Püritenler üzerine yaptığı çalışmasında, Robert Merton, Yahudilerin dininin ve ardından Hıristiyanlık'ın rasyonelleştiren güçler olduğunu öne sürmüştür. Tanrıların (çoğunlukla kararsızca ve birbirine karşıt yönde işleyen) panteonu yerine tek bir Tanrı'ya sahip olan ve Tanrı'yı dünyayı yaratmak ve sona erdirmekle, bu arada olanlaraysa pek karışmamakla sınırlandırmış olan Hıristiyanlık, maddi dünyaya dair bilimsel bir tutuma izin veriyordu, çünkü dünyanın sistemli olduğunu varsayıyordu. Ayrıca, maddi dünyanın kendisi, hiçbir anlamda sistematik olarak araştırılmasını engeleyecek şekilde kutsal değildi. Reform hareketi Roma Kilisesi'nin otoritesini reddedince,

bilim insanları bilimsel çalışmalarını dini emirlerin engellemesi olmadan sürdürmekte özgür kaldılar. Merton'a göre, modern bilimi mümkün kılan, araçlardaki teknik ilerlemelerden çok, dünyaya bakmanın bu yeni yoluydu.

Sosyolojinin neden tam da ortaya çıktığı dönemde ortaya çıktığının gerekçesi benzer şekilde açıklanabilir. On dördüncü yüzyıl Arap filozofu İbn Haldun veya antik Yunanlar Platon ve Aristoteles, felsefi ve tarihsel yazılarında sosyolojik gözlemler yaptılar, ancak on sekizinci yüzyılın sonunda "İskoç Aydınlanması" başlığı altında toplanan Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson'a kadar modern sosyologların tanıyabileceği bir akademik çalışmalar bütününe rastlamayız ve yirminci yüzyıla kadar da bu disiplin gelişmez. Bu bir tesadüf değildir. Tutarlı ve her şeyi kapsayan bir kültürü, az sayıda ama güçlü sosyal kurumları ve bu sosyal kurumlara ilahi bir otorite katan kapsayıcı bir dine sahip geleneksel bir toplumda dünyanın toplumsal olarak inşa edildiğini görmek kolay değildir. Her ne kadar bazı insanlar şeylerin farklı olabileceğini bilse, hatta yabancı yerlere seyahat etmiş olsa da, kanıksadıkları sosyal dünya böyle bir bilginin canlandırıcı her etkisini bastırırdı. Geleneklerin zayıflaması, toplumsal düzenle ilgili dini meşruiyetin gerilemesi ve artan sosyal farklılık bir bütün olarak sosyolojinin gerekli önkoşullarıdır.

Modernite

Modern zamanların ayırt edici özelliklerinden bahsetmek için bu iyi bir nokta gibi görünüyor. "Modernleşme"

ile kastettiğim, cansız gücün canlı güce oranının artışının toplumsal sonuçlarıdır. Eğer von Daniken uzaylılar konusunda haklı değilse, antik Mısır piramitleri insanlar ve hayvanlar tarafından, sadece yükü hafifleten kaldıraçlar ve eğik düzlemlerle inşa edilmiştir. Bizse üretim kapasitemizi büyük ölçüde artıran fosil yakıtlarla çalışan makinelerle inşa ediyoruz. Bundan çıkarılacak sonucun açıklanması bir çizgifilm eskizinden fazlası olamaz ama sosyolojinin (antropologlar tarafından araştırılan geleneksel toplumların aksine) kendi ilgi alanına giren toplumsal oluşumların hangi yönünü ayırt edici saydığını özetleyecek.

Üretim işi her zamankinden daha incelikle iş bölümlerine ayrıldı. Görevler ve onları yerine getiren insanlar o kadar uzmanlaştı ki artık umutsuzca birbirimize bağımlıyız. Tipik bir Ortaçağ köylüsü kendi yapamayacağı hiçbir şeye sahip değildi ve zenginlerin sahip oldukları bile sadece az sayıda tüccar tarafından üretilirdi. Şimdi, Japonya'nın veya Almanya'nın yoksulları bile dünyanın diğer taraflarında üretilen mallara sahip oluyor ve başka bir kıtadan gelen gıdaları yiyor. Üretim ailenin ve topluluğun dâhil olduğu kişisel bir eylem olmaktan çıktı. Değiş tokuş, kişisel olmayan bir para ortamında gerçekleştiriliyor (takas yerine) ve pazarlar buna aracılık ediyor. Her ne kadar sanayi toplumlarındaki insanlar tarım toplumlarındaki öncellerinden çok daha az kendi kendine yeter durumda olsalar da, çaresizlikleri kişisel bağlarını güçlendirmiyor. Bu sadece resmi koordinasyon yöntemlerine olan ihtiyacı artırıyor. Aradığımızı köy kırsalındaki kulaktan dolma bilgiyle bulmak yerine *Sarı Sayfalar*'ı kullanıyoruz.

Üretimdeki daha incelikli iş bölümü ekonomi dışındaki alanlara da yansıyor, zira toplumsal kurumlar giderek daha da uzmanlaşıyor. Sanayi toplumları, tarım toplumlarından çok daha fazla 'farklılaşmış'tır. Buna iyi bir örnek, dini kurumların kapsamındaki daralmadır. Ortaçağ'da Hıristiyan Kilisesi sadece doğaüstü güçlere değil, mülki idareye, eğitime, hayır işlerine ve toplumsal disipline de erişimi sağlardı. Şimdi, mülki idare laik devlet kurumlarının yetki alanında; eğitim anaokulları, okullar ve üniversitelerce sağlanıyor; sosyal yardım sosyal hizmet kurumlarınca veriliyor ve toplumsal kontrol da polis güçleri, mahkemeler ve hapishanelerce yönetiliyor.

Ailedeki değişimler artan uzmanlaşmaya dair başka örnekler sunuyor. Tarım toplumlarında aile, çoğunlukla bir üretim birimi olduğu kadar toplumumuzun biyolojik ve toplumsal olarak yeniden üretimini idare ettiğimiz bir kurumdu. Sanayi ekonomilerinde ekonomik faaliyetin çoğu ayrı ortamlarda gerçekleştiriliyor; işe gitmek için evden çıkıyoruz.

Sanayileşmenin artışı beraberinde doğadaki karmaşık değişimleri ve eşitsizliğin toplumsal sonuçlarını getirdi. Teoride insanlar daha çok birbirlerine benzedi ve birçok yönden dünya daha adil oldu. Aynı zamanda farklı insanlar arasındaki toplumsal mesafe arttı. Tarım toplumlarının kayda değer statü eşitsizlikleri vardı ama çoğu insan benzer hayatlar sürerdi ve içli dışlı yaşardı. Ortaçağ'daki kule evlerde ve kalelerde, soylu aile ve hizmetçileri, çoğunlukla, sadece perdelerle bölünmüş olan aynı odada uyurlardı. Lordun hasırı temiz olabilirdi ama hem lordlar hem hizmetçiler hasır üzerinde yatarlardı. Aynı sofrada yemek

yerlerdi, tuzlu yemek soyluları ayak takımından ayırırdı. Toplumsal yapı açıkça hiyerarşik olduğu için, üstler astlarının yakınlığında bir tehdit hissetmezler ve rahatça aynı fiziki ve ruhsal alanda ikamet ederlerdi.

Sanayileşme, feodal toplumsal düzenin muhteşem piramidini yerle bir etti. İnovasyon ve ekonomik büyüme onlara mesleki hareketliliği getirdi. İnsanlar artık aile geleneği olduğu için yapıyor oldukları işleri bir kenara bıraktılar. Mesleki değişim ve toplumsal gelişme, insanların ilelebet madun olduklarını ve hayatta en fazla sabit bir "konum"a sahip olduklarını düşünmelerini zorlaştırdı. Ayrıca, ekonomik büyüme fiziksel hareketteki artışı ve yabancılarla daha çok temas kurmayı sağladı. Statüdeki şiddetli eşitsizlikler, Hindu kast sisteminde olduğu gibi, sadece derecelendirme yaygın olarak biliniyor ve kabul görüyorsa hoş görülür ve uyumlu olur. Askerler bir birlikten diğerine geçebiliyor ve yine de konumlarını biliyorlar, çünkü yeknesak (her iki anlamda da) bir derecelendirme sistemi var. Karmaşık ve hareketli bir toplumda, bu yeni kişiye göre ast mı üst mü olduğumuzu bilmek zor. İnsanlar bir defa ilk kimin selam vermesi gerektiğini bilmediklerinde selamlaşmayı bırakıyolar. Temel eşitlik norm haline geliyor.

Bu dinamik, ev ve işin ayrılmasıyla pekiştiriliyor. Bir insan gündoğumundan günbatımına kadar serf gibi çalışıp akşamları ve hafta sonları özgür olamaz. Gerçek bir serf, tam-zamanlı serf olmalıdır. Rosedale, Yorkshire'da, 1800'lerde, bir kurşun madencisi iş hayatında amansız bir baskı altında çalışabilirdi, ama akşam geç saatte ve pazarları giysilerini ve karakterini alaylı bir Metodist vaiz olmak üzere değiştirebiliyordu. Böylece, yüksek prestiji ve

saygınlığı olan bir adam olurdu. Böyle bir dönüşüm olasılığı önemli bir değişime işaret eder. Meslek bir kez her şeyi kapsayan bir hiyerarşiden kurtulup görev odaklı olunca, insanların farklı hiyerarşilerde farklı konumları işgal etmeleri mümkün oldu. Bu, rol ve onu oynayan kişinin birbirinden ayırt edilmesini mümkün kıldı. Roller yine de sıralandırılabilir ve onlara saygının, gücün veya statünün çok farklı dereceleri tanınabilirdi, ama bu rollerin ardındaki insanlara herkesin soyut bir anlamda eşit oluşu esasına dayanarak muamele etmek mümkün hale geldi. Başka bir ifadeyle, insanlar bir hiyerarşi içinde sadece tek bir kimlik olarak görüldükleri sürece eşitlik zordu; çünkü çiftçiye ve onun feodal üstüne eşit şekilde muamele etmek bütün dünyayı altüst edecek bir tehditti. Ancak, bir kez mesleki konumu onu işgal edenden ayrı değerlendirmek mümkün olunca, fabrikada gerekli düzeni korumak, örneğin, iş ortamının dışında farklı bir değerlendirme sistemi işlerken, mümkün hale geldi. Demirci ustası çalışanlarını yönetebilirdi ama yerel kilisede bir yaşlı olarak ustabaşının yanında otururdu. Elbette, güç ve statü daima aktarılabilir. Bir alanda güç sahibi olmak diğerinde nüfuz edinmek şansını artırır. Demirci ustası kilise cemaatine hükmetmeyi umabilirdi ama bunu ancak mal varlığı görünen dindarlığıyla örtüşürse yapabilirdi. Aksi halde, onunla beraber o kiliseye gidenler, onun kendi isteğini dayatmak için girişeceği herhangi bir teşebbüse, onu komşu bir cemaatin saflarına göndererek karşılık verirlerdi.

Kısacası, basit geleneksel toplumun parçalanması, en azından soyut anlamda, hemen hemen aynı görünen özerk bireylerin ortaya çıkmasına izin verdi.

Eşitliğin yapısal sonuçları, aynı doğrultudaki ideolojik baskıları kuvvetlendirdi ve bu baskılar tarafından tahkim edildi. İlk modern sanayi toplumlarının dini açıdan ağırlıklı olarak Protestan oluşu tesadüf değildir. On altıncı yüzyıl Reform hareketi, ondan 200 yıldan daha uzun bir süre sonra Fransız Devrimi'nin öğütlediği "'Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" tohumlarını içeriyordu. Martin Luther ve John Calvin modern anlamda liberal değillerdi. Bütün insanların eşit olduğunu savundular, ama sadece günahkârlıklarında ve Tanrı'nın önünde. Ne var ki, Tanrı'nın gözünde eşitlik, insan indinde ve kanun önünde eşitliğin temelini oluşturdu. Yani, toplum, devlet ve ekonomi tek bir birleşik ve tutarlı evren olarak görüldüğü sürece Reform'un eşitliği, güç sahibinin hiyarşiyi korumadaki ısrarına feda edilirdi, o tekil evren bir kez farklı alanlara ayrıldığında demokrasi potansiyeli gerçekleşebildi.

Demokrasinin yükselişi, Reform'un, modern ekonomi ve ulusal devletin önemli koşullarından biri olan bir gelişmeyle hızlandı: okuryazarlığın yayılması. Kurtuluşun rahipler sınıfına itaat etmekle ve gelenekleri ifa etmekle sağlandığını söyleyen bir din, insanlarının uysal ve pasif olmasına gerek duymaz, ama alternatifleri cesaretlendirecek hiçbir şey de yapmaz. Herkesin Tanrı'nın Sözü'nü öğrenmesi ve Tanrı'nın emirlerine uymak için kişisel olarak sorumluluk alması gerektiğini söyleyen bir din, sadece bireysel özerkliği teşvik etmekle kalmaz, insanların bu Söz'ü okuma becerisini kazanmasını sağlamaya da mecburdur. Böylece, Reformcuların yaptıkları ilk şey, İncil'i eğitimlilerin uluslararası dili olan Latince'den çok sayıda halk diline çevirmek oldu. Yaptıkları ikinci şey, insanlara oku-

mayı öğretmekti. Bunun devrimci potansiyeli iyi anlaşıldı. On dokuzuncu yüzyılın başlangıcı kadar geç bir zamanda Mendip Tepeleri'nde bir dizi okul açan bir Protestan Hıristiyan, Hannah More, öğrencilerine sadece okumayı öğretiyordu, yazmayı değil. Yazmak tehlikeli şekilde özgürleştiriciydi; ama okumak, özellikle de ürettiği toplumsal olarak muhafazakâr ve ahlaki olarak teşvik edici risaleleri okumak güvenliydi. Görevinde başarısız oldu. Öğrencileri yeni yetenekler edindi ve onu kendi ihtiyaçları için kullandılar.

Eşitlikteki önemli husus çoğunlukla yanlış anlaşılır. Modernleşmenin bütün zenginlik ve güç eşitsizliklerini ortadan kaldırdığını öne sürmüyorum. Karl Marx'la birlikte şunu söylüyorum: sanayi kapitalizminin sınıf yapısı, yerine geçtiği hiyerarşilerden daha basit ve daha akışkandı; çünkü basit bir sözleşmeyle, feodal zorunlulukların karmaşık ağının ve karşılıklı sorumluluklarının yerini aldı. Marx'ın haksız olduğu yer, bütün diğer toplumsal bölünmelerin yerini "üretim araçlarıyla kurulan ilişkiler" aldığında sınıfların daha da katı olacağına dair inancıydı. Marx'ın öngörüsüne göre, sadece iki büyük sınıf olacaktı: üretim araçlarına sahip olan kapitalist ve bunlara sahip olmayan proletarya. Bu iki blok arasında artan çatışma, sonunda özel mülkiyetin ortadan kaldırılacağı ve komünizmin kapitalizmin yerini alacağı büyük ve son devrime yol açacaktı. Açıkça görülüyor ki, Marx devrim konusunda yanılıyordu ve bu hata onun sınıfsal bölünmelerin katılığının artacağıyla ilgili yanlışından kaynaklandı. Daha da sertleşmek şöyle dursun, sınıfsal bölünmeler yumuşadı. Weber'in işaret ettiği gibi, Marx'ın sınıflarında başlıca bölümler vardı.

Marksist teoride, bütün proletarya (daha da çok su alan) aynı teknedeydi ama, Weber'in doğru şekilde gördüğü üzere, üretici sermayeye sahip olmayarak aynı akıbeti paylaşanlar, yine de, güç ve dolayısıyla yaşam şansı açısından birbirinden çok farklı olabiliyorlardı. Nadir yeteneklere sahip olanlar (profesyonel işçiler, örneğin), çalışma koşulları üzerinde hatırı sayılır bir kontrol uygulayabiliyor ve hatırı sayılır bir özerklikten yararlanabiliyorlardı. Ayrıca, bir de sermaye sahibi olmadığı halde günlük kapitalist girişimleri kontrol ederek vasıfsız işçilerinkinden oldukça farklı bir konumdan yararlanan önemli bir yönetici grubu vardı. Dahası, anonim şirketlerin yükselişi, giderek artan ölçülerde sermayeye artık bireylerin değil, emeklilik fonları gibi kolektif temsilcilerin sahip olduğu anlamına geliyordu.

Marx, mesleki yapılar arasındaki *akışın* sonucunu da değerlendiremedi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın başlarında tarım işçilerinin oranı giderek düştü: çiftlikte çalışan işçiler kasabalara, şehirlere ve fabrikalara geçtiler. Yirminci yüzyılda vasıfsız bedensel üretim işlerinde çalışan insanların oranı giderek azalmıştı. 1911'de, Britanya'nın çalışan iş gücünün dörtte üçü kol işçileriydi. 1964 itibariyle bu oran yarıya düştü ve 1987 itibariyle sadece üçte birdi. Her ne kadar sınıf yapısını (yakın zamanda artan sayıda) kutulardan ibaret sabit bir sütun olarak görebilsek de, o kutuların içeriği sürekli değişim halindeydi. İnsanlar içeri ve dışarı taşındılar, bir nesil içinde çoğunlukla taşındılar, iki nesildeyse neredeyse her zaman yer değiştirdiler. Bu, insanların kendilerini neden, Marx'ın da beklediği gibi, sınıfları tarafından tanımlanmış gibi görmediklerine dair güçlü bir sebep sunuyor. Kendi-

lerini o şartlarda görmediler, çünkü o toplumsal yerlerin hiçbirinde yeterince uzun kalmadılar.

Weber'in sınıfı "pazar konumu"na veya insanların kendi çalışma hayatları üzerindeki kontrol miktarına göre kavramlaştırma yolu, Marx'ın sermaye-ve-emek şemasından daha verimliydi. Şimdinin en yaygın halde kullanılan yöntemi insanları bu şekilde bölüyor. Hizmet sınıfındakiler ya da *maaşlı çalışanlar*, işveren kurumları adına delege edilen yetkilerini ya da uzmanlaşmış bilgilerini ve uzmanlıklarını kullanırlar. Karşılığında görece yüksek maaşlardan, iş güvencesinden, kademeli olarak yükselen terfilerden, iyileştirilmiş emeklilik haklarından ve işyerindeki epeyce özerklikten yararlanırlar. *İşçi sınıfı*, görece kısa bir süre içinde ve belirli bir çaba karşılığında, para için münferit ölçülerde emek sağlayan vasıflı ve vasıfsız beden işçilerinden oluşur. Bu uğraşlar ekseriyetle yoğun şekilde sevk ve idare edilir. Hizmet sınıfı ve işçi sınıfı arasında, hizmet ilişkileri ve saf emek sözleşmesinin unsurlarını birleştiren istihdam ilişkileriyle tanımlanan *rutin memur sınıf*ımız var. Dördüncü bir sınıf, hizmet sınıfının özerkliğine sahip ama emeği karşılığındaki ücreti 'parça' veya süre uyarınca alan *küçük mülk sahipleri ve serbest çalışanlar*dan oluşur. Son olarak, çalışma hayatları küçük mülk sahipleri ve beden işçilerinden çoğunlukla önemli derecede farklılaşan *çiftçiler ve tarım işçilerini* ayırt ediyoruz: toprağa sahiptirler, aileleri üretime katılır ve ayni olarak ödeme yapıp ücret alırlar (konaklama gibi).

Bu bölünmeler bizim sağduyuyla sınıf olarak ifade ettiğimizden daha karmaşık olmasına rağmen, bu sistemin birtakım avantajları vardır. Birincisi, kategoriler yaşam fır-

satları için neyin önemli olduğuna dair açık ve test edilebilen bir teoriye dayalıdır. İkincisi, toplumsal düzenlilikleri açıklamada etkili oldukları defalarca gösterilmiştir. Üçüncüsü, ülkeler arası toplumsal hareketlilik karşılaştırmalarında kapsamlı olarak kullanılmışlardır.

Toplumsal hareketlilikle, sınıflar arasındaki hareketin boyutunu ve kolaylığını kastediyoruz ve çoğunlukla aklımızda iki soru bulunuyor. Bir insanın ömrü boyunca bir sınıftan diğerine geçmesi ne kadar mümkündür? İnsanların kendilerini ebeveynlerininkiyle aynı olmayan bir sınıfta bulmaları ne kadar mümkündür? Modern sınıf analizinin en şaşırtıcı sonuçlarından biri şu ki, konum değiştirmenin göreci ihtimalleri bir toplumdan diğerine çok az değişir. Japonya, Avustralya ve Birleşik Devletler gibi yeni veya radikal biçimde yeniden inşa edilmiş toplumların Britanya'dan daha açık olduğunu varsayabiliriz, ama güvenilir çalışmalar bunların ve diğer on büyük sanayi toplumunun çok benzer hareketlilik rejimlerine sahip olduğunu gösteriyor; yani, benzer biçimde akışkanlar. Üstelik, sınıf yapısındaki değişimden faydalanacak kadar şanslı olanlarımız bunu inanılması zor bulsalar da, göreci sınıf hareketliliği fırsatları yirminci yüzyıl boyunca hemen hemen aynı kaldı.

Bu bulgu bizi şaşırtıyor, çünkü genelde birinin sistemin yapısıyla şekillenmiş sosyal yükselme *fırsatı* sayesinde "ilerleme gösterme" ihtimali kafamızı karıştırıyor. Açıklayayım. Hangi sınıfta doğmuş olursanız olun, kendinizi geliştirme şansınız sadece sistemin akışkanlığına değil, kendinizi içinde bulmak istediğiniz kutunun kapasitesine de bağlıdır. Yirminci yüzyıl boyunca, sınıf hiyerarşisinin şekli, piramitten (küçük hizmet sınıfı; büyük işçi sınıfı),

bedensel bir işte çalışan insanların sayısı düştükçe ve beyaz yakalı ve profesyonel sektörler hızlıca büyüdükçe, baklavaya dönüştü. O değişimin sonucu olarak, herkesin yukarı hareket etmek için daha iyi bir şansı oldu ama yığının altındaki biriyle daha yukarıdaki birinin kendilerini zirvede bulmalarının *göreci* ihtimalleri hemen hemen aynı kaldı. Gordon Marshall'ın ifade ettiği gibi:

> Zirvede "mevcut daha fazla yer"e oraya ulaşma fırsatlarındaki daha büyük bir eşitlik eşlik etmedi. Bütün olan biten şu ki, oransal anlamda yeni maaşlı işlerin çoğu zaten ayrıcalıklı sınıfta konumlanmış ebeveynlerin çocuklarına gitti. Özet olarak, nitelikli beyaz yakalı emeğinin büyümesi genel olarak hareketlilik fırsatlarını artırdı, ama bu fırsatların sınıflar arasındaki dağılımı aynı kaldı.

Diğer bir deyişle, işçi sınıfının çocukları beyaz yakalı emeğinin genişlemesinden yararlandılar ama orta sınıfın çocukları da yararlandı.

Buradan çıkacak sonuç, büyük ölçüde ne istediğimize veya ne beklediğimize bağlıdır. Toplumsal adaletle ilgileniyorsak, en tepedekilerin avantajlarını korumasını oldukça üzücü bulabiliriz. Ancak, ilgilendiğimiz *mutlak* toplumsal hareketlilikse, o zaman, işçi sınıfından çok sayıda insanın hizmet sınıfına yükselmiş oluşundan, hizmet sınıfından yukarıya aynı sayıda insan erişememişse de, hâlâ etkilenebiliriz. Çok sayıda insanın daha rahat ve varlıklı hayatlar sürmesi, daha büyük fırsat eşitliğinden ziyade, ekonomideki değişimlerle ilgilidir, ama bu bizim değişimin ölçeğini görmezden gelmemize neden olmamalıdır.

Hizmet sektörünün genişlemesi, modernizasyon betimlememdeki bir sonraki unsur için bir bağlantı görevi görebilir: ulus-devletin yükselişi. Dünyayı Fransa, Almanya, İtalya ve benzerlerine bölen haritalara ve milletler arasındaki (gerçek ve mecazi) savaşlara o kadar alışkınız ki insanları bu şekilde bölmenin ve düzenlemenin yeni olduğunu kolayca unutabiliriz. Kendi içinde birleşik ve komşularından din ve dille ayrılmış etnik gruplar eskiden kalmadır, ama on sekizinci yüzyıla kadar ekonomilerin ve devletlerin çoğu, şu anki ulustan hem daha büyük hem daha küçüktü: bazı durumlarda köyler ve kasabalar, bazı durumlarda (birçok ülkeyi kapsayabilen) monarşiler ve imparatorluklar. Ulus-devletin yükselişi, hükümet düzeneğinin işleyişi için giderek artan sayıda personel sağlama ihtiyacını beraberinde getirdi. Yirminci yüzyılda ulus-devlet refah devletine dönüştü ve bu da sağlık, sosyal güvence, konut ve eğitimde geniş bir dizi profesyonel orta sınıf iş yarattı.

Modern hayatların topluluklardan çok ulus-devletler tarafından düzenlenmesinin toplum ve kültür arasındaki ilişkiler için çelişkili sonuçları vardır. Bir yandan, ulus-devlet belli bir düzeyde iç homojenlik gerektirir ve ortak dil ve ulusal tarihle (tercihen kahramanca bir tarih) ortak bir kimlik duygusunu teşvik eder. Memlekete veya anavatana sadakat talep eder. Ancak, aynı zamanda, modern ulus-devlet, sınırları içindeki kültürel çeşitliliklerle bir anlaşmaya varmak zorundadır.

Çeşitlilik muhtelif kaynaklardan gelir. İnsanlar göç ederler ve kültürlerini de beraberlerinde götürürler; bu, Birleşik Devletler veya Avustralya gibi Yeni Dünya ülkelerinin deneyimi olmuştur. Devlet, yeni halkları kapsayacak

şekilde topraklarını genişletebilir; Britanya'nın Birleşik Krallık olmak üzere genişlemesinde olduğu gibi. Üniter devletler birçok cumhuriyet, krallık ve prenslikle yaratılabilir; Almanya ve İtalya'da olduğu gibi. Ancak, modernleşmenin kendisi, bir toplum içinde kültürel çeşitlilik yaratır. Feodal dünyada tek bir kilise neredeyse bütün nüfusu kapsardı ve insanlara üniter bir değerler ve normlar dizisine benzeyen bir şey dayatırdı. Sanayileşmeyle birlikte, benzer konumdaki insanların toplulukları, kendi çıkarlarını geliştiren sınıflara bölündü. Bu artan toplumsal çeşitlilik, rekabet halindeki örgütlere bölünmüş dini kültüre yansıdı. Soylular (ve kontrol ettikleri tarım işçileri) ulusal kilise tarafında kaldılar; onun başpsikoposlar, psikoposlar ve rahiplerden oluşan hiyerarşik yapısı, dünyayı kutsal bir biçimde emredilmiş bir piramit olarak gören dünya görüşüne çok iyi uydu. Ama kentli tüccarlar, nitelikli zanaatkârlar ve daha bağımsız çiftçiler dinin daha demokratik biçimlerine kaydı ve bir dizi hizipleşmeyi destekledi. Bir zamanlar birleşik bir kültür olan şeyin nasıl parçalandığının ayrıntıları, sonucundan daha az önemlidir.

Artan toplumsal çeşitlilikle karşılaşan devletin basit bir seçeneği vardı. Birörnekliği şart koşmayı deneyebilir veya hoşgörülü olabilirdi. Genelde, hoşgörü, sadece zorlamanın maliyeti karşılanamayacak kadar yüksek olduğu durumdaki ikinci seçenekti ve ancak yakın zamanda kabul edildi. Britanya'da, dinsel muhaliflerin kişisel özgürlükleri üzerindeki son kısıtlamalar on dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar kaldırılmadı. İskoçya'daki Katolikler 1829'a kadar oy hakkı almadılar (ve 1998'de hâlâ tahta çıkmalarına izin verilmiyordu). Oxford ve Cambridge'in 1870'lere kadar

mensubiyet için dinsel sınavları vardı ve bu tip sınavlar parlamento üyeleri için 1891'e kadar kaldırılmadı. Bunlar, on sekizinci yüzyıldan beri epey zayıf görünen ulusal bir dinsel kültürü muhafaza etmeye yönelik teşebbüslerin son kalıntılarıydı. Zulme rağmen Quakerler zengin ve güçlü oldular ve 1830'larda gelindiğinde Metodistler ve Baptistler kamu hayatından dışlanamayacak kadar fazlalardı. Artan çeşitlilik, eşitlikçiliğin sözü edilen yüksekliğiyle birleşerek devleti kültürel farklılıklara giderek daha hoşgörülü olmaya zorladı.

Uzun vadede, kültürel çoğulculuk toplumsal hayatın yapısında ve psikolojisinde temel değişimleri beraberinde getirdi. Toplum seviyesinde, özel ve kamusal dünya arasında artan bir bölünme görüyoruz. İnsanlar evde, boş zamanlarında, özel alanda istediklerini yapmakta giderek daha özgür oldular. Aynı zamanda, kamusal alandaki prosedüral kurallarla hoşgörü giderek daha fazla uygulandı. Bu mühim değişimin birçok örneği "ayrımcılık" terimini nasıl kullandığımızda görülebilir. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, güçlü bir kamusal orunu işgal eden birinin, bu konumu ailesinin ve arkadaşlarının çıkarlarını gözetmek için kullanması oldukça normaldi. Toplumda ilerlemenin anahtarı iltimastı. Kilise atamalarını kontrol eden büyük toprak sahiplerinin, örneğin, zengin yetki bölgelerini veya katedral personelindeki kadroları erkek akrabalarına veya bu iyiliğin karşılığını ödeyebilecek diğer zengin patronların oğullarına vermesi beklenirdi. Üst düzey ordu subayları ve memurlar kendi akrabalarını atarlardı. Şimdi olsa böyle bir sistemi adaletsiz kabul ederdik. Nepotizm artık açıklayıcı bir terim değil, o bir suçlama. Dahası, (ve bu da modern

dünyayla ilgili bir başka anlayış sunar) böyle bir sistemin verimsiz olduğunu düşünürdük.

Modern toplumlar, imalatta sanayileşmenin altında yatan ilkeleri alır ve onları başka alanlardaki insanların örgütlenmesine uygular. Her işin, mevcut duruma yoğunlaşıp diğer kestirimleri bastırarak en iyi şekilde yapıldığını varsayarız. Dolayısıyla, askerlerin askerlik görevinde rüşt sahibi oldukları için terfi edilmelerini bekleriz, generallerin küçük oğulları oldukları için değil. Ruhban sınıfının uygun bir tinsellik ortaya koyduğu için atanmasını bekleriz, aileleri bir papazlık bölgesinin patronundan "torpilli" olduğu için değil. Yükseköğretime kabul akademik niteliklerle mümkündür. Mevcut göreve yoğunlaşmak "evrensel" olmayı gerektirir. Örneğin, devlet konutlarını tahsis etmenin en verimli ve adil yolunun bir ihtiyaç kıstası (çocuk sayısı ve mevcut konutun durumu gibi) koymak ve sonra boşalan evleri en çok "ihitiyaç" duyana tahsis etmek oluduğunu düşünürüz. Birmingham'da, 1960'larda olduğu gibi, yerel belediyenin meclis üyelerinin sosyal konutları göçmenlere vermediğini öğrendiğimizde, onları "ayrımcılık"la suçlarız ve konut tahsisinin akılcı bir temele oturtulması için yeni bir dizi kural ve prosedür oluştururuz.

Elbette, güçlü gruplar sivil hak taleplerine kolayca boyun eğmez ve birçok arenada uzun süren kedi-fare oyunları görürüz. Birleşik Devletler siyahlara oy verme hakkını tanıdığında birçok güney eyaleti, oy verenler için, herkese uygulandığından yüzeysel olarak adil görünen ama aslında siyah oyları engellemek amacını taşıyan koşullar (okuma yazma testleri gibi) getirerek beyazların üstünlüğünü korumaya çalıştı. Buna rağmen, çok sayıda siyah oy kullan-

maya başlayınca, seçim bölgeleri siyah oyların etkinliğini azaltacak şekilde ayarlandı. Çok sayıda düşük yoğunluklu beyaz kongre bölgesi ve çok sayıda siyahı kapsayan az sayıda bölge oluşturularak, bir beyazın oyunu üç veya dört siyahın oyu kadar etkili kılmak olasıydı. Federal hükümetin ve mahkemelerin yanıtı, her yeni savuşturma taktiğini engelleyen yeni yasalar geliştirmek oldu.

Modern toplumlarda sivil haklardaki ilerleme inişli çıkışlı ve aksayarak yol almıştır. Eşit fırsatlar için gösterdiğimiz bütün yasal çabalara rağmen, birçok grubun sistematik olarak dezavantajlı olduğu gerçeği değişmiyor. *Bireysel* yasal ve siyasi hakları desteklemede ve ayrımcılığı önlemeye çalışmada iyi bir sicilimiz olduğu halde, sınıf, cinsiyet ve ırk gibi toplumsal özelliklerden kaynaklanan önemli güç ve servet eşitsizliklerini telafi etmek için daha az şey yaptık. Serveti yeniden dağıtmak veya dezavantajlı gruplara çeşitli türden avantajlar vererek gerçek bir fırsat eşitliği yaratmak stratejileri, "pozitif ayrımcılık"tan yararlanmasına gayret edilen gruba üye olmayanların sivil haklarının ihlal edildiğine dair karşı-savla genellikle alt edilmiştir. Bununla birlikte, toplumlarımızın kimi eşitsizlik biçimlerini koruduğunu gözlemlemek, diğerlerini ne ölçüde terk ettiğini görmezden gelmemize yol açmamalıdır. Modern toplumlar, 200 yıl önce tamamen kabul edilebilir olan ayrımcı uygulamaları haksız ve verimsiz kabul eder ve gayretle onları yasadışı ilan etmek için çalışır.

Özetlemek gerekirse, bir yandan giderek kültürel normlardan ("kuzenlerin terfi ettirilmesi") bağımsız bir kamusal alanımız var. Diğer yandan, insanların kişisel tercihlerini uygulamaları için daha da büyük bir özgürlüğümüz var. Dini

tercihler ve cinsel eğilim şu anda bireyler için büyük önem taşıyor. Sosyologun bu değişimler hakkında varacağı sosyolojik açıklamayı idealist filozofunkinden ayıran önemli nokta şu ki, artan bireysel özgürlük ve bağımsızlık, herhangi bir kişi veya grup bağımsızlığın iyi bir fikir olduğunu düşündüğü için vücuda gelmedi. Dünyayı böyle bir yer yapan, Fransız devrimcilerinin veya siyah sivil haklar aktivistlerinin slogancılığı değildi. Bu tip toplumsal hareketler, modernleşmenin güçlerine uyum sağlamak için gereken oluş aşamasındaki değişimleri sadece güçlendirdi. Ekonomik ve siyasi yapıdaki değişimler, insanlara karşı olan temel tavrımızda değişimler gerektirdi. Kamunun özelden ayrılması, bütün insanların temelde eşit olduğunu varsayan bir bağlamda, artan toplumsal ve kültürel çeşitliliğe uyum için gerekliydi.

Bu, toplumsal bölünmeye verilen yapısal tepkiyi açıklıyor. İnançlarımıza ve değerlerimize sahip çıkışımızda da güçlü bir değişim oldu. Bunu önce din alanında gördük, ama yayıldı. Baskın dini kültürler bölününce her fraksiyon sadece kendisinin haklı olduğunda ısrar etti ama artan çeşitlilik sonucu bu kanıyı koruması zor oldu. Bunu yapmanın en kolay yolu, hem kendi görüşlerinin üstünlüğü iddiasında bulunan hem de neden diğer insanların onu yanlış anladığını açıklayan bir teoriye sahip olmaktır. On dokuzuncu yüzyılın Britanyalı misyonerleri Tanrı'nın kendisini farklı ırkların toplumsal evrimine uygun biçimlerde gösterdiği görüşünü geliştirdiler. Aborijinlere ve Afrikalılara animizmi verdi. Daha gelişmiş Araplara İslam'ı verdi. Güney Avrupalılara Katolikliği verdi. Ama Kuzey Avrupalılara (ve özellikle Britanyalılara) evanjelik Protestanlığı vererek kendini tamamen görünür kıldı. Bu düşünce dizi-

sinin işlevselliğini takdir edebiliriz. Başka insanların neden hatalı olduklarını, onları kötü niyetli olmakla suçlamadan açıkladı. Britanya Protestanlığının üstün olduğunu iddia etti. Ayrıca, Britanya emperyalizminin medenileştirme misyonunu meşrulaştırdı. Biz, sözde geri kalmış ırkların "gelişmesini hızlandırarak" onları hakiki dine hazır oldukları noktaya kadar yetiştirecektik.

Bu, insanların alternatifler karşısında kendi görüşlerini sürdürmek için kullanabilecekleri araçların bir örneğidir. Diğeri, bizimle aynı görüşte olmayanların birtakım kötü güçlere esir düştüklerini varsaymaktır. Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın Amerikalı köktendincileri, liberal Hıristiyanların Sovyet komünizminden ya ücret aldıklarını ya da onun kontrolü altında olduklarını düşündüler. Bütün bu stratejiler, en çok muhalifler "yabancı" olduğunda, bizden olmadıklarında işe yaradı; işte, bu yüzden, toplumun iç bölünmesinden kaynaklanan kültürel çeşitlilik dışarıdan gelene kıyasla çok daha tehditkârdır. Bizimle aynı fikirde olmayanlar kendi insanlarımız –komşularımız, arkadaşlarımız ve akrabalarımız– olunca, görüşlerini değersiz sayarak reddetmek daha az kolaydır. Bu durumda, görüşlerimize atfettiğimiz konum ve erimi değiştirmemiz çok daha muhtemeldir. Tabii ki, dogmatizm hâlâ yaygındır, ama özellikle kitlesel medya gibi kamusal forumlarda ifade edildiklerinden, fikirler ve inanaçlar, bilinçli olarak böyle görülmese de, pratikte görecili bir tutumla ele alınır. Biri için işe yarayanın diğeri için işe yaramadığını varsayarak uzlaşmadaki başarısızlığımızla başa çıkarız. Değerler kişiselleştirilmiş hale gelir.

Son bölümde görecilik hakkında daha fazla söz söylenecek. Burada, eşitlikçi bireyselliğin yükselişinin hem top-

lumun örgütlenmesi (özünde özel alanda artan özgürlük ve kamusal alanda artan kısıtlama) hem de fikirlerimize ve değerlemize atfettiğimiz konum açısından sonuçları olduğunu söyleyerek özetleyeceğim.

Anomi ve toplumsal düzen

Bu biraz zorlama bir bağlantı ama toplumsal düzenin doğasına ve suçun nedenlerine geri dönmek istiyorum, izleyen tartışmada eşitlikçilik konusu da yer alıyor. Hindistan'ı düşünün. Elimizde, servet ve yolsulluğun en uçlarda seyrettiği bir ülke var. Yine de, Birleşik Devletler'le kıyaslandığında, suç ve kentli toplumsal rahatsızlıklarla ilişkilendirdiğimiz kötü alışkanlıklar nispeten az: alkol bağımlılığı, uyuşturucu bağımlılığı ve intihar.

Açıklamanın özü basittir ve bu açıklama 1950'lerde Durkheim'in bireysel istikrar ve toplumsal düzen arasındaki bağlantıya dair görüşlerini alıp ona radikal bir vurgu ekleyen Robert Merton tarafından yapılmıştır. Çoğunlukla toplumsal hayattaki kritik gerilimin birey ve toplum arasında var olduğu düşünülür. Suç ve diğer huzursuzluklar, değerlerini üyelerinin zihinlerine kifayetsizce dayatan bir toplumdan kaynaklanır. Antisosyal davranış, sosyalleşme eksikliğinden kaynaklanır. Merton, oldukça farklı diçimde, suça ve sapkınlığa eğilimin aslında modern topluma özgü olduğu görüşüne sahipti.

Haliyle, bu özet durumu basitleştiriyor ama Merton'ın savı şuydu: toplumu görece özerk iki alan olarak anlayabiliriz: kültür ve toplumsal yapı. Kültür, bize iki tür şey

söyler: neyi arzu etmeliyiz ve nasıl davranmalıyız. Yapı, gücün, servetin ve statünün dağılımını betimler. Geleneksel toplumların yapıları hiyerarşiktir. Bazı insanlar zengin ve güçlüdür; çoğu güçsüz ve fakirdir. Kültür bu eşitsizliği yansıtır. Farklı insan gruplarına hayattan farklı şeyler beklemeleri ve durumlarına uygun şekillerde davranmaları öğretilir. Dolayısıyla, insanların umdukları ve elde ettikleri dengededir. Fakirler, fakir olmayı bekler. Bu yüzden, fakir olmayı kabul ederler. Bu son derece ayrımcı sistem, Ortaçağ Avrupa'sında ve Hindu Hindistan'da, bu hayattaki konumunu tevazuyla kabul edenlere sonraki hayatta büyük ödüller vaat eden, yaygın biçimde paylaşılan din tarafından meşrulaştırılır. Bu uysal Hıristiyan, bu hayatta hırsızlık yapmadığı sürece, sonraki hayatta dünyanın vârisi olmayı bekler. Fakir ama dindar Hindu, bir sonraki reenkarnasyonunda daha iyi koşullarda doğmakla ödüllendirilecektir.

Modern toplumsal sistemin tam kalbine çatışmayı yerleştiren, kültür ve toplumsal yapının artık uyum içinde olmadığıdır. Kültür, demokratiktir: maddi başarıların hedefleri herkese eşit olarak sunuluyor. Amerikan rüyası herkesin Birleşik Devletler başkanı veya en azından büyük bir kuruluşun başkanı olabileceğini vaat eder. Andrew Carnegie'nin ifade ettiği gibi: "Rüyalarınızda bir kral olun. Kendinize, 'Benim yerim zirvede,' diyin." Merton daha ileri gider ve Birleşik Devletler'in (durum birçok Avrupa toplumunda bir ölçüde farklı olabilir) hırsı vatansever bir his yaptığını öne sürer.

Fakat, fırsat eşitliği ukde eşitliğiyle eşleştirilmez. Meritokrasi söylemi herkesi aynı şeyleri istemeye teşvik eder, ama sınıf yapısının gerçekliği, birçok insanın amaçlarına

yasal yoldan ulaşma şansının engellenmiş olduğunu ifade eder. Toplumsal yapı onların toplumsal olarak onaylanan amaçlara ve toplumsal olarak onaylanan araçlara aynı derecede bağlı kalmalarına izin vermediğinden, değer sisteminin bir bölümüne (ya da her ikisine) karşı inançlarını kaybetmek zorundadırlar. Merton, bireylerin amaçlar ve araçlar arasındaki gerilime uyum sağlamalarının beş temel yolu olduğunu iddia eder.

Merton'ın bireysel adaptasyon modelleri tipolojisi

Adaptasyon türü	Kültürel amaçlar	Kurumsallaşmış araçlar
I. Uyum	+	+
II. Yenilik	+	–
III. Kuralcılık	–	+
IV. Vazgeçme	–	–
V. Başkaldırma	+/–	+/–

Bir toplum istikrarlı olduğu ölçüde, *uyum*, en genel ve yaygın durum olacaktır. Çoğu insan, amaçlara ve kişinin onlara nasıl erişeceğini belirleyen kurallara bağlıdır. *Yenilikçiler* sonuca adanmıştır ama prosedüral kuralları reddederler. Başarıya dönük amansız vurgu ve onu elde etme araçlarının istikrarsız dağılımı, birçok insanın ilerlemek için yeni (ve yasadışı) yollar bulmada kendini haklı hissetmesine izin verdi. General Motors'un başkanı olmak için gerçekçi bir şans verilmeyen genç İtalyan, onun yerine bir Mafya ailesinin başına geçmeyi arzular.

Üçüncü tür adaptasyon, *kuralcılık*, ilginçtir. Britanya'nın toplumsal tarih literatürü, neredeyse takıntılı halde,

"saygın" bir alt-orta sınıfla ilgili birçok çalışma sunar ve bu tür George Orwell'in ilk romanlarında iyi incelenmiştir. Burada, dünyevi anlamda başarılı olmak için hiçbir ciddi beklentisi olmayan (gerçekten de fazla hırstan, yani koşullarını aşan fikirler edinmekten şüphe eden), yine de tekrar işçi sınıfına savrulmaktan çok korkan insanlar vardır. Kıyafet ve dil kodları saygın ve kaba olan arasına net bir çizgi çekmek için önemli bir araç haline gelir. Merton'ın söylediği gibi: "Özel bir bankacılık kuruluşunun ya da bir kamu dairesinin danışma masasındaki veya vezne kafesindeki ürkek bir çalışanın, cansiperane biçimde konformist bürokratın bakış açısıdır bu."

Vazgeçme tepkisi en az yaygın olandır. Bu kategoriye, "psikozluların, otistiklerin, dışlanmışların, toplumdan kovulmuşların, avarelerin, başıboşların, serserilerin, kronik ayyaşların ve uyuşturucu bağımlılarının" bazı adaptasyon eylemleri girer. Bunlar amaçlardan ve araçlardan vazgeçmiş veya –Avustralya kaynaklı bir metaforla– "bırakıp gitmiş (*gone walkabout*)"* insanlardır. Son olarak, Merton beşinci bir tepki ekler. *Başkaldırma*, hüküm süren düzeni erdemin, çabanın ve ödülün eşdüzeyli kılındığı bir dünyayla değiştirmek isteyen insanların amaçlara ve araçlara karşı iradi anlamda seçici tavrını tarif eder.

Sosyolojik geleneğin diğer birçok klasiğindeki gibi, Merton'ın anomi teorisi, modelin bazı unsurlarını doğrulayıp diğerleri üzerinde şüphe uyandıran çokça araştırmaya

* *Gone walkabout*: Modern hayattan göçebe hayata geçici olarak geri dönmek üzere Avustralya'nın çalılıklarına yolculuk yapan Avustralya yerlisi için kullanılan sözdür. (ç.n.)

ilham verdi. Özellikle, bilim insanları, Merton'ın yeniliğin en güçlü şekilde işçi sınıfıyla ilişkilendirileceği yönündeki beklentisini eleştirmişlerdir. Sınıf sisteminin haksızlığıyla ilgili gerçeklerin en dezavantajlı insanları zenginleşmek için yağma, soygun, hırsızlık ve zorbalığa sevk edeceği fikri akla yatkın görünür, ama, o halde neden dürüst yolla zengin olmak için her fırsata sahip olanlar yine de namussuzca daha zengin olmak ister? Finans uzmanları neden müşterilerini dolandırır? Neden zengin iş adamları vergide hile yapar? Her ne kadar Merton beyaz yakalılara has suç mefhumunu tartışmış olsa da, 1950'lerden kalma bu görüş oldukça naif görünüyor. Gazeteciler zenginlere ve güçlülere karşı daha az saygılı olduklarından, güçlü elitlerin yapıp ettikleriyle ilgili çok şey öğrendik. Sadece son dönem Amerikan başkanlarını düşünürsek, rakiplerinin seçim kampanyalarını yasadışı bir yolla zayıflatmaları için çalışanlarını bu işe memur eden ve sonra da suçları örtbas eden Richard Nixon skandalı, Nikaragua'daki yasadışı gerilla birliklerine para sağlamak için yasadışı silah satışına onay veren Ronald Reagan ve Bill Clinton'a çok yakın insanların şüpheli finansal ilişkileri var elimizde. Zenginlerin suçlarıyla yoksulların suçlarının toplumsal maliyetlerini kıyaslamaya çalışmanın yarattığı mayın tarlasından, Merton'ın yenilikçiliğin özellikle işçi sınıfıyla güçlü şekilde ilişkili olduğuna dair güvenini artık çok azımızın paylaştığını söyleyerek sakınacağım.

Buna karşın, Merton modern toplumlarla ilgili hayati bir noktayı gördü. İstikrarlı bir dünyanın kalbinde, işlerin çoğunlukla olması *gerektiği gibi* olduğuna dair ortak bir inanç vardır. Toplumsal düzenlemeleri etraflıca meş-

rulaştıran ve herkesin hevesle katıldığı baskın bir ideoloji gerekli değildir ama insanların çoğunun sadece hak ettiğini aldığına dair bir tür ahlak duygusuna gerek vardır. Bir Hindu kavramı olan karma bunu mükemmel şekilde başarır. Tekrarlanan reenkarnasyon ilkesi üzerine kurulduğu için, işler şu anda ne kadar adaletsiz görünse de, iyi hayatları olan kötü insanların önceki yaşamlarında iyi olduklarını varsayabilir. Buna karşılık, mevcut eylemlerine ceza olarak, daha kötü bir yeniden dünyaya gelişle çile çekeceklerdir. Hıristiyanlık, kötü şeylerin neden iyi insanların başına geldiğini açıklamada o kadar iyi olmasa da, cennet ve cehennem kavramlarıyla onarıcı bir mekanizma sunar. Ama modern toplumlar büyük ölçüde sekülerdir ve toplumsal adalet arzumuz bu maddi dünyada karşılanmalıdır.

Yukarıda öne sürdüğüm gibi, modern dünyanın başlıca bir özelliği olan eşitlikçi dürtü, hayatın apaçık eşitsizliklerine meydan okur. Meritokrasi gerçeklikten çok bir arzu olarak kaldığı sürece, pay istemeye teşvik edilen ama kendilerini adil bir hisseden mahrum duyumsayanların, kendilerine layık olduğunu düşündüklerini almaktan duyacağı pişmanlık pek azdır. Amerikalı gazeteci Studs Terkel, bir defasında, Chicago şehrinin sloganının "Benim payım nerede?" olması gerektiğini öne sürmüştü. İki gözlem, Merton'ın teorisini orta sınıf yenilikçiliği sorunundan azade kılabilir. Birincisi, deneyimler ve tepkiler yayılabilir ve toplumun dışına savrulup Merton'ın tanımladığı düş kırıklıklarını kaçınılmaz şekilde deneyimleyen başkaları tarafından benimsenebilir. İşçi sınıfı dünyanın adaletsiz doğasını herkesten önce ve en şiddetli haliyle görüyor olabilir ama yasayı hiçe saymak da yaygınlaşabilir. İkincisi,

Durkheim'in insan arzularının sınırsız doğasıyla ilgili savına geri dönebiliriz. Her şeyi olan biri yine de daha fazlasını isteyebilir ve maddi başarıya büyük bir önem veren bir kültür, bireysel hakları topluluğun geleceğine yeğ tutarken, herkesi, nesnel konumlarından bağımsız olarak, görece yoksun hissetmeye teşvik eder.

Postmodernlik mi?

Bilim insanlarının modernleşmenin yukarıdaki dökümünde mevcut farklı nedenlere verdikleri önem bakımından ayrılmalarına rağmen, sanayi toplumlarının öncelleri olan tarım toplumlarından temelde farklı olduğu konusunda yaygın bir uzlaşma vardır. Yirminci yüzyılın büyük bir kısmında, dünyamızın hangi özelliklerinin sanayileşmenin sonucu olduğu ve hangilerinin sanayileşmemizi kalıba döken *kapitalist* ekonomi biçiminin bir özelliği olduğuyla ilgili daha ileri bir uzlaşma vardı. Kapitalist ekonomilerin sınıf yapıları, cinsiyet ilişkileri, dini görüş modelleri ve suç oranları komünist bloktaki devletlerle kıyaslandı. Komünizmin 1980'lerin sonundaki nihai çöküşü bu tartışmaları sonlandırdı. Geçmişimizin hangi bölümlerinin "özsel" ve hangilerinin tesadüfi olduğunu anlama teşebbüsleri, artık geçmişimizle Üçüncü Dünya ülkelerinin şu anki gelişimi arasındaki kıyaslamaya kaydı. Örneğin, şimdi, Singapur, Japonya, Kore ve Çin'in farklı bağlamlarında ulus-devlet, temsili siyaset ve sanayileşmenin gelişimini izlediğimizde kendi tarihimizi daha iyi anlamamız mümkün. Bu tip kıyas unsurlarının varlığı, Batı tarihinin modernleşme için

evrensel bir şablon olduğuna inanan 1950'lerin Batılı sosyologlarının özgüvenlerinin azalmasına elbette katkıda bulundu.

Birçok araştırmacının (ilginç bir şekilde, çoğunlukla sosyologlardan ziyade felsefecilerin ve sosyal kuramcıların), modernleşmenin yukarıdaki anlatısının on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar için makûl surette doğru olmasına rağmen artık başka bir çağa, *postmodern* dünyaya geçtiğimizi öne sürmesiyle Batı tasvirlerinde de önemli bir değişim oldu. "Postmodernizm"e doğru çıkan birçok aşama olmasına rağmen (sosyal bir teori olmadan önce bir sanat tarzıydı), temel fikir, bireysel özgürlüğün artan coğrafi hareketlilik ve iyileşen iletişimle, "tüketicilerin" küresel bir kafeteryadan kültür unsurları seçtikleri bir dünya yaratmak üzere birleştiğidir. Eşyaların üretimi ve dağıtımına dayalı ekonomilerin yerini, fikirlerin ve imajların üretimi ve dağıtımına dayalı ekonomiler aldı. Kendine özgü tercih, zevk ve seçim, sınıf gibi toplumsal oluşumlardan bahsetmenin pek anlam ifade etmediği bir ölçüde genişledi. Bariz bir örnek aksanlar konusunda görülebilir. 1970'lerden önce, Britanya ve Amerikan toplumları gibi toplumlarda belirli bir aksan ve toplumsal prestij arasında açık bir ilişkilendirme vardı. Kitlesel medya yayıncıları üst sınıfların aksanında konuşurdu. Aksanından bir siyasetçinin siyasi partisini tahmin etmek mümkündü. Britanyalı muhafazakâr parti üyeleri (*Tori*ler) kraliyet ailesi gibi konuşurdu; İşçi Partisi siyasetçileriyse işçi sınıfının yerel tonlarında konuşurlardı. Böyle bir tipleme artık çok zor. İyi eğitimli orta sınıf çocukları "gangsta rap" ve iç bölgelerdeki şehirlerin siyah yoksullarıyla ilişkilendirilen diğer müzik türlerini dinliyor

ve sözcük haznesi ve aksanın yanında onların kıyafet ve duruş tarzlarını da alıyorlar.

Siyasette artık insanların sınıf yapısındaki konumlarına bakarak "tercihlerini okumak" mümkün değil. Onun yerine, bilinçli bir şekilde oluşturulmuş çeşitli çıkar gruplarını buluyoruz: radikal öğrenci hareketleri, çevre hareketleri, hayvan hakları kampanyaları, eşcinsel hakları grupları ve kadın grupları.

Ulus-devlet güçsüzleşti. Ticaretin ve finansın küreselleşmesi, devletlerin ekonomilerini kontrol etme yeteneğini radikal ölçüde azalttı. Modern dijital iletişim teknolojileri, devletlerin vatandaşlarını kontrol etme yeteneğini radikal ölçüde zayıflattı. Devletler, Avrupa Birliği gibi ulus-üstü oluşumlara giderek daha fazla tabi oluyor.

Doğum, cinsiyet ve ölüm gibi kesinlikler bile organ nakli ve üremeyle ilgili yeniliklerle yenilgiye uğratıldı. Genetik mühendislik, kimliğin biyolojik temellerini kökten değiştirmek için bize güç verdi. Artık klonlanmış bir koyunumuz var. Çok yakında insanları klonlayacağız. Postmodern dünyada hiçbir şey katı değil. Her şey sürekli değişim halinde.

Böyle bir tanımda dikkate değer bir şeyler olsa da, fena halde abartılmıştır. Londra'nın, Paris'in ve New York'un entelektüellerine, şehirlerdeki hayatın büyük bölümünün çok az değişerek sürdüğünü hatırlatmakta daima yarar vardır. Uydu televizyonu yeni bir iletişim biçimi olabilir ama izlediğimiz pembe diziler Dickens'ın romanlarından pek az farklı. Ucuz uluslararası seyahat artık mümkün ama Londra'yı bir ucundan diğerine geçmek, Sherlock Holmes'un Victoria dönemi Londra'sında işlenen suçları

çözmesiyle aynı zamanı alıyor. Ruhr ve Clyde'ın ağır sanayileri gözden kayboldu ama işçiler hâlâ sendikalarda örgütleniyor ve mesleki sınıf hâlâ insanların tutumlarını, inançlarını ve siyasi tavırlarını etkiliyor. Daha önemlisi, özerk tüketicinin postmodern imgesi açısından, insanların hayatlarının inkâr edilemez gerçekleri, sağlıkları ve uzun ömürlülüğü ciddi ölçüde sınıf tarafından belirlenmeye devam ediyor. Sadece bir örnek vermek gerekirse, yirminci yüzyılın başında, Londra ve Glasgow'daki işçi sınıfı delikanlıları, orta sınıftaki akranlarından ortalama 2,5 inç daha kısaydılar. Yüzyılın sonunda durum hâlâ aynıydı. Boşanma ve yeniden evlenmenin popülerliği, modern aile yapısını, on dokuzuncu yüzyıldaki öncelinden daha karmaşık yaptı, ama aile temel üreme ve sosyalizasyon birimi olarak kaldı ve çoğumuz için büyük bir tatmin ve ruhsal denge kaynağı olmayı sürdürüyor. Teknolojik ve toplumsal yenilik, aileyi tehdit etmekle beraber, eski alışkanlıkları yeni zamanlarda sürdürmek için kaynaklar da sağladı. Ucuz ve yüksek hızlı seyahat birbirimizden daha da uzak kalmamıza olanak veriyor ama sık sık tekrar bir araya gelmemize de fırsat tanıyor. Devletler ticareti kısıtlarken, göçmen kotaları koyarken ve şu veya bu siyasi krize karşı "uluslararası toplum"un tepkisini neyin koşullayacağı üzerine pazarlık yaparken, ulus-devletin ölümünün ilanı, en hafif deyimiyle, vakitsizdir.

Sosyolojiyi meşgul eden modern toplumlar karakterleri için sanayi imalatına o kadar bağımlı olabilirler ki, teknolojik uzmanlığa ve alışverişe dayalı ekonomiye geçiş topluma ve kültüre öyle geniş kapsamlı değişimler getirir ki, yirmi birinci yüzyılın başında yeni bir çağı ilan etmekte

haklı oluruz. Ancak şu anda böyle bir adlandırma zamansız görünüyor ve "post-modern" olarak müjdelenen değişimlerin birçoğunun sadece Marx, Weber ve Durkheim'i büyüleyen modern dünyanın özelliklerinin uzantıları olduğu gerçeğini maskeliyor.

İronik sonuçlar ve sosyal politika

Tekrardan kaçınmak için, toplumsal eylemin ironik doğasının çok önemli bir sonucu bu noktaya dek ele alındı. Dünyamızın büyük bir kısmının kasıtsız ve amaçlanmamış olduğuna dair anahtar sosyolojik önerme, sadece işlerin neden planlandığı gibi gitmediğini anlamada değil, işlerin neden öyle olduğunu anlamada da önemlidir. Bunun ciddi politik sonuçları vardır, çünkü bizi neyin kaygılandırdığını yanlış anlarsak, onu değiştirme çabalarımızı yanlış yönlendiririz.

Bu nokta, modern cinsel özgürlüğün muhafazakâr eleştirisi akılda tutularak açıklanabilir. "Geleneksel" ailenin zayıflamasından yakınanlar, gündüz bakımevindeki çocuk oranının, genç yaştaki gebeliklerin, yüksek boşanma oranlarının ve buna bağlı olarak kentsel suçların ve gençlerin suçluluk oranındaki artışın vebalini kolayca ulaşılabilen doğum kontrol hapları, cinsel özgürleşme, kolay boşanma ve çekirdek aileye getirilen alternatifleri açıkça müdafaa eden bireylere ve toplumsal hareket örgütlenmelerine yükler. 1960'ların "serbest toplumu"nun liberal yazarlarından alıntı yapılır ve onların görüşlerinin etkili olduğu kabul edilir. Yani, sorunlar bu kötü insanlar tarafından

savunulan kasıtlı politikaların sonucudur. Dolayısıyla, çözüm, liberallerin ideallerini yaymalarını kısıtlamaktır ve muhafazakârlar için de geleneksel değerlerin erdemlerini savunurken o ölçüde söz alabilmektir.

Ancak, artan boşanma oranlarına dair sosyolojik bir yaklaşım, bunların, bilinçli olarak arzulanan amaçların kasıtlı sonuçları olmak şöyle dursun, birçoğunun sonuçlardan yakınan muhafazakârlar tarafından desteklenen ve keyfi sürülen çok sayıda gelişmenin *amaçlanmamış sonuçları* olduğunu öne sürerdi. Şüphesiz, evliliğin istikrarının başlıca bölümü mülkiyeti dağıtmadaki ve mirası belirlemedeki rolünden ileri geliyordu. Kaynaklar yığını tevarüs edilebilen bir sermaye biçimini aldığında, kimin meşru bir vâris olduğunu belirlemek hayati bir sorundu. Erkeğin hane reisi olduğu ve rollerin toplumsal cinsiyet temelinde bölündüğü açık bir statü ayrımı varken, kişisel başarıyı aile biriminin istikrarına tabi kılmak için iyi nedenler de vardı. Ancak, sanayileşme, hanenin üretim birimi olarak ekonomik önemini ve "meşruiyet"in (onunla beraber cinsel aktivitedeki birçok kısıtlamanın) önemini azalttı. Doğum kontrolü teknolojisinin gelişimi, cinsel tatminle üreme arasındaki bağı kopardı. Artan bireysel zenginlik (ve bireysel olarak zenginleşmemişler için refah devleti) insanların kaynakları birleştiren ufak birimlerde bir araya toplanmamalarını ve o birimlerden artık hoşlanmadığımızda onları feshetmemizi de kolaylaştırdı.

Eşitlikçilik düşüncesinin yavaş yavaş yayılması da çok önemliydi. Bütün insanların hemen hemen aynı olduğu yollu temel görüş herkes için eşit haklar kültürüne dönüşmeden önce yasamaya ilişkin ve siyasi birçok mücadele

verildi, ama haklar aşamalı olarak toprak sahiplerinden zengin erkeklere, çok zengin olmayan erkeklere, bütün erkeklere ve sonra kadınlara doğru genişletildi.

Ailenin ekonomik ve siyasi işlevlerindeki zayıflama, çekirdek aile için yeni bir gerekçelendirmenin geliştirilmesi için alan bıraktı: duygusal tatminin üretilmesi. 1950'lerde, Talcott Parsons gibi Amerikalı sosyologlar, ailenin başlıca rolünün huzur, rahatlık ve yoldaşlık sağlamak olduğunu savundular. Aile, kişinin pillerini tekrar doldurduğu ve kişisel ve kamusal alanda giderek yasaklanan ayrımcı tavırların keyfine vardığı bir yer olacaktı. İş hayatında rasyonel ve disiplinli olmamız, rollerimizle sınırlanmamız ve insanlara evrensel kriterlere göre davranmamız gerekiyordu. Ama evde rahatlayıp kendimiz olabilirdik. Dürüst olabilirdik. Daha da kötüsü, dürüst ve açık olmamız bekleniyordu ki bu da atalarımızın hayat boyu sadakat yemini ettikleri halde evlilik dışı ilişkilerde bulunmalarına meydan veren ikiyüzlülüğün yerindeliğini sorguladı. Psikolojik tatmin üzerine yoğunlaşmak kurum üzerinde muazzam bir baskı kurar, çünkü imkânsız derecede yüksek beklentiler üretir.

Başka bir sorun, sağlıktaki gelişmelerden kaynaklanır. Modern sanayi kapitalizminin en büyük başarılarından biri, yaşam süresindeki artıştır. "Ölüm sizi ayırana kadar" sevmek ve berikine değer vermek üzerine yemin etmenin neyi kapsadığı 1800'den, hatta 1900'den beri çarpıcı bir biçimde değişti. Yirminci yüzyılın başında Britanya nüfusunun sadece yüzde 8'i 60 yaşın üzerindeydi, yüzyıl sonunda ise yüzde 20'den fazlası. Bu terimlerle ifade etmek biraz duygusuzca görünebilir ama boşanma zamansız ölümün modern dengi olarak kabul edilebilir.

Belirli nedensel bağlantılar karmaşıktır, ama umarım yukarıdakiler bizi geleneksel çekirdek ailenin zayıflamasının ailenin düşmanlarının yazdıklarıyla çok az ilgili olduğuna inandırmaya yeterlidir. Harekete geçirici olmak bir yana, böyle bir propagandanın zaten süregelen değişimlerin bir belirtisi olması çok daha muhtemeldir. Ailedeki değişimler, ekonominin yapısındaki değişimlerden, haklar fikrinin yaygınlaşmasından ve artan zenginlikten ayrılamaz. Ayrıca, bütün bunlar ailenin ölümünden yakınan muhafazakârların genellikle başka türlü olmasını istemeyecekleri şeylerdir.

Siyasi içerimleme şudur. Belirli bir hareket biçimini seçen münferit bir kişiye dikkat kesildiğimizde, o eylemlerin amaçlanmış sonuçları olacağını farz etme hatasını göze alırız. Çok fazla eylemin yoldan saptığı ve dünyanın, herhangi biri öyle istediği için değil, bir amaç uğruna girişilmiş eylemlerin amaçlanmayan sonuçları yüzünden böyle olduğuna dair çokça kanıt sunan gerçeği dikkate almayarak, değişimi yönetme gücümüzü abartmayı göze alırız. Özellikle, o değişimi isteyen bir grup insan bulabilirsek, kolayca (ama yanılarak) bunun onlar öyle istediği için öyle olduğunu ve bizim başka bir şey istememizle durumun tersine çevrilebileceğini varsayarız.

Bu hatanın en gösterişli örneği komplo teorisidir. Dünyayı anlamak için anlaşılabilir bir arzu, güçlü gizli aktörlerle ilgili basit teorilere yönelik dev ve kalıcı bir pazara yol açtı. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı, çok sayıda bireyin, grubun ve örgütün içinde olduğu çok sayıda eylemin bir sonucu değildi; ona Yahudiler veya Masonlar ya da Uluslararası Komünizm veya bir başka üniter aktör sebep oldu.

Dünya üzerinde yeterli nüfuza sahip hiçbir faktör tasavvur edilemezse, o zaman, kişi daima uzaylılara başvurabilir. Böyle bir komplo düşüncesi, aslında, toplumsal nedenselliğin yanlış yönlendirilmiş kısmi bir anlayışıdır. Haklı olarak, hayatta gözle görünenden daha fazlası olduğunu varsayar ve eğitimsiz bir göz için hemen fark edilebilir olmayan bir düzenin varlığına dair çaresiz hissi yansıtır. Ancak, sonra, işlerin birisi öyle istediği için öyle olduğu fikrine döner. Amaçlanmayan sonuçları ve eylemin birey-üstü nedenlerini anlayamaz.

V. Bölüm

SAHTEKÂRLAR

Önceki bölümler, sosyolojinin temaları ve sosyolojik dünya vizyonunun kendine has çeşnisiyle ilgili fikir vermeye çalıştı. Bu vizyona daha da açıklık getirmek için, bu bölüm, sosyoloji kampındaki çeşitli sahtekârlara kısaca göz atacak ve sonrasında disiplinin özlü bir tarifini yapmaya çalışacak.

Yenilikçiler ve ütopyacılar

Disiplinin aleyhtarları arasında yaygın ancak disiplinin içinde bilinmeyen bir intiba şu ki, sosyoloji insanlara yardım etmeye çabalar (veya çabalamalıdır). Bu, anlaşılabilir ama yanlış. Anlaşılabilir çünkü disipline ilk elden katkıda bulunanların çoğu, dünyayı değiştirme arzusu tarafından yönlendirilmişti. Karl Marx, öncelikle, haksız ve baskıcı kapitalizmin daha insancıl bir ekonomik ve siyasi yapıyla yer değiştirdiğini görmeyi dileyen bir devrimciydi. Britan-

yalı ampirik sosyal araştırma geleneğinin Seebohm Rowntree ve Charles Booth gibi kurucuları yoksulluğu belgelediler, çünkü hükümetlerin bu konuda bir şey yapmalarını sağlayacak bir şok yaratmayı umdular. Britanya'da sosyoloji London School of Economics'e çok şey borçluydu ve o kurumun (Fabian Derneği'ni kuran ve ilk İşçi Partisi'nde etkili olan) Webbs'le yakın ilişkisi çalışmalarının büyük bir bölümüne apaçık reformist bir üslup verdi. Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün bazı kurucu öğretim üyeleri Protestan ruhban sınıfından ailelerde yetişmişlerdi ve, hiç de Marksist olmamalarına rağmen, dünyayı incelemenin amacının onu değiştirmek olduğu konusunda Marx'a içtenlikle katılırlardı.

Ancak, disiplin her ne kadar kurucularına çok şey borçlu olsa da ve birçok sosyolog araştırma konularını dünyayla olan ahlaki ve siyasi bağlantılarından çıkarsa da, sosyoloji toplumsal reformdan ayırt edilmelidir. Akademik bir disiplin yalnızca kendi ilgileriyle hareket ederse işlevini yerine getirebilir, başkalarınınkiyle değil. Bilimsel yöntemin kendine en çok güvenen savunucuları bile açıklama ve gözlem arasında devamlı etkileşim olduğunu kabul eder. Neyi gözlemleyeceğimizi veya onu nasıl açıklayacağımızı bilmeden önce geçici teorilere ihtiyaç duyarız. Sosyologların bir miktar bilgi biriktirmede işbirliği yapmaları için ortak bir dil konuşmaları gerekir. Örneğin, önceki bölümde bahsedilen karşılaştırmalı sınıf analizi, sadece farklı ülkelerdeki sosyologlar aynı modeli kullandığı için mümkündür. Ayrıca, tartışmalar, (örneğin, Marksist ve Weberci sınıf görüşlerinin göreci değerleri) yalnızca iki taraf da aynı geçerli birim üzerinden alışveriş etmeyi kabul ederse

rasyonel biçimde ilerleyebilir. Bu nedenle, sadece eldeki iş için gereken fikirlerin çalışmamıza rehberlik etmesine izin verilmelidir.

Bunu söylemek, bunu sağlamaktan daha kolaydır. Genetiğin temel fikirleriyle Sovyet komünist felsefesi, Lysenko örneğinde, bu karışımı zararlı ve çarpık bir ihlal olarak görmemize yetecek kadar ayrıksıdır. Fakat, toplumsal hayatın ve toplumsal reformun incelenmesi kavramları, ölçüleri ve teorileri paylaşır ve bu da birbirlerine sirayet etmelerini önlemeyi özellikle zorlaştırır. Yine de, amacımız bu olmalıdır. Sosyologlar arasındaki verimli diyaloga, en çok, onların disiplin için gerekli değerleri (dürüstlük, açıklık ve çalışkanlık gibi) göz ardı edilmesi gereken disiplin dışı değerlerden ayırmak için gösterdiği canhıraş çaba hizmet eder.

Sosyoloji öğretenlerimiz, öğrencilerin toplumsal ve sosyolojik sorunu birbirinden ayırmada çektikleri zorluğu her zaman görürler.

Araştırma projeleri için bir konu seçmeleri istendiğinde, öğrenciler neredeyse her zaman dünyayla ilgili kötü bir şeye odaklanırlar. Evsizler ya da alkolizm veya ev içi şiddetle ilgili "bir şeyler yapmak" isterler ve cılız "yapmak" fiili, açıklamakla ıslah etmek arasındaki kafa karışıklığının net bir belirtisidir.

Farkı aydınlatmanın bir yolu, sosyal dünyanın yaygın şekilde kabul edilemez sayılabilecek bir özelliğiyle ilgili sosyolojik bir vaka çalışmasını anlatmaktır. David Sudnow, bir California mahkemesindeki "ceza pazarlığı"nı incelemiştir. Vakaların yaklaşık yüzde 80'i duruşmaya hiç gelmez, çünkü sanık suçunu kabul eder ve bu da mahkemelere çok fazla

para tasarrufu sağlar. Sanığı "suçunu ikrar etme"ye teşvik etmek için genellikle cezada bir miktar indirim teklif edilir. Suçlu olduğu varsayılan kişiye, iddiayı reddetmek ve nispi bir cezayı göze almakla daha düşük bir cezayı kesin olarak kabul etmek arasında bir seçenek sunulur.

California yasal kodu "daha hafif suç" kavramını tanır. Bir kişi bir A suçu işleyerek B suçunu da işlemek zorundaysa ve B daha kısa bir hapis cezası gerektiriyorsa, o zaman, B "daha az suç"tur. Örneğin, kişinin küçük bir hırsızlık yapmadan soygun da yapamaması bakımından, soygun ister istemez küçük hırsızlığı içerir. Mahkemenin prosedürleri, birinin, bir suçun ister istemez diğerine dâhil olduğu iki veya daha fazla suçla suçlanamayacağını belirtir. Örneğin, bir kişi "cinayet"le ve ister istemez ona dâhil ve daha az suç olan "cinayet işlemeye teşebbüs"le suçlanamaz. Ayrıca, kurallar, hâkimin jüriye davalıyı suçlu bulmak için alternatif olarak isnat edilmiş suçlara dâhil edilmesi gerekmeyen suçları dikkate alması yönünde bir talimat veremeyeceğini söyler.

Sudnow, suçları ve daha hafif suçları düzenleyen yasal ilkeleri açıklar, çünkü resmi kurallar ve gerçekte ne olup bittiği arasında bir karşıtlık oluşturmak ister. Bölge Savcısı (davacı) ve Kamu Avukatı (bundan sonra BS ve KA) için ilgi çekici olan, yasal kodlarda yer verilen faktörlerden epey farklıdır. Hangi suçların gerçekten işlendiğiyle ve kapsamla ilgili prosedüral kurallarla ilgilenmek yerine, mutabakat yapmakla ilgilenirler. Davalıyı suçlamayı kabul etmeye ikna etmek için, iyi bir anlaşma gibi görünen ama BS'nin davacının "yakayı sıyırdığı" hissine kapılacağı kadar hafif olmayan daha hafif bir suç bulmaları gerekir.

Sudnow'un ortaya çıkardığı şey, suçların, rutin olarak, ne başlıca suçun işlenmesine dâhil sayılan ne de gerçekten dâhil olmuş diğer suçlara indirgendiğiydi. Örneğin, "sarhoşluk" çoğunlukla "huzuru bozma"ya indirgenirdi, gerçekte huzur bozulmamış olsa bile. "Reşit olmayan birini taciz etmek", "okul bahçesi çevresinde dolaşma"ya indirgenirdi, suç okul bahçesine yakın herhangi bir yerde gerçekleşmediğinde bile. Dahası, indirimler çoğunlukla asıl suçun doğasını hiçe sayardı. Soygun, küçük hırsızlık ister istemez soyguna dâhil olduğu ve soygun da yasada açıkça hırsızlıktan ayrıldığı halde, küçük hırsızlığa indirgenirdi. Biri yasal kodu ciddiyetle ele alsa, böyle bir indirim saçmalık olurdu, yine de, rutin olarak kullanılırdı. BS ve KA'nın neden aykırılıkta mutabık kaldığı açıktır: doğru sonucu var etmek, kanun hükmüne bağlılıktan çok daha önemliydi.

Ama bu pratik hedefe nasıl erişildi? Yanıt şudur: uzun süreli bir deneyim yoluyla, BS ve KA, belli suçların hangi yollarla işlendiği, düzenli olarak bu suçları işleyen insanların toplumsal karakteri, suçların işlendiği doğal çevrenin özellikleri, kurbanların tipleri ve benzeri bilgiler konusunda belli bir fikre vardı. Alanlarına has derin bilgilere dayanan "normal suçlar" nosyonunu geliştirmişlerdi. Ceza pazarlığı tarihi boyunca iki taraf da tatminkâr indirimler için formüller geliştirmişti. Tipik "öldürücü silahla saldırılar" basit saldırıya, "taciz" "okul çevresinde dolaşma"ya indirgenirdi, vs. Formüller münferit davalılara uygulanmasına rağmen, her davanın kendine has özellikleri, *suçun tipik bir tanım kutusuna denk düşmesi kaydıyla* pek önemli değildi. Suçun ve suçlunun sınıfıydı dava konusu olan

ve iddianameler de konuyla ilgili herkesi doğru yoruma yönlendirecek şekilde yazılırdı. Böylece, genellikle davaya bakmak için sadece birkaç dakikası olan yorgun savunma avukatı, neyin istendiğini ve neyin işe yarayacağını hızlıca görebilirdi.

Sudnow'un çalışmasını "toplumsal" bir sorun üzerine bir rapor olarak okumak mümkün olabilirdi. Sistemin sunduğu indirimli adalet, sivil özgürlüklerin büyük bir ihlali olarak tercüme edilebilirdi: insanlar, sıradan bir biçimde, hiç kimsenin onların işlediğini düşünmediği suçları kabul etmeye zorlanırlar. Ancak, Sudnow bunların hiçbiriyle ilgilenmez. Onun bilmek istediği, adaletin mahkemelerce hayır kabilinden dağıtılmasının iyi mi kötü mü olduğu değil, bunun ne olduğu ve nasıl olduğudur. Amacı, ıslah edilmesi gereken şeyi vurgulamak değil, açıklanması gereken şeyi belirlemektir. Böyle yaparak, insanların işleri için gereken hammaddeyi düzenlemede kullandıkları, "uğraşlarında yol almaya" imkân veren ortak *ad hoc* tipleştirmeleri geliştirmelerine dair yaygın olgunun yazılı kayıtlara dayalı bir örneğini sunar.

Benzer bir tema, 1970'lerde, Stirling Üniversitesi'nde, benim dönemimden bir lisansüstü öğrencisinin araştırmasıyla ilgilidir. Öğrenci, psikiyatri hemşireliğinin pratik düzenini anlamak istedi ve birkaç ay boyunca "gizlice" büyük bir İskoç akıl hastanesinde çalıştı. Hızlıca, hastaların epeyce farklı iki çerçevede idare edildiklerini keşfetti. Uzman doktorlar hastaları resmi tanı şemasına göre sınıflandırır ve tanı kategorilerine uygun tedaviyi yazarlardı. Ancak, koğuşların günlük idaresinden sorumlu hemşilerin kendi mesleki kaygılarını yansıtan çok daha basit bir sistemle-

ri vardı. Hastaları "altını ıslatanlar" ve "gezginler" olarak etiketliyorlardı. İlkiyle ilgili asıl sorun idrarını tutamama, ikincisiyle ilgili sorunsa çevreye uyum sağlama eksikliğiydi. Hemşireler sınıflandırma sistemlerinin uzman doktorları ve hastaların arkadaşlarıyla ailelerini rencide edeceğini biliyorlardı, dolayısıyla, bu tabirler sadece hemşireler arasındaki özel konuşmalarda ve çay odası, kantin ve ev gibi "sahne arkası alanlar"da kullanılıyordu.

Dalton'un resmi örgütlenme modelleri ve işyerinin resmi olmayan örgütlenmesi arasındaki kopukluk üzerine çalışması gibi, bu örnekler de sorunların belirlenmesi olarak görülebilir ve elbette belirli çıkar grupları onlarla ilgili şikâyette bulunmak isteyecektir. Fakat, sosyolog için esas sorun bu olamaz. Gündemlerini belirlerken, sosyologlar, neyin sosyolojik olarak ilgi çekici olduğundan hareket etmelidir, neyin toplumsal olarak sorunlu olduğundan değil. Erving Goffman'ın roller üzerine etkili çalışması sıradan günlük eylemlerin incelenmesine dayanıyordu, egzotik veya özellikle uğraştırıcı görünenlere değil. Howard Becker'ın sapkınlıkla ilgili etiketleme teorisi, o dönemlerde ve toplumsal reformcu bakış açısından meraklı bir konu seçimi olarak görülmüş olabilen bir şeyin sonucuydu. Araştırılacak ciddi suçlar varken neden marihuana içen caz müzisyenlerini incelesindi ki?

Disiplin harici gündemler, faydasız, dikkat dağıtıcı şeylerdir. Goffman, *Asylums* için gereken malzemenin çoğunu sağlamış olan akıl hastanelerini psikiyatristlerin veya onları eleştirenlerin bakış açısıyla görseydi, sosyolojik altın tozunu göremeyebilirdi. Goffman, önemsiz ve önceden fark edilmemiş davranış parçalarının (boya kalemlerini

ruj olarak kullanmak gibi) geniş bir çeşitliliğini ele alır ve onların ortak ve önemli bir toplumsal işlevi paylaştıklarını gösterir: onlar, hastaların öz-benlik duygularını, bunu tedavi amaçlı bastırmak üzere tasarlanmış bir ortamda devam ettirmek için kullandıkları araçlardır. Goffman gözlemlediklerinde yeni bir anlam bulur, çünkü sahaya bir sosyolog olarak yaklaşır. Yatılı okulları, akıl hastanelerini, manastırları ve ordu eğitim kamplarını, sırasıyla eğitici, tedavi edici, dini ve askeri nitelikli, birbiriyle ilgisiz yerler olarak görmek yerine, Goffman, "total kurum" kavramıyla ifade ettiği ortak sosyolojik özelliklerin varlığını görür. Sosyolojik anlamda düşündüğü için, Goffman, verilere, başka gündem ve ilgileri olanların sormayacakları sorular sormuştur.

Yandaşlık

Sosyal bilimler, ilkelere ihanete karşı özellikle savunmasızdır, çünkü temel bir dayanağı –tılsımlı bileziğin iplerinden biri– yanlış anlaşılırsa, yandaşlığın teminatına dönüşür. Gerçekliğin bir insan ürünü, bir toplumsal inşa olduğunu anladığımızda, algı ve nesnel gerçeklik arasındaki sağlam bağı zayıflatırız ve kendi anlatımlarımızın ve açıklamalarımızın duruşunu sorgularız. Sonra daha ileri gideriz ve insanların olayları nasıl gördüklerinin ortak çıkarlarına çok fazla bağlı olduğunu işaret ederiz.

Bu, dürüstlükle ilgili bir iddia değildir (onunla yakından ilgili olabildiği halde); bu, yalan söylemekten daha incelikli bir şeyle ilgilidir. İdeolojiyi gerçeği gizlemekten

ayıran, idealistlerin ona inanıyor oluşudur. Birleşik Devletler'deki muhafazakâr Hıristiyanlar, yüksek orandaki ergen hamileliklerinin ateistlerin devlet okullarında dua etmeyi yasaklamalarının sonucu olduğunu (diyelim ki yanılarak) iddia ettiklerinde yalan söylemiyorlardır. Dünyayı belirli bir şekilde görmeye yol açan ortak inançlar tarafından etkilenmişlerdir. Samimi olarak sahip oldukları görüşlerini seslendiriyorlardır, ki bu görüşler onların maddi çıkarlarıyla kesişiyordur.

Doğal eğilim, kendi görüşlerimizi doğru ve başkalarının görüşlerini ideolojik olarak görmektir, ama sosyoloji gitgide daha çok sayıda toplumsal gruptaki ideolojik etkileri belirleyerek bunu zorlaştırır. İki örnek, konunun hassas noktasına özellikle yaklaşıyor. 1950'lerde, uzmanlıkları başka tür işlerden, örneğin, çok uzun süre eğitim görerek uzmanlaşan, dış denetimden muaf (bir meslektaşının ihmalkâr olup olmadığına sadece bir doktor hükmedebilir), uzmanlığa girişleri kısıtlamalara tabi ve yüksek ücretlerden faydalanan doktorları ve avukatları diğerlerinden ayırmak çok rastlanan bir durumdu. Uzmanlıklarla başka tür işler arasında, erişimi kısıtlamaya ve dolayısıyla ücretleri iyileştirmeye çalışan katı bir sınır çizildi. Uzmanlar bunu yapınca haklı görüldü çünkü daha yüksek bir sosyal faydaya hizmet ediyorlardı (sağlık ve adalet). Mühendisler bunu yaptığında, ticaret üzerinde haksız bir kısıtlama sayıldı ve birçok ülkede yasadışı ilan edildi.

Sosyolojik çalışmalar, profesyonellerin abartılı özimgelerini, avantajları yeterince gerçek olmasına rağmen bunlar için sunulan meşruiyetin büyük ölçüde kendine hizmet eden bir söylem olduğunu göstererek çabucak sön-

dürdü. Uzun süren eğitim dönemleri, çoğunlukla, gerekli becerileri edinmekten çok, murdar bir sınıfı, ırkı ve cinsiyeti dışlamakla ilgiliydi. Profesyonel özdenetim, toplumsal faydadan çok, kötü uygulamaları alaylı titizlikten saklamakla ilgiliydi. Profesyoneller her işçi grubu kadar hırslı ve paragözdü.

Bilimin gösterişi, bilim insanlarının teorilerini sorgulatmaya aşırı derecede isteksiz olduğunu, kliklerin toplumsal etkisinin yeni fikirlerin nasıl karşılanacağı üzerinde büyük bir etki yarattığını ve çoğunlukla geleneksel bilimle sözdebilim arasında gözlemlenebilir hiçbir fark olmadığını gösteren sosyolojik araştırmalar tarafından söndürüldü. Sonuçları üzerinde yetke güvencesi veren bir yönteme sahip olmak şöyle dursun, bilim neredeyse diğer iş biçimlerine benziyordu. İlk bölümde neden bilimin bu yolla alçaltılışının büyük ölçüde abartıldığını düşündüğümü açıkladım, ama Batılı sosyal bilimde bu popüler oldu.

Sosyologlar uzmanlıkların ve bilimlerin özel statüsünün temelini çürütürlerse, kendi çalışmalarının durumu ne olacak? Bundan sosyal *bilim uzmanlığının* kendisinin de ideoloji tarafından istila edildiği sonucu çıkmaz mı? Disiplinin belirli ideolojik çıkarları olmasa bile, uygulayıcılarının çoğu, beyaz ve erkek burjuvanın ırk, cinsiyet ve sınıf temelli çıkarlarından etkilenecektir.

Bu çıkmaza dair ayartıcı bir çözüm, bütün bu bilimsel tarafsızlık numarasından vazgeçmektir. Yerleşmiş ilim rekabet içerisindeki görüşlere hakemlik etmenin hiçbir yolunu sunmadığından, disiplinin dışından türetilmiş temeller üzerinde taraf tutmalı ve tamamen adanmış yandaş görüşü seçmeliyiz. Doğruluk gibi amaçların yerini, o zaman,

Marx'ın *praksis* olarak adlandırdığı sonuçlarla ilgilenmek alır. Önemli olan, suçla ilgili bir açıklamanın, örneğin, tutarlı ve mevcut kanıtlarla desteklenmiş olması değil (çünkü kanıt olarak akla yatkınlığın ve statünün kendisi ideolojik ürünlerdir), bir teorinin, kişi hangi toplumsal grubu destekliyorsa onun çıkarlarını destekleyip desteklemeyeceğidir. Kendisi konuya çok az bir katkıda bulunmuş arsız bir krimonolog, Amerikan kriminolojisinin duayenlerinden birinin, Edwin Sutherland'in halk mücadelelerini desteklemek için o güne kadar ne yaptığını (!) belagatle sormak hadsizliğinde bulunmuştu.

Yandaş olarak araştırmacıya dair başka bir savunu etnik çalışmalar ve kadın çalışmaları alanlarında popüler olmuştur. Buradaki iddia, nesnelliğin imkânsız olduğu değildir; bunun, mümkün olsa bile, sosyolojik girişime mani olacağıdır. Açıklamak için anlamalıyız. Anlamak için deneyimlemeliyiz. Sadece bir siyah, siyah olmanın ne anlama geldiğini anlayabilir. Sadece bir kadın, diğer kadınları anlayabilir.

Bu tartışmadan şüphe etmek için iyi bir neden, adil bir şekilde sunulmamasıdır. Sadece aristokratların aristokrasiyi faydalı bir şekilde inceleyebileceğini veya sadece faşistlerin faşizmi inceleyebileceğini öne süren sosyologlar yoktur. Böyle özel bir savunmaya insanlar sadece kendi adlarına girişir. Çoğunlukla iddialarının üstünlüğünü (göstermekten ziyade) savunmanın tembel bir yolu olarak görünür bu. Şüphesiz, belli bir özelliğe sahip olmak aynı özelliğe sahip başkalarını anlamada faydalı olabilir. İlk bölümde, sosyolojiyle ilgili genel savunmamda bu noktaya temas etmiştim. Ancak, dürüst ilimde kozlara yer olamaz.

Kişinin anlamak için bir yere ait olması gerektiği fikri, kişinin ait olması gereken grubun nasıl tanımlandığıyla daha da fazla şüphe uyandırır. Üyeler ve yabancılar arasına bir çizgi çizerek, gruba (alenen yanlış olmasa bile) açıkça abartılmış bir dizi ortak deneyim ve çıkar atfetmeliyiz. Açıkça, bütün kadınlar veya etnik grupların bütün üyeleri aynı deneyimleri paylaşmaz veya aynı görüşlere sahip değildir. Margaret Thatcher Britanya'nın ilk kadın başbakanı olmuş olabilir ama feministlerin kadınların çıkarları saydığı şeylere karşı dikkat çekecek derecede soğuktu. Colin Powell 1990'ların başında Birleşik Devletler ordusundaki en üst rütbeli siyahtı ama yirminci yüzyılın en muhafazakâr başkanının, Ronald Reagan'ın altında hizmet verdi ve ırksal azınlık meselelerine nadiren ortak oldu. Yandaş entelektüelin karşı tepkisi, böyle insanları şeref listesinden çıkarmaktır: Thatcher gerçekten bir kadın değildi ve Powell bir "Tom Amca"ydı. Diğer tepki, gerçek grubun fikirlerinin yerine, düşünceleri ideoloji tarafından saptırılmasaydı o grubun ne düşüneceğini koymaktır. Cinsiyet ve ırk yandaşları, araştırma konuları olan grupların ne düşünmüş olmaları gerektiğini söyleyip sonra da bunun dünyanın içerisinden bir bakışla açıklanması gerektiğini iddia ederler.

Değer tarafsızlığını savunurken

Bu noktada, nesnellik tutkusu için bir savunu sunmak istiyorum. Yandaşlar, nesnel sosyal bilimin imkânsız olduğunu, çünkü sosyologların kendi ideolojik dünyalarını

aşamayacaklarını öne sürerler. Bu nokta bir inanç ifadesi değilse, ona sınanabilir bir önerme olarak muamele edilmelidir. Küçük bir küstahlıkla, öncelikle yandaşların kendilerinin davalarını çürüttüklerini belirtmek isterim: ideoloji başkalarını kör eder ama onlar sislerin üzerinden görmeyi başarmışlardır. Yandaşlar, herkesi etkileyen bir hastalığa onların neden bağışık olduğuna dair akla yatkın ve sınanabilir bir açıklama sunmadıkça, onların entelektüel sağlığı, hepimizin mustarip olduğu varsayılan hastalığın yaygınlığından ve şiddetinden kuşku duymak için iyi bir neden sunar.

İkinci bir yanıt, ideoloji sorunu soyut anlamda gerçek olsa bile, bunun birçok sosyolojik araştırmayla ilgili olmayabileceğini belirtmektir. Hastalık ve sağlık metaforuyla devam edersek, hastalık her işlevi aynı derecede zayıflatmış olmayabilir. En sadık milisler üzerine yaptığım çalışmamı örnek alırsak, İrlandalı değil de İskoç olduğum ve milliyetçiliğe karşı çok az bir kişisel sempatimin olduğu gerçeği, çalışmalarımın bazı yönlerini ilgilendirebilir ama diğerlerini hiç etkilemeyebilir. İlk bölümde bahsedilen vakaya geri dönersek, herhangi bir ideolojik çıkarın, teröristlerin liderlik konumlarını nasıl elde ettikleri sorusunun bana nasıl tanımlı bir eğilim sağlayacağını anlamıyorum.

Nesnelliğe karşı olan sav, kirletici önyargının kişinin bütün çalışmasını bozacağını varsayar. Benim kendi deneyimim, sosyolojideki birçok ilginç ve önemli sorunun, gözlemde ve açıklamada farklılıklara neden olacak ahlaki, etik ve siyasi yükü, böyle soruları inceleyenlerin toplumsal çıkarlarıyla sistematik olarak çeşitlilik gösterecek noktaya kadar taşımadığını ileri sürer.

Yine de, taşısa bile, hâlâ çıkarlarıyla düzenli bir bağlantısı varmış gibi görünmeyen pozisyonlar alan sosyologlara rastlarız. Din sosyolojisinden bir örnek vereyim. Bazı sosyologlar dinin modern dünyada önemli derecede zayıfladığına inanırlar; diğerleri, görünüşteki düşüşün ardında devamlı ve oldukça sabit bir dindarlığın olduğuna inanır. Birçok din sosyologunun kendileri dindar insanlardır ve bu disipline kendi inançlarını daha iyi anlamak için yönelmişlerdir. Dolayısıyla, bu yorumcuların kişisel değerlerinin kanıtlara hangi gözle baktıklarını etkilemesini bekleyebilirdik. Ancak, hikâyenin kahramanları beklediğimiz gibi boy göstermez. Sekülerleşmenin sunduğu kanıtla ikna olmuşlar arasında iki liberal ateiste, gençliğinde evanjelik olan şimdi anaakımdan bir Lutherciye, şimdi papazlığa atanmış bir Anglikan olan eski bir Metodiste, ahlaki tutuculuğun yasını tutan muhafazakâr bir ateiste, büyük bir ABD tarikatından bir yetkiliye ve muhafazakâr bir Baptist üniversitesinde bir profesöre rastlarız. Modern toplumların da sanayi öncesi toplumlar gibi neredeyse tamamıyla dindar olduğuna inananlar, benzer şekilde, geniş bir dini görüş çeşitliliği gösterirler. Özellikle, bu araştırmacıların bazılarının taraf değiştirdiklerini ve birçoğunun muhaliflerince sunulan savların içinde epeyce akla yatkın unsurlar bulduğunu gördüğümde, bu alanın en azından çıkarların aşılamayacağına dair genel iddia için hiçbir dayanak sunmadığı sonucuna varıyorum. Benzer bir örnek, siyaset sosyolojisi alanından verilebilir. Yine, kişisel olarak içinde oldukları toplumsal dünyanın çeşitli yönlerini inceleyen araştırmacılarımız var ve yine rekabet halindeki oy tercihi ve, örneğin, siyasi tercihler arasında kolay bir eşleşmeye rastlamıyoruz.

Yandaşlara karşı başka bir yanıt, derin bir bilgi bütününün kalitesinin sadece araştırmacının kişisel erdemlerine dayanmadığını gözlemlemektir. Doğa bilimleri için belirttiğim gibi, girişimin toplumsal örgütlenmesi de bununla ilgilidir. Sosyologlar, fikirlerin ve bilginin kolayca alınıp verilmesine imkân veren rekabetçi bir ortamda çalışırlar. Ne kadar at gözlüğü takınış olsam da, yanlış olduğumu kanıtlamaya istekli başkaları vardır. Nesnellik, her birimizin katı bir şekilde disiplin dışı değerlerden yoksun olmasına bağlı değildir; rekabet ve işbirliği, herhangi bir araştırmacının önyargılarının çarpıtıcı etkisini nötrleştirir.

Son olarak, kişinin kendi inançlarını ve değerlerini aşmasının bazen zor olduğunu kabul etmenin, yine de nesnelliğin önündeki engelleri aşmak için çaba göstermenin tamamen mantıklı olduğunu belirtmek isterim. Amerikalı antropolog Clifford Geertz'in hoş bir şekilde ifade ettiği gibi, tamamen mikropsuz bir ortam yaratmanın imkânsız olduğunu biliriz ama buna rağmen çoğumuz kalp ameliyatını bir lağımdansa modern bir ameliyathanede olmak isteriz.

Görecilik

İdeoloji sorununa bir yanıt yandaşlıksa, diğeri göreciliktir ve bu da beni postmodernizm konusuna geri getiriyor. Gerçeklik bilinemezse, toplumsal dünyanın nesnel ve doğru hiçbir anlatısı mümkün değilse, o zaman, sonsuz bir şekilde, şu veya bu bakış açısından dünyanın nasıl göründüğüne dair kısmi betimlemeler üretmekten başka bir

şey yapamayız. Ayrıca, bu betimlemelerin hiçbiri diğerinden üstün olmaz. Burada görüğümüz şey, yine, dünyanın sosyologlar tarafından anlatıldığı şekliyle kimi yönleri ve bazı sosyologların çalışmalarını nasıl gördükleri arasındaki karmaşık etkileşimdir. Görecilik, sosyolojinin kıyısında bulunan medya çalışmaları ve kültürel çalışmalar gibi disiplinlerde popüler olmuştur ama, kanser gibi, disiplinin gövdesinin her iki yanındaki tali kanalları beslemişir. Disiplin hayatta kalacaksa, onun bir kanser gibi yok edilmesi gerekir.

Göreciliğin kültürel çalışmalarda neden popüler olduğunu kolayca anlayabiliriz. Austen'ın Blyton'dan daha iyi bir yazar olup olmadığı ve Constable'ın Picasso'dan daha iyi bir ressam olup olmadığı büyük ölçüde zevk meselesidir. Çoğu toplumda, toplumsal hiyerarşi bir zevkler hiyerarşisi üretir; belirli bir sınıf iyi ve kötü sanatın ne olduğuna karar verir. 1950'lerin Britanya'sında, "sanatla ilgili pek bir şey bilmiyorum ama ne sevdiğimi biliyorum" ifadesi, kendini beğenmişler tarafından, yanlış eğitilmiş alt-orta sınıflara, bir espri olarak, uzmanlık konusundaki eksikliklerini aşağılamanın bir yolu olarak atfedildi. 1990'larda ise yüksek düzeyde demokratik ilkenin bir ifadesi haline geldi. İyi kültürün bir "kriteri"ni muhafaza etme teşebbüsleri elitist aptallık olarak görüldü. Austen'ın Blyton'dan daha iyi bir yazar olduğunu öne sürmek züppelik olarak görülme noktasına vardı. Birçok Batılı demokraside (özellikle Birleşik Devletler'de), kültürel hiyerarşilere dönük saldırılar, sadece sınıf bağlamında değil, cinsiyetçi ve ırkçı önyargılar yüzünden de özellikle keskin bir üslüp edindi. Yüksek kültür "ölü beyaz erkeklerin" işi olarak reddedil-

di. Sanat ve edebiyattaki bu tür eleştirilere karşı nispi bir sempati duyabilsek de, birinin neyin meşru olarak kişisel tercih meselesi ve neyin gerçek bir olgu olduğu arasındaki çizgiyi nereye çekeceğine dair netameli soruyu gündeme getirirler. Rasyonel düşünceye ve sosyal bilimin olanaklılığına inananlarımız, "herkese arzu ettiğine inanma hakkı verebilir ve yine de bazı inançların yanlış olduğunu iddia edebiliriz" diyerek yaşamsal bir ayrım tayin edeceklerdir. İnsanların dünyanın uluslararası Yahudi sermayedarların komplosu tarafından yönetildiğine veya Batı hükümetlerinin uzaylılarla sürekli temas halinde olduklarına inanma haklarını tamamen destekliyorum ama böyle inançların iyi temellendirilmemiş olduğunda ısrar etmek isterim.

Görecilik yanlısının yaptığı, kişisel bir tercih, dolayısıyla meşru bir fikir ayrılığı meselesi olarak görülmesi gereken bilgi alanını genişletmektir. Sivil haklar demokrasisi bilgi demokrasisi haline geliyor ve bu da herkesin bilgiye erişmede eşit hakka sahip olduğunu değil, herkesin inandığının doğru olmasının eşit düzeyde muhtemel olduğunu varsayma biçimini alıyor.

Göreciliğe karşı alınan tutum

Göreciliğin cazibesinin bir kısmı onun katılığında yatar. Dramatik ve açıktır, oysa yanıtlar çoğunlukla sıradan ve üzerine düşünülmemiş gibi görünür. Neyse ki, bu onların iyi yanıtlar olmasına engel olmaz. Basit ve dikkat çekici formüller arayanları tatmin etmeyeceklerdir ama, hep birlikte, göreciliğin kapsamlı bir çürütülmesi demektirler.

Sınıfın artık önemli olmadığı iddiasının tartışılması sırasında kısaca bir yanıt verilmişti: araştırmalar sürekli olarak bunun aksini gösteriyor. Şimdi, düzenliliklerin şu veya bu modelinin sadece onu bulma stratejilerinin bir ürünü olduğunu iddia etmek daima mümkün. Neticede, tavuk zehirleyen Zandeli cadı doktor,* nedensellik teorilerinin yeterli kanıtlara dayandığını iddia edecektir. Ancak, apayrı özgeçmişleri olan çok sayıda araştırmacının aynı sonuçlara ulaştığı yerde, bulgularının bir tür kolektif aldanış olduğunu farzetmek daha zordur ve bazı dış gerçekliklere temas ettiklerini varsaymak daha kolaydır. Gözlemlerimizin çok çeşitli kültürlerden araştırmacılar için ikna edici olması, dışarıda onunla ilgili inançlarımızdan bağımsız gerçek bir dünya olduğunu ve bundan dolayı o dünyayla ilgili, sadece inançlarımızın ve tercihlerimizin bir yansımasından daha fazlası olan keşifler yapmayı en azından arzu edebileceğimizi ortaya koyar.

Kültürel ve toplumsal sınırları aşarak anlamak önemli bir noktadır. Postmodernistler hiçbir anlayışın, hiçbir anlatının diğerinden daha fazla bir geçerliliği olmadığında haklılarsa, o zaman, kültürlerarası iletişim imkânsız olurdu. Bütün bir tercüme kavramı, aşağı yukarı doğru tercü-

* Esas olarak Orta Afrika'da, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşayan bir halk olan Azande'de (tekil Zande) tavukları zehirleyerek kehanette bulunma geleneği vardır. Antropolog E. E. Evans-Pritchard'ın Azande halkı üzerine yaptığı saha çalışmaları, bilgi sosyolojisine antropolojik bir katkı sağlamış ve Azande'nin geleceği tahmin etme yönteminin onlar için doğru bir yöntem olduğunu öne sürerek postmodernist bir görecilik tartışması yürütmüştür. (ç.n.)

meleri (en azından teoride) ayırt edebileceğimizi varsayar. Her bir belirli durumda, kolay olmasa da, ulus-devletlerin anlaşmaları müzakere ettiği gerçeği (ve bu bir "gerçektir"), dini misyonerlerin kutsal metinlerini yabancı dillere tercüme etmeleri ve her gün milyonlarcamızın sınıf, cinsiyet, ırk, etnisite ve dil sınırlarını aşarak başarılı bir şekilde iletişim kurması göreciliğin karamsarlığının yanlış olduğuna bizi ikna etmeye yeterli olmalıdır.

Tercüme mümkündür, çünkü bütün antropolojik çeşitliliğe rağmen insan deneyiminde ortak olan çok şey vardır. Bazısı kız ve erkek çocuklara eşit davranırken, bir kültür açıkça erkek evlat tercih edebilir ama ebeveynliğin keyifleri ve dertleri bütün dünyada benzerdir. Kültürler, insanların bifteklerini nasıl tercih ettiği konusunda farklılaşabilir. Eskiden besili sığırlara değer verirdik, artık yağsız eti tercih ediyoruz. Bu, tam olarak, sığır yetiştiricilerinin az yağlı etin yağa göre faydasını kıyaslamalarını sağlayan "aynı dil" üzerine bir dünya kurabildiği içindir. Yüzyıllar boyu, Doğu Afrika'nın Masaileri en düşmanca alanlarda sığır yetiştirdiler ve Kuzeydoğu İskoçya'nın zengin sığır yetiştiricileriyle çok az ortak noktaları olduğu varsayılabilir, ama Afrika'da Simmental sığırının ilk soy zinciri, Masailer ve Banffshire'da ufak bir köy olan Methlick'ten bir çiftçi arasındaki işbirliğinin bir sonucu olarak 1990'da kuruldu. Ayrı dünyalara aitlerdi ama sığır sevgileri ortaktı ve ortak bir eylem için ortak bir dil bulabildiler.

Göreciliğe verilecek böylesi bir cevaptaki zorluk, görecilerin sözleşme kurallarını reddettikleri için etkilenmeyi reddetmeleridir. Her eleştiriyi salt ideoloji diye yadsıyan yandaş gibi, göreci, göreciliğin iddialarını ampirik teste

tabi tutma fikrinin kendisinin göreciliğin hatalı olduğunu gösteren bir bilgi yaklaşımına dayandığını iddia edebilir.

Uzlaşmaya karşı böyle genel bir reddiyeye en iyi cevap, görecilerin kendi beyan edilmiş felsefi konumlarıyla tutarlı davranıp davranmadıklarını sormaktır. Açıkça görülüyor ki, davranmazlar. Postmodernistler kitaplar yazar, ders verir; iddialarını başkalarına iletmeye çalışırlar. Böyle yaparlar çünkü kendilerinin haklı olduğuna ve diğerlerinin haksız olduğuna inanırlar. Kendi ilaçlarından tam doz alsalar, kepenk indirirlerdi. Hiçbir okuma bir diğerinden üstün değilse, o halde, neden bunu dünyaya ilan etmek için ağaçları tahrip edelim? Doğruyu yanlıştan ayırmak mümkün değilse, postmodernistler görüşlerini paylaşmayanlarla neden tartışır?

Sonuç

Bu kısa denemede, sosyolojiyi, dünyayı anlayışımız için, disiplinin uygulayıcıları tarafından ortaya konmuş etkileyici katkıları kapsamlı bir şekilde listeleyerek betimlemek imkânsız olurdu. Başlıca şahsiyetlere ve onların en önemli katkılarına bazı atıflarda bulunmaya çalıştım: sınıf üzerine Marx ve Weber; rasyonalite üzerine Weber; anomi üzerine Durkheim; içgüdüler üzerine Gehlen; suçun yapısal nedenleri üzerine Merton; sosyalleşme üzerine Mead ve Cooley; oligarşi üzerine Michels; aile üzerine Parsons; etiketleme üzerine Becker; roller ve total kurumlar üzerine Goffman. Ayrıca, sosyologların ne yaptıklarıyla ilgili bir fikir vermek için, belirli sosyolojik araştırmalara ait yete-

rince referans kullanmaya çalıştım. Ancak, bu metin, bir sosyoloji özeti değil, bir sosyoloji anlayışı sunmak için tasarlanmıştır.

Sosyoloji ilginç (ve her zaman o kadar ilginç olmayan) bir spekülasyondan fazlası olacaksa, *ampirik* olmak zorundadır. Yani, teorileri ve açıklamaları gerçek dünyanın sağlam gözlemlerine dayalı olmalıdır. Bu nedenle, seçtiğim büyük isimler, ağırlıkla teoriyi ayrıntılı ampirik incelemelerle birleştirenleri içerdi. Ampirik olacaksa, o halde, sosyoloji kendine doğa bilimlerini örnek almalıdır.

Ancak, sosyolojinin bir sosyal bilim olduğunu iddia ederken, disiplinin sıradışı konu alanından kaynaklanan özgün dezavantajlarını ve avantajlarını da aklımızda tutmalıyız: kendimizi inceliyoruz. Yalnızca içgüdülerimizi dışa vurmaktan ve fiziksel çevremize tepki vermekten fazlasını yapmamıza imkân veren akıl yürütme ve yorumlama kapasiteleri, herhangi bir şeyi incelememize izin veren şeylerdir. Bu da, dolayısıyla, toplumsal eyleme, fiziksel dünyanın kanunlarına benzeyen temel düzenliliklerin belirtileri olarak davranmayı umamayacağımız anlamına gelir. Gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmiş doğasını tanımak ve (sosyolojinin kendisinin de sistematize edilmiş ve incelikli bir örneği olduğu) o toplumsal inşaları incelemek zorundayız. Yandaş ve göreci açısından, bu, basitçe çalışmayı bırakarak veya ideolojik temellerde taraf tutarak (yandaş görüşü) ya da bütün tarafları tutarak veya hiçbirini tutmayarak (göreci duruş) yanıt verebileceğimiz bir ikilemdir.

Yukarıda öne sürdüğüm gibi, bu teslimiyet biçimlerinin ikisi de boş yere karamsar yanıtlardır. Elbette, ne suçun nedenlerini veya Batı'da dinin zayıflayışını anlamak, ne de

siyasi tercihleri veya eğitimdeki başarıyı açıklamak kolaydır. Oysa, günlük hayatlarımızda, şehir merkezine hangi otobüslerle gideceğimizi, hangi kiliselerin günah çıkarma seansı düzenlediğini, hangi siyasi partilerin tercihlerimize en çok yaklaştığını ve çocuklarımızın bize ne zaman yalan söylediklerini bilebileceğimize inanmayı sürdürdükçe, böyle soruların daha büyük bir ölçekte ve daha sistemli bir yolla incelenmesinin imkânsız olduğuna inanmamızı gerektiren bir neden görmüyorum. Metindeki çeşitli yerlerde sosyolojik açıklamaların sağduyudan hangi yollarla farklılaştığına dikkat çektim: sosyoloji, gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmiş doğasının ayırdındadır; eylemin gizli nedenlerini belirler; eylemin amaçlanmamış sonuçlarını tasvir eder. Ancak, sağduyunun kendisinin sosyal bilimin olanaklılığı için en iyi güvenceyi sunduğunu da söylemek isterim. Bazılarımız bunda diğerlerinden daha iyidir, üstelik hepimiz hata yaparız ama her gün, yüzlerce farklı küçük yoldan kendi eylemlerimizi ve başkalarının eylemlerini gözlemlemeye, tasvir etmeye, anlamaya ve açıklamaya çalışırız. Amatörler olarak bunu yapabiliyorsak, daha büyük bir çabayla bunu profesyonel olarak yapmamamız için bir neden görmüyorum.

Ek Okumalar

Aşağıda hâlâ baskısı olan ve düzenli olarak yeniden basılan veya büyük kütüphanelerin çoğunda bulunması muhtemel kitapları seçmeye çalıştım.

Kapsayıcı giriş metinlerinin en iyisi, James Fulcher ve John Scott, *Sociology* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

II. Bölüm'de incelenen teorik konular bu kitapta bulunuyor: Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality* (Harmondsworth: Penguin, 1976). Bazı kısımları zor okunur ve belki sadece gerçekten kendini konuya hasredenler içindir. Anafikirleri daha kısa ve erişilebilir biçimde Peter L. Berger, *Invitation to Sociology*'dedir (Harmondsworth: Penguin, 1990). Birey ve toplum arasındaki ilişki bu kitabın da ana temasını oluşturur: Laurie Taylor ve Stan Cohen, *Escape Attempts: The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life* (Londra: Routledge, 1992).

IV. Bölüm'de özetlenen modern toplumların tasviri, Ernest Gellner'ın, 300 sayfadan az bir hacimde ve hayranlık verici şekilde açık bir üslupla avcı-toplayıcıdan tarıma ve endüstri toplumuna geçişi açıkladığı *Plough, Sword and Book: The Structure of Human History* (Londra: Paladin, 1986) kitabındadır. A. H. Halsey, *Changes in British Society: From 1900*

to the Present Day (Oxford: Oxford University Press, 1995), modern bir sanayi toplumunun şimdiki durumuna ve yakın tarihine yakından bakar.

Klasikler düzenli olarak yeniden basılır ve, Marx çetin ve eski olsa da, Weber ve Durkheim hâlâ son derece okunabilirdir. Dolayısıyla, önerdiklerim: H. H. Gerth ve C. Wright Mills (yay. haz.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (Londra: Routledge, 1991) ve Emile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology* (Londra: Routledge, 1970).

Klasik olmayı hak eden o kadar çok modern kitap var ki sadece birkaçını seçmek haksızlık olur, ama 1950'lere ve 1960'lara tarihlenen aşağıdaki kitaplar, disiplinin en iyi geleneklerini örneklemek üzere, keskin gözlemi sosyolojik akıl yürütmeyle buluşturur.

Becker, Howard, *Outsiders* (Londra: Free Press, 1963).

Dalton, Melville, *Men Who Manage: Fusions of Feeling and Theory in Administration* (Londra: John Wiley & Sons, 1959).

Goffman, Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Harmondsworth: Penguin, 1969).

Gouldner, Alvin, *Wildcat Strike* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1957).

Lockwood, David, *The Blackcoated Worker* (Londra: Allen & Unwin, 1958).

Young, Michael, ve Willmott, Peter, *Family and Kinship in East London* (Harmondsworth: Penguin, 1961).

1960'lardan bu yana bütün sanayi toplumlarının yüksekoğrenim sektörü büyük ölçekte genişledi ve bununla be-

raber sosyologların sayıları da arttı. Disiplinin büyümesi ve artan uzmanlaşma, her çalışmanın kendi belirli alanı dışında tanınmasını giderek zorlaştırdı. Aşağıdakiler, sosyolojiyi en yaratıcı haliyle gösteren, 1990'lara tarihlenen üç kitaptır:

Devine, Fiona, *Social Class in America and Britain* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997).

Foster, Janet, *Villains: Crime and Community in the Inner City* (Londra: Routledge, 1990).

Jamieson, Lynn, *Intimate Relations* (Cambridge: Polity, 1997).

Sosyoloji

STEVE BRUCE

Türkçesi: PETEK ONUR

BU ÇALIŞMA BİR TARAFTAN BİREYİN TOPLUM İÇİNDEKİ ROLÜNÜ İNCELERKEN, BİR TARAFTAN DA TOPLUMUN HANGİ DİNAMİKLERLE BİREYİ BİÇİMLEDİĞİ ÜZERİNDE DURUYOR. TOPLUMSAL SINIFLAR, SUÇ, FARKLILIK, SİYASİ VE DİNSEL DÜZEN, BÜROKRASİ VE ASKERİ YAPILANMA, HİÇ ŞÜPHESİZ, BİREYLE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN HEP YENİDEN TANIMLANDIĞI BAĞLANTI ZEMİNLERİ. MODERN DÜNYAYI ANLAMAK İÇİN SON DERECE DEĞERLİ BİR PERSPEKTİF SUNAN SOSYOLOJİ, BU İLİŞKİLER AĞINI HEM KÜRESEL ÖLÇEKTE, HEM DE TOPLUMLARIN ÖZGÜL KARAKTERİNİ DİKKATE ALARAK TANIMLAYAN BAŞAT BİR ARAŞTIRMA ALANI. BU KISA İNCELEME, SOSYOLOJİNİN BU ÖZELLİKLİ EMEĞİNİ DİĞER DİSİPLİNLER AÇISINDAN DA UFUK AÇICI BİR HAREKET NOKTASI SUNACAK BİÇİMDE SERİMLİYOR.

Kültür Kitaplığı: 161; Sosyoloji: 11

D

